

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ-
AĞRI ÖRNEĞİ

MUHAMMED KADİR ATILA

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HASAN KAPLAN

İSTANBUL, 2024

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ-
AĞRI ÖRNEĞİ

MUHAMMED KADİR ATILA

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN KAPLAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FEYZA UZUNOĞLU SAÇMALI

DR. ÖĞR. ÜYESİ NİHAL İŞBİLEN

İSTANBUL, 2024

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Din Psikolojisi alanında yüksek lisans derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Unvan – Ad Soyad

Kanaati

İmza

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

ÖZ

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ- AĞRI ÖRNEĞİ

Atila, Muhammed Kadir

Din Bilimleri Yüksek Lisans Programı

Öğrenci No: 214016023

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0003-3795-6543

Ulusal Tez Merkezi Referans No.: 10573881

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan KAPLAN

Aralık 2024, 117 Sayfa

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin meseleler hem psikolojik hem de dini söylemlerde temel tartışma konuları olmaya devam etmektedir. Bu tartışmalar dil, etnik köken, coğrafya, ebeveyn eğitimi ve din gibi diğer sosyo-kültürel değişkenlerden ayrı tutulamaz. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Türkiye'de toplumsal cinsiyet konusunu incelerken bu faktörleri hesaba katmak elzemdir. Ağrı'da ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu konuda karşılaştırılabilir bir tez çalışmasının olmaması, bu araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur.

Bu çalışma, toplumsal cinsiyet algılarının şekillenmesinde aile dinamiklerinin önemini vurgulamaktadır. Çalışma, teorik çerçevede toplumsal cinsiyet eşitliğine hem muhalefeti hem de desteği vurgularken, İslami feminizmin kadın sorunlarına bakış açısını ve bu sorunlara önerdiği çözümleri araştırmaktadır.

Çalışmanın ampirik bileşeni, Ağrı'da ikamet eden bireylerin dindarlık ve toplumsal cinsiyet algılarına odaklanmaktadır. Toplam 352 katılımcıya (160 erkek ve 192 kadın) Dini Tutum Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği kullanılarak anket uygulanmıştır. Toplanan veriler SPSS 27.0 kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular, dindarlık düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, erkek katılımcıların kadın katılımcılara kıyasla daha yüksek dindarlık düzeyleri sergiledikleri tespit edilmiştir. Hipotezler daha sonra bu sonuçlar ışığında analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dindarlık, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN GENDER AND RELIGIOSITY: A STUDY ON THE AĞRI EXAMPLE

Atila, Muhammed Kadir

MA in Religion Studies

Student ID: 214016023

Open Researcher and Contributor ID (ORCID): 0000-0003-3795-6543

National Thesis Center Reference No: 10573881

Thesis Supervisor: Prof. Hasan KAPLAN

December 2024, 117 Pages

The issues surrounding gender equality and gender perceptions remain central topics of debate in both psychological and religious discourses. These discussions cannot be divorced from other socio-cultural variables, such as language, ethnicity, geography, parental education, and religion. Specifically, in Eastern and Southeastern Turkey, it is essential to account for these factors when exploring the subject of gender. The lack of comparable thesis studies in Ağrı and the broader Eastern Anatolia region on this topic served as the primary motivation for this research.

This study emphasizes the importance of family dynamics in shaping gender perceptions. In the theoretical framework, the study highlights both opposition and support for gender equality, while exploring the perspectives of Islamic feminism on women's issues and the solutions they propose to these challenges.

The empirical component of the study focuses on the religiosity and gender perceptions of individuals residing in Ağrı. A total of 352 participants (160 men and 192 women) were surveyed using the Religious Attitude Scale and the Gender Roles Attitude Scale. The data collected were analyzed using SPSS 27.0. The findings revealed a significant negative correlation between religiosity levels and gender perception. Additionally, it was found that male participants exhibited higher levels of

religiosity compared to female participants. The hypotheses were subsequently analyzed in light of these results.

Keywords: Gender, Gender Equality, Psychology of Religion, Religiosity.

İTHAF

Yeryüzünde zulme maruz kalan tüm Müslümanlara ithaf olunur...

TEŞEKKÜR

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamı kolaylaştıran değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hasan KAPLAN'a teşekkürlerimi sunarım. Lisans eğitimimden bugüne kadar her türlü desteği sağlayan kıymetli hocam ve abim Sayın Prof. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT'e; eleştirel bakış açısından istifade ettiğim kıymetli hocam sayın Sayın Prof. Dr. Orhan GÜRSU'ya; mesai arkadaşım olmakla birlikte büyüğüm, maddi ve manevi her şeyi paylaşabildiğim Sayın Dr. Öğr. Üyesi Abdulalim ADIGÜZEL'e en içten teşekkürü borç bilirim.

Araştırmanın yürütülmesinde, verilerin toplanmasında emeği geçen, başta Ağrı halkına, İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesindeki mesai arkadaşlarıma, diğer fakültede bulunan değerli dostlara ve öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum İbn Haldun Üniversitesi ve İslami İlimler Fakültesi-Din Bilimleri Anabilim Dalı ailesine şükranlarımı sunuyorum.

Hayatın birçok noktasında yalnız bırakmayan, gücüme güç katan, düştüğümde her daim yanımda olan aileme sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı adına yapmış olduğum ve yapacağım her çalışmanın alanımıza ve insanlığa hayırlı olmasını temenni ediyorum.

Muhammed Kadir ATİLA

AĞRI, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
İTHAF	viii
TEŞEKKÜR	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xiii
SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xv
BÖLÜM I GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Çalışmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Özgünlüğü	3
1.4. Araştırma Sorusu	3
1.5. Araştırmanın Problemleri	3
1.5.1. Temel Problem	3
1.5.2. Alt Problemler	3
1.6. Hipotezler	4
1.6.1. Temel Hipotez	4
1.6.2. Alt Hipotezler	4
1.7. Araştırmanın Varsayımları	5
1.8. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.9. Yöntem	6
1.10. Örneklem	8
1.11. Literatür Taraması	8
BÖLÜM II KAVRAMSAL ÇERÇEVE	15
2.1. Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet	15
2.2. Ortaya Çıkışı.....	18
2.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerini	19
2.4. Gender (Toplumsal Cinsiyet) Teorisine Karşı Tepkiler ve Eleştiriler	20
2.4.1. Tepkiler	20
2.4.2. Eleştirilen Noktalar.....	22
2.5. Anti-Gender Harekete Karşı Tepkiler	23
2.6. Feminizm.....	24

2.6.1. Feminizm Kuramları	24
2.6.1.1. Liberal Feminizm	25
2.6.1.2. Kültürel Feminizm	26
2.6.1.3. Marksist ve Sosyalist Feminizm.....	27
2.6.1.4. Postmodern Feminizm.....	29
2.6.1.5. Feminizm ve Psikanaliz.....	30
2.7. İslami Feminizm.....	34
2.7.1. Nitelik, Amaç ve Problemler.....	35
2.7.2. İsimlendirme Sorunu	37
2.8. Feminizm ve Aile	38
2.9. Dinler ve Toplumsal Cinsiyet.....	40
2.9.1. Yahudilik	41
2.9.1.1. Değişen Kadın Algısı	43
2.9.2. Hristiyanlık.....	44
2.9.3. İslam	46
2.9.3.1. Kaburga Kemiği Meselesi	47
2.9.3.2. Çok Eşlilik.....	49
2.9.3.3. Erkeklerin Kavvam Oluşu	50
2.10. Din ve Dindarlık.....	52
2.10.1. Din	52
2.10.2. Dindarlık.....	53
BÖLÜM III METODOLOJİ VE UYGULAMA.....	56
3.1. Saha Çalışmasının Uygulanması ve İstatistiksel İşlemler	56
3.2. Verilerin Analizi.....	56
3.3. Bulguların Analizi	57
3.3.1. Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Örneklemin Dindarlık Düzeylerine İlişkin Sonuçları	59
3.3.1.1. Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi.....	60
3.3.1.2. Medeni Hal ve Dindarlık İlişkisi	60
3.3.1.3. Yaş Aralıkları ve Dindarlık İlişkisi	61
3.3.1.4. Ekonomik Durumu ve Dindarlık İlişkisi	63
3.3.1.5. Hayatlarının Çoğunun Geçtiği Yer ve Dindarlık İlişkisi.....	64
3.3.1.6. Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisi.....	64
3.3.1.7. Anne Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisi	66

3.3.1.8. Babanın Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisi	67
3.3.1.9. Kardeş Sayısı ve Dindarlık İlişkisi	68
3.3.2. Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Örneklemin Toplumsal Cinsiyet Algularına İlişkin Sonuçları	68
3.3.2.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi.....	69
3.3.2.2. Medeni Hal ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi	70
3.3.2.3. Yaş ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi.....	70
3.3.2.4. Ekonomik Durum ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi	74
3.3.2.5. Hayatının Çoğunun Geçtiği Yer ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi.....	75
3.3.2.6. Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi.....	75
3.3.2.7. Annenin Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi	76
3.3.2.8. Babanın Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi	77
3.3.2.9. Kardeş Sayısı ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi.....	77
3.3.2.10. Toplumsal Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi.....	78
BÖLÜM IV BULGULAR VE TARTIŞMA	79
4.1. Örneklemin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Dindarlık Düzeyine İlişkin Hipotezlerin Değerlendirilmesi	79
4.2. Örneklemin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Toplumsal Cinsiyet Algı ve Tutumlarına Ait Hipotezlerin Değerlendirilmesi	84
BÖLÜM V SONUÇLAR	90
REFERANSLAR.....	98
EKLER.....	108
EK A Aydınlatılmış Onam Formu	108
EK B Kişisel Bilgi Formu	108
EK C Ok-Dini Tutum Ölçeği	111
EK Ç Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği	113
EK D Etik Kurul İzni.....	115
ÖZGEÇMİŞ.....	116

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1. Değişkenlere Ait Frekans Sonuçları	57
Tablo 3.2. Dindarlığa Ait Normallik Dağılım Değerleri (Basıklık ve Çarpıklık Katsayıları).....	59
Tablo 3.3. Katılımcıların Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	60
Tablo 3.4. Katılımcıların Medeni Hali ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	60
Tablo 3.5. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar ...	61
Tablo 3.6. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Dindarlık Alt Boyutlara Ait Verilerin İstatistiksel Analizi.....	62
Tablo 3.7. Katılımcıların Ekonomik Durumları ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar.....	63
Tablo 3.8. Katılımcıların Hayatlarının Çoğunun Geçtiği Yer ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	64
Tablo 3.9. Katılımcıların Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar.....	64
Tablo 3.10. Katılımcıların Eğitim Durumu ve Dindarlık Alt Boyutları ile İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	65
Tablo 3.11. Katılımcıların Annenin Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	66
Tablo 3.12. Babanın Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar .	67
Tablo 3.13. Kardeş Sayısı ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	68
Tablo 3.14. Toplumsal Cinsiyet Algısına Ait Normallik Dağılım Değerleri (Basıklık ve Çarpıklık Katsayıları)	68
Tablo 3.15. Katılımcıların Cinsiyetleri ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	69
Tablo 3.16. Katılımcıların Medeni Hali ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	70
Tablo 3.17. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	70
Tablo 3.18. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyutu Eşitlikçi Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar	71
Tablo 3.19. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyutu Kadın Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar	71

Tablo 3.20. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyut Evlilik Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar	72
Tablo 3.21. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyutu Geleneksel Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar	73
Tablo 3.22. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyutu Erkek Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar	73
Tablo 3.23. Katılımcıların Ekonomik Durum ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	74
Tablo 3.24. Katılımcıların Hayatlarının Çoğunun Geçtiği Yer ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar.....	75
Tablo 3.25. Katılımcıların Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	75
Tablo 3.26. Annenin Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	76
Tablo 3.27. Babanın Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar	77
Tablo 3.28. Kardeş Sayısı ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar.....	77
Tablo 3.29. Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Arasındaki İlişkiye Yönelik İstatistiksel Sonuçlar.....	78

SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	Aktaran
ANOVA	Varyans Analizi
bk.	Bakınız
çev.	Çeviren
Dr.	Doktor
DTÖ	Dini Tutum Ölçeği
Ed.	Editör
F	Frekans
M	Ortalama Puan
N	Katılımcı Sayısı
Öğr.	Öğretim
p	Anlamlılık Düzeyi
Prof.	Profesör
s.	Sayfa
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
Sd.	Standart Deviation (Standart Sapma)
TCRTÖ	Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği
TDK	Türk Dil Kurumu
Vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri

BÖLÜM I

GİRİŞ

İnsanoğlu yeryüzüne geldiği günden beri, işlerini yürütmek için her an bir çaba ve uğraş içerisinde. Çalışıp emeğinin karşılığını almayı arzulayan insan, görevlerini yerine getirirken iş bölümü yaparak yükünü hafifletmeye ve hayatı kolaylaştırmaya çalışmıştır.

Sanayi Devrimi ile üretimin kol gücünden makine gücüne geçmesi, iş bölümünü etkilemekle kalmayıp yeni çalışma alanları da sunmuştur. İster kadın ister erkek olsun bireyler sanayi, ekonomik kalkınma ve artan üretim ve tüketim ile çalışma hayatına oldukça aktif bir katılım göstermiştir.

Bireylerin çalışma koşulları, toplumsal statüleri, aile içi rolleri, eşleri ve çocukları ile olan ilişkileri zaman ve zemine göre farklılık arz etse de her bireye doğal olarak bir görev ve sorumluluk yüklenmektedir. Bu görev ve sorumluklar bireyin kişisel tatmininin yanı sıra toplum tarafından kabul edilip benimsenmesini sağlamaktadır.

Bu bağlamda kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri ve iş dağılımı tartışması güncelliğini korumaya devam etmektedir. Erkeğin ve kadının üstlenmesi gereken cinsiyet rolleri yaşanan coğrafya, aile yapısı, cinsiyet, mensubu olunan din, siyasi görüş gibi etmenler tarafından biçimlendirilmektedir. Söz konusu Ağrı'da ve Doğu Anadolu'da toplumsal cinsiyet ve dindarlık algısını ele alan benzer bir çalışma yapılmamış olması tezimizin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Çalışmamızda Ağrı ilinde yaşayan bireylerin kadın-erkek ilişkisine bakış açısını, toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler açısından ele alacağız. Bireylerin geleneksel kodlara mı veya daha eşitlikçi bir yapıya mı sahip olduğunu araştırarak, bunların altında yatan etmenlerin neler olabileceği üzerinde duracağız.

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızda Ağrı il sınırları içinde yaşayan bireylerin toplumsal cinsiyet algıları ve dindarlık düzeyleri çeşitli değişkenler- yaş, cinsiyet, ekonomik, durum, kardeş sayısı- açısından ele alınacaktır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Din insan hayatının çeşitli boyutlarında kendini hissettiren bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin gündelik rutinlerinden aile ilişkilerine ve manevi yaşantısına kadar birçok konuda hayatın temel dinamiklerini şekillendirici etkinliğe sahiptir. Özellikle bireyler arası ilişkileri bilhassa kadın-erkek ilişkilerini dizayn ederek toplumsal düzeni ve birliği tesis etme yoluna gitmiştir.

Bu ilişkiler ve birlik düzeyi bireyden bireye, toplumdan topluma, bölgeden bölgeye ve ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Bir lke ya da coğrafyada kadın-erkek ilişkileri eşitlikçi yapıda olup hak ve sorumluluklara önem verildiği görülürken aynı ülkenin farklı kesim ve bölgelerinde bireyler arasındaki ilişkilerin, eşitlikçi bir düzlemde olmayıp ataerkil ya da ana erkil bir görünüme sahip olabileceği mümkündür.

Özellikle kadın-erkek ilişkileri söz konusu olunca coğrafya, mezhep, din, şehir, il, ilçe hatta köy yerleşim yerleri dikkate alınarak yorum yapılması daha isabetli olacaktır. Bilhassa Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Ağrı için bu kriterlerin ıskalanması düşünülmesi mümkün değildir.

Bizim amacımız da Ağrı rnekleminde dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkiyi farklı değişkenler açısından ele alıp analiz etmektir. Burada topladığımız verilerle çeşitli sosyo-demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, ekonomik durum vb.) vasıtası ile dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkisine bakılacaktır.

1.3. Araştırmanın Özgünlüğü

Toplumsal cinsiyet ve dindarlık ilişkisini ele alan birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Fakat geleneksel kodların daha hâkim olduğu Doğu coğrafyasında ve Ağrı ilinde toplumsal cinsiyet ve dindarlık ilişkisini ölçmeye yönelik herhangi bir çalışmanın olmayışı çalışmamızın özgün tarafını oluşturmaktadır.

1.4. Araştırma Sorusu

Çalışmamızın temel sorusu şu şekildedir: Toplumsal cinsiyet ile dindarlık arasında nasıl bir ilişki vardır ve bu ilişki Ağrı ili özelinde nasıl şekillenmektedir?

1.5. Araştırmanın Problemleri

1.5.1. Temel Problem

Dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasında nasıl bir ilişki vardır? temel sorusundan hareket edilerek, bireylere yöneltilen anketlerden elde edilen veriler doğrultusunda soruna cevap aranacaktır.

1.5.2. Alt Problemler

- ❖ Bireylerin yaşları ve dindarlık seviyeleri arasında bir ilişki var mıdır?
- ❖ Cinsiyete göre dindarlık düzeyi nasıldır?
- ❖ Medeni hal bireylerin dindarlığı üzerinde etkiye sahip midir?
- ❖ Katılımcıların eğitim düzeyi ve dindarlık arasında farklılaşma bulunmakta mıdır?
- ❖ Hayatlarının çoğunun geçtiği yer ve dindarlık arasında nasıl bir ilişki vardır?
- ❖ Katılımcıların annenin eğitim durumu ve kendilerinin dindarlık düzeyi arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?
- ❖ Katılımcıların babanın eğitim durumu ve kendilerinin dindarlık düzeyi arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?
- ❖ Katılımcıların kardeş sayısı ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- ❖ Toplumsal cinsiyet algısı ve bireylerin yaşları arasında anlamlı bir ilişki söz konusu mudur?

- ❖ Katılımcıların medeni hali ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişki hangi boyuttadır?
- ❖ Eğitim düzeyi toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?
- ❖ Bireylerin hayatlarının çoğunun geçtiği yer ile toplumsal cinsiyet algısı arasında bir ilişki var mıdır?
- ❖ Katılımcıların annenin eğitim durumu ve bireylerin toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki söz konusu mudur?
- ❖ Babanın eğitim durumu ve bireylerin toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?
- ❖ Kardeş sayısı ile toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.6. Hipotezler

1.6.1. Temel Hipotez

Söz konusu çalışmamız ile ilgili temel hipotezimiz aşağıdaki gibidir:

H1. Dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır? şeklindedir. Yani Ağrı ili bağlamında araştırmaya gönüllü katılan bireylerin dindarlık seviyeleri arttıkça toplumsal cinsiyet algılarında düşüş meydana gelmektedir.

1.6.2. Alt Hipotezler

- H1.1. Kadın katılımcıların dindarlık düzeyleri erkek katılımcılara göre daha yüksektir.
- H1.2. Katılımcıların medeni hali ile dindarlığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H1.3. Katılımcıların yaş grupları ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.4. Katılımcıların ekonomik durumu ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.5. Katılımcıların hayatlarının çoğunun geçtiği yer ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.6. Eğitim seviyesi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

- H1.7. Annenin eğitim seviyesi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.8. Babanın eğitim seviyesi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.9. Kardeş sayısı arttıkça dindarlık seviyesi düşmektedir.
- H1.10. Erkek katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin olumlu tutumları kadın katılımcılara göre daha düşüktür.
- H1.11. Evli bireylerin toplumsal cinsiyet algısı bekar bireylere göre daha yüksektir.
- H1.12. Yaş ve toplumsal cinsiyet ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H1.13. Ekonomik durum ve toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.14. Bireylerin hayatının çoğunluğunun geçtiği yer ile toplumsal cinsiyet algısı ilişkisi arasında, yerleşim yerinin büyüklüğüne göre pozitif yönlü korelasyon vardır.
- H1.15. Eğitim durumu ve toplumsal cinsiyet ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.16. Annenin eğitim durumu ve toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.17. Babanın eğitim durumu ve toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- H1.18. Kardeş sayısı ve toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

1.7. Araştırmanın Varsayımları

Söz konusu çalışma ile, Ağrı’da toplumsal cinsiyet ve dindarlık algısına yönelik bir fikir oluşturması düşünülmektedir. Çalışmada kullanılan anketlerin güvenilir oldukları ve katılımcıların sorulara doğru veya doğruya en yakın cevabı verdikleri kabul edilmektedir.

1.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın örnekleme, Ocak-Mayıs 2024 tarihleri arasında Ağrı il sınırları içerisinde rastgele seçilen katılımcılardan oluşmaktadır. Anket sorularına hem fiziksel olarak hem de Google form aracılığı ile katılım sağlanmıştır.

Araştırma, belirlenen tarih aralığı ile sınırlıdır. Söz konusu bireylerin tutumları, düşünce ve davranışları zamana ve zemine göre değişiklik arz etmektedir. Elde etmek istediğimiz sonuçlar ve veriler dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısında kullanılan ölçeklerin kapasitesi ile sınırlıdır. Ölçeklerde yer alan maddelerin katılımcıların düşünce ve tutumlarının tam bir yansıması olmama ihtimali bulunduğu gibi; katılımcı ilgili sorularda kendisine yakın olan seçeneği işaretleme ihtimali de bulunmaktadır.

Ülkemizdeki yerel seçim atmosferinde gerçekleştirdiğimiz çalışmamızda ciddi anlamda sorun ve önyargılarla da karşılaştığımızı belirtmek gerekir. Bizzat şehirde yaşayan esnaf, memur, manav, market sahibi, işçi ve birçok kesimden bireylere, anketin çıktısını vererek veri topladık. Konu ile alakalı bölge halkının, memurların ve birçok akademik personelin, emniyet mensuplarının anketlere karşı ciddi anlamda önyargısı olduğuna şahit olduk.

1.9. Yöntem

Saha çalışmalarında anket kullanmak oldukça yaygın bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Anket, bilgi alınacak kişilerin soru listelerine doğrudan kendilerini cevap vereceği bir veri toplama aracıdır (Seyidoğlu, 2020: 41). En çok kullanılan yöntem, katılımcılara e-posta, mobil cihazlar ve Google Form üzerinden sunulan anketlerin yanıtlanması şeklinde gerçekleşmektedir.

Çalışmamızda anket ile veri toplama metodunu seçmemizin nedeni kısa sürede çok sayıda katılımcıya ulaşmak istememizdir. Katılımcılardan kimlik bilgileri istenmemesi, soruların rahat bir şekilde cevaplanmasını sağlamıştır.

Çalışmamızda kullandığımız Ok tarafından (2011) geliştirilen “*Dini Tutum Ölçeği*” (DTÖ) bireylerin dine olan tutumun ölçmekte olup toplam 8 maddeden oluşan 5’li

likert tipli bir ölçektir. Ölçekte 8 maddenin 6'sı olumlu 2'si olumsuzdur ve olumsuz maddeler (1. ve 2.) tersten kodlanmıştır. Ölçekte Biliş, Duygu, Tanrı ve Davranış boyutu olmak üzere toplamda 4 alt boyut bulunmaktadır. Söz konusu ölçek puanlama yöntemi standardize edilmiş testlerden değildir. Ölçekteki her bir madde üzerinden elde edilen sonuçlara göre bireyler “hiç dindar değil/çok az dindar” ya da “çok dindar/kesin inançlı” şeklinde nitelendirilebilir. Yapılan analiz ve geçerlik çalışması sonucunda ölçeğin yüksek iç tutarlığa sahip olduğu (.81) tespit edilmiştir (Ok, 2011; 528). Ölçekte kullanılan maddelere şu 2 örneği verebiliriz:

“Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum”,

“Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim” ifadelerine bireyler, (En az 1- Hiç Katılmıyorum, en çok 5- Tamamına Katılıyorum) şeklinde cevap vermiştir.

Kullanmış olduğumuz diğer ölçek ise *“Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ)”*dir. Zeyneloğlu ve Terzioğlu (2011) tarafından oluşturulan toplumsal cinsiyet algısını ölçmeye yarayan ölçek 38 maddeden oluşmaktadır. 38 maddenin 12'si toplumsal cinsiyet algısı açısından olumlu, 26'sı ise olumsuzdur. Olumsuz maddeler tersten kodlanmıştır. Söz konusu ölçek Eşitlikçi Cinsiyet Rollerini, Kadın Cinsiyet Rollerini, Evlilik Cinsiyet Rollerini, Geleneksel Cinsiyet Rollerini ve Erkek Cinsiyet Rollerini olmak üzere toplamda 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınan en yüksek puanın, bireyin toplumsal cinsiyet algısına yönelik olumlu tutumu yansıtırken en düşük puan ise toplumsal cinsiyet algısına yönelik geleneksel tutumu yansıtmaktadır. 5'li likert tipi ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.92' dir. Ölçekten alınacak maksimum puan 190, minimum puan ise 38'dir. Ölçekte kullanılan maddelere şu 2 örneği verebiliriz:

“Kızlar, ekonomik bağımsızlıklarını kazandıklarında ailelerinden ayrı yaşayabilmelidir”,

“Bir kadın hastaneye gittiğinde kadın doktora muayene olmalıdır” ifadelerine bireyler, (En az 1- Kesinlikle katılmıyorum, en çok 5-Tamamen katılıyorum) şeklinde cevap vermiştir.

1.10. Örneklem

Sosyal bilimler alanında saha çalışmalarında tüm kitleyi temsil eden genel yargı ve değerlere ulaşmak amaçlanır. Araştırmada tüm katılımcıları temsil eden üyeler araştırmanın evrenini oluşturur. Fakat maddi imkanlar, zamanın kısıtlı oluşu ve her bireye ulaşmanın zor olduğu düşünüldüğünde bunun oldukça güç olduğu anlaşılabacaktır. Dolayısıyla bütün (evren) içerisinde evreni temsil eden belirli sayıda katılımcılardan oluşan örneklem grubu tespit edilip, çalışma böyle yapılmaya çalışılır.

Örneklem, araştırma yapılacak evrenin içerisinde yer alıp, onun nitelik veya nicelik bakımından belirli bir kısmını temsil eden veri kümesidir (Kılıç, 2013:44). Yapılan bu çalışmada örneklemimizi Ağrı il sınırları içerisinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Evrenin tamamını (Ağrı'da yaşayan tüm bireyler) kapsayan bir çalışma yapılması zor olduğu için belirli örneklem seçilerek çalışma yapılmıştır. Örneklem seçilirken cinsiyet, yaş, ekonomik gelir durum gibi birçok faktör göz önünde bulundurularak 18-55 yaş arasındaki bireylerden veri toplanmıştır.

1.11. Literatür Taraması

Bu bölümde alanda çalışılan toplumsal cinsiyet ve dindarlık algısını araştıran çalışmalardan bahsedeceğiz. Din psikolojisi ve din sosyolojisi anabilim dalı ile sınırlı kalmayan toplumsal cinsiyet algısı felsefe, iktisat, halkla ilişkiler, sinema, gazetecilik, sağlık, hukuk, uluslararası ilişkiler, ekonomi, kamu yönetimi, siyasal bilimler, sosyoloji, psikoloji gibi birçok anabilim dalı tarafından çalışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tezimizin kapsamını aşmaması için belirli birkaç çalışma ile yetineceğiz.

Arvas (2021) tarafından yapılan “*Üniversite Öğrencilerinde Toplumsal Cinsiyet, Hegemonik Erkek Algısı ve Dindarlık İlişkisi Van ve İstanbul Örneği*” adlı lisansüstü çalışmada, adı geçen illerde eğitim gören yüksek öğrenim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet, hegemonik erkek algıları ve dindarlık ilişkileri incelenmiştir. 943 gönüllü öğrenci ile yapılan çalışmanın sonucunda, dindarlık düzeyleri, hegemonik erkek algıları ve toplumsal cinsiyet puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları ile hegemonik erkek algıları arasında güçlü

yönde negatif ilişki, dindarlık arasında ise orta kuvvette negatif ilişki tespit edilmiştir. Çalışmanın başında gelenekçi anlayışın aksine eşitlikçi anlayış ile, bireylerin kendi doğalarına uygun, kendilerine özgü ve doyurucu olan rolleri benimsemesi gerektiği ifade edilmektedir (s. 7). Burada kendi doğalarına uygun olan rollerden kastedilen muğlak olup demek istenilen tam anlaşılmamaktadır. Doyurucu rolleri benimsemede hangi kriterler esas kabul edilecektir? Sonuç olarak kadınların dindarlık düzeylerinin ve toplumsal cinsiyet algılarının erkeklerden yüksek olduğu, erkeklerin hegemonik erkek algısının daha yüksek çıktığı, yaş ile dindarlık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve evlilerin bekarlara göre hegemonik erkek algılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bir diğer çalışma Zengin ve Cirhinlioğlu (2022) tarafından yapılan “*Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı*” adlı çalışmadır. Çalışmada, Sivas ilinde alınan örneklem ile içsel dindarlık, dini fundamentalizm ve toplumsal cinsiyet ilişkisi ele alınmaktadır. “Bireylerin dini tutum, davranış, düşüncelerinin biçim ve düzeyi toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ne şekilde etkilemektedir?” temel sorusu ile yola çıkan yazar, çalışmanın giriş kısmında, dindarlık ve cinsiyet konusunun dinin özünden kaynaklanmayıp dinin yorumlanması ve dünyevileşen dindarlık biçimi ile alakalı olduğunu ifade etmektedir (s. 8). Burada tek etkenin bu olmadığı kanaatindeyiz. Zira farklı dinlerde yer alan, ilerleyen bölümlerde de değineceğimiz gibi, cinsiyetçi paradigmaların ve kalıpların olduğuna şahit olacağız.

Bulgular neticesinde, seçilen örneklemde gelenekçi bir yapı görüldüğü, 20-29 yaş arasının daha eşitlikçi bir görünüm arz ettiği, içsel ve dışsal yönelimin kadın katılımcılarda daha fazla olup aynı şekilde dini fundamentalizmin de kadınlarda yüksek çıktığı sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgularda eğitim seviyesi ile toplumsal cinsiyet algısı arasında pozitif bir ilişki görülmektedir. Sonuç olarak içsel dini yönelim dini fundamentalizmi pozitif anlamda yordamakta, dini fundamentalizm ise toplumsal cinsiyet rolleri ile eşitlikçi algıyı negatif şekilde yordamaktadır. Buradan hareketle, içsel yönelimli bireylerin, dini hayatı bütün olarak ele almakta ve cinsiyet ile ilgili tutumlarında ise hoşgörülü ve eşitlikçi olmayan bir tutum sergiledikleri sonucu çıkmaktadır.

Çalışmada yer alan *Dinsel Fundamentalizm Ölçeği (DFÖ)* Sezen (2010) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Kullanılan ölçeklerin yerli olması ve kendi kültürümüzden neşet eden ölçeklerden faydalanılması toplumsal kodlarımızı daha iyi yansıtacağı için daha tutarlı sonuçlar almamızı da sağlayacaktır. Zira, yazarların kendi ifadesine göre ifadesine göre dinin içselleşmesi doğu ve batı toplumunda farklı sonuçlar doğurmaktadır. Batı toplumunda dinin içselleşmesi onun dünyevi alan üzerindeki etkisinin azalmasına yol açarken, batı dışı toplumlarda dini-dünyevi ilişkiler daha karmaşık bir hal alabilmektedir. Bu durum fundamentalizm açısından da geçerlidir. Konu kapsamında kendi kültürel kodlarımıza ve yapımıza uygun fundamentalizm ölçeği geliştirilip uygulanması daha sağlıklı sonuçlar elde edileceğini belirtmek isteriz.

Konu ile alakalı diğer bir çalışma ise Kes (2022) tarafından yapılan "*Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Dindarlık İlişkisi*" adlı çalışmadır. "Kadın ve erkeğe verilen rollerinin kaynağı nedir?" temel sorusu ile çalışmaya giriş yapan yazar, Arap kültürü ve Türk kültürünün ne kadar tanıdığımızın sorgulanması gerektiğine vurgu yapar. Kes, dindarlık ve toplumsal cinsiyet arasındaki negatif korelasyonun toplum ve kültürel kodların etkisinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde toplumsal cinsiyet, cinsiyet gelişimi, cinsiyet gelişimine etki eden faktörler, eşitsizliğin olumsuz etkilerinden bahsedilmekte ve dinlerin cinsiyet algısına değinilmektedir. Çalışma verilerinden elde edilen sonuçlara göre, genel olarak toplumsal cinsiyet ile dindarlık arasında negatif korelasyon bulunmaktadır. Bulgular kısmında hipotezler, değişkenler ve alt değişkenler-problemler test edilip, her bir alt değişken ile ilgili alanda yapılan diğer çalışmalarla tek tek kıyaslanmıştır.

Semavi dinlerin başlangıcı ile -bilhassa Yahudilik ve Hristiyanlıkta- toplumda ataerkil ve son derece eşit olmayan bir yapı görülmekte fakat İslamiyet ile bu algı giderilip eşitlikçi bir düzen oluştuğu belirtilmektedir. Çalışmanın eksik kaldığı nokta ise Hristiyanlıkta bilhassa İncil'de zikredilen kadına yönelik olumlu yaklaşım tarzından bahsedilmemesidir. Hristiyanlık'ta tamamen ataerkil bir bakış açısı olmadığı, bununla ilgili İncil ayetlerinin bazı pasajlarında eşitlikçi bir söylem olduğu görülmektedir. Bu konuya ilerleyen bölümlerde değineceğiz.

Diğeri ise Cankurtaran (2022) tarafından yapılan "*Kitab-ı Mukaddes'te Toplumsal Cinsiyet Anlayışı*" adlı çalışmadır. Kitab-ı Mukaddes'te kadının Adem'in kaburga

kemiğinden yaratıldığı, kadının değerli olduğu ve bu değerini ise doğurganlık vasfından aldığı belirtilmiştir. Hristiyanlık'ta ise bilhassa Pavlus'un erkeğin kadın için değil kadının erkek için yaratıldığı, kadının erkeğe egemen olmasına izin vermediği, kadının suç işleyip Adem'i aldattığı, Luther'in ise kadınların ölene kadar çocuk doğurmaları gerektiği ve görevlerinin de bu olduğu ifade edilmektedir. Çalışmanın sonunda Hristiyanlık'ta cinsiyet eşitliğini vurgulayan birkaç pasaja da değinilmiştir.

Oruk (2007) tarafından yapılan "*Toplumsal Cinsiyetin Oluşumunda Psiko-Sosyal ve Dinsel Faktörlerin Rolü ve Önemi*" çalışmada toplumsal yaşantıların, daha erken yaşlarda erkek-kız çocuklarına karşı tutum, kitle iletişim araçları, yazılı çocuk edebiyatı, efsane ve anlatılar, yaşanılan bölgenin ve dinlerin ve dini anlatıların, rollerin şekillenmesine etkisi üzerinde durulmuştur. Özellikle kurumsal dinin ve dini anlatıların toplumsal cinsiyete bakış açısı son derece detaylı ve nitelikli biçimde ele alınmıştır. Farklı kabileler üzerinde yapılan çalışmalar, kadın ve erkeğin üstlenmiş olduğu geleneksel rollerin aksine daha eşitlikçi rollere sahip olduğu ifade edilmektedir. Yazar, evlilik ve bekarlık durumu kapsamında evli kadınların evli erkeklere göre daha çok ruhsal sorunlara maruz kaldığı ifade edilmektedir. Zira gerek ev yükü gerek iş yükü kadının sorumluluğunu artırmaktadır. Ayrıca kadın bu haliyle eşinin sıkıntılarını gidermekte, ona rahat bir ortam sunmakla hayatının bekarlık dönemindeki iş yükünden kurtarmaktadır. Bu ise kadında strese sebep olmaktadır. Dolayısıyla evli erkek eşine göre ruhsal açıdan daha sağlıklı olabilmektedir (Çınar, 2005; Akt: Oruk). Fakat bunun aksini bulgulayan çalışmalar da mevcut. Zira çalışma yapılan bireylere, örnekleme ve coğrafyaya göre değişebilen bir görünüm arz etmektedir. Örneğin Birni (2021) tarafından yapılan, "*Evli Bireylerin Psikolojik İyi Oluşları İle Evlilik Doyumu, Öz-Anlayış ve Mutluluğu Artırma Stratejileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*" adlı çalışmada bireylerin psikolojik iyi oluşları ile cinsiyetleri arasında bir ilişki saptanmamıştır. İlgili çalışma ve diğer literatür incelendiğinde psikolojik iyi oluş ve cinsiyet ilişkisi arasındaki ilişkiye yönelik farklı sonuçlar olduğu, güçlü bir şekilde desteklenen hipotezin bulunmadığı saptanmıştır. Yazarın ifadesine göre burada bireysel farklılıkların önemli bir yer olduğu açıktır (bk. Birni, 2021). Dolayısıyla cinsiyet bağlamında düşünüldüğünde, evli bireylerde psikolojik dayanaklık ve iyi oluş bireysel farklılık, yetiştirilme tarzı, coğrafya ve örneklem gibi etkenler de dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Demiralay'ın (2021) yaptığı “*Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erillik Algısı ve Din İlişkisi: Ankara Örneği*” adlı çalışmanın kuramsal çerçevesinde, erillik, ataerkillik ve toplumsal cinsiyet algısına etki eden faktörlerden bahsedilmiş; bulgular kısmında ise erillik rollerinin, toplumsal cinsiyet rollerinin, yaş ve evlilik süresi ile pozitif yönde korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Yine evli veya nişanlı bireylerin toplumsal cinsiyet algısı bekar veya boşanmış bireylerden daha yüksek çıkmıştır. Bireylerin ibadetleri yerine getirme düzeyleri ile dinsel cinsiyet rolleri arasında olumlu bir ilişki olduğu söylenebilir. İlginç bir sonuç da erillik algısında, ibadetlerini yerine getiren ebeveynine sahip bireylerin toplumsal cinsiyet algı ortalamaları, ebeveyni inançsız olan bireylerin toplumsal cinsiyet algısına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Konu kapsamında diğer bir çalışma ise Keskin (2019) tarafından yapılan “*İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları*” adlı çalışmadır. Çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Harran Üniversitesi ve Bitlis Eren Üniversitesi İlahiyat fakültesi öğrencileri üzerinde 644 kişilik bir örneklem grubu ile yapılmıştır. Bulguların yer aldığı bölümde erkek öğrenciler bazı parametrelerde oldukça eşitlikçi tutum sergilemekte; kız öğrenciler ise kendi fikirlerine değer verilmesi ve paylaşım noktasında hassasiyetlerini koruduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Gelenekçi kodların hâkim olduğu çalışmada, kız ve erkek öğrencilerin “kadın, kocasının sözünden çıkmamalıdır”, kız öğrencilerin yarıya yakını ise “bazı meslekleri sadece erkeklerin yapabileceği” görüşüne katıldığı görülmektedir. Eğitim seviyesi ve yaş ile toplumsal cinsiyet algısı arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. “Kadının yeri evidir, aile ilgili kararları erkek vermelidir, kadın her şartta itaat etmelidir, ev işlerinde kadına yardım etmelidir, çocuğun bakımı konusunda sorumluluk kadına aittir” ifadelerine birçok çalışmada elde edilen bulguların aksine erkeklerin hemen hemen yarısı katılmamaktadır. Bu ve benzeri değişkenlerde erkeklerin nerdeyse kadınlar kadar toplumsal cinsiyet algısının yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde toplumsal cinsiyet, feminizm, feminizm türlerine değinilmiş, fakat İslami feminizm bölümünde eksik kalan noktalar olmuştur. Özellikle İslami feminizmden bahsederken Fatima Mernissi, Margot Badran, Ziba Mir-Hosseini gibi ünlü feminist simalara yer verilmiş olması gerektiğini düşünüyoruz.

Diğer bir çalışma ise Güler (2020) tarafından yapılan “*Sosyal Tabakalaşma, Toplumsal Cinsiyet ve Din İlişkisi: Üst Sosyoekonomik Tabakaya Mensup Dindar Kadınların Gündelik Hayatı Üzerine Bir Araştırma*” adlı çalışmadır. Çalışma, Bursa'nın Mudanya ilçesi Bademli Senti sakinlerinin üst tabaka ekonomik yapıya mensup kadınlar ile derinlemesine mülakat tekniği ile yapılmıştır. İlk kuşak kadın ve erkeklerde geleneksel bir tutum söz konusu iken genç olarak niteleyeceğimiz kadın ve erkeklerde daha eşitlikçi bir tutum görülmektedir. Gelenekçi tutum ve davranışlarda olan kadınlar bu tutumlarını kendi kızlarına miras olarak bırakma arzusunda. Çalışmada ayrıca semtin eğlence, düğün, merasim, cenaze, moda, ev dekorasyon anlayış ve yaşantısına da değinmiştir. Bu alanlarda geleneksel kodlar varlığını sürdürürken yetişkin bireylerin geleneksel, genç kuşağın ise daha yenilik ve eşitlikçi tutum benimsediği görülmektedir.

Nasanlı Tam (2020)'in yapmış olduğu “*Diyanet Çalışanlarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları*” adlı lisansüstü çalışmada Mersin'de görev yapan 51 kadın 57 erkek katılımcıdan oluşan Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanlarının toplumsal cinsiyet tutumları tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre personellerin toplumsal cinsiyet algılarının yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca lisans mezunu olan, kendi ve eşleri çalışan bireylerin toplumsal cinsiyet algılarının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Peşkersoy (2021) tarafından yapılan “*Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursları Etkinlik Kitapları ve Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Kurumları Etkinlik Kitapları İçeriğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi*” adlı çalışmada adı geçen etkinlik kitapları görsel, şema, içerik, anlatı-hikayeler, toplumsal cinsiyet bakış açısı ile irdelenmiştir. Kuran Kursu Etkinlik kitaplarında yer alan hikâye ve anlatılar, resimler, meslek ve iş hayatı, resimlerde yer alan figürlerin cinsiyete göre giydiği kıyafet , cinsiyetlerin ibadet hayatına katılımları ve evde kadın-erkek rollerinde yer yer eşitlikçi bir görünüm arz ederken çoğunda ise geleneksel atmosfer olduğu ortaya çıkmıştır. İbadet eden bireylerin daha çok erkek görselleri üzerinden temsil edildiği görülmektedir. MEB Okul Öncesi Eğitim Etkinlik Kitabı ise, Diyanet etkinlik kitabına göre bahsedilen konularda biraz daha eşitlikçi görünümde. Okul öncesi eğitim kitaplarında aile içi bağlara, anne-baba ve evlat arasındaki manevi bağa, Kuran kursu kitaplarına nazaran, fazla yer verilmediği tespit edilmiştir.

Konu kapsamında Sancar ve diğeri (2018) tarafından yapılan “*Din Hizmetlerine Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*” adlı diğeri bir çalışmada 2000’li yıllardan itibaren, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi konularında önemli görevler üstlendiği görülmüştür. 2018 yılı itibarı ile Diyanet İşleri Başkanlığına kadın başkan yardımcısı atanmış ardından il ve illere bağlı ilçe müftülüklerine kadın müftü yardımcısı atandığı görülmüştür. Hac ve umre ibadetini gerçekleştirmeye giden kadınların sayısında artışta Diyanet’in aktif rol üstlendiği belirtilmiştir. Din hizmetlerinde erişimde Kuran Kurslarına ve İmam Hatip okullarına gidenlerin büyük çoğunluğunun kadın olduğu görülmüştür. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen çalışmada kadınların üst düzey yöneticilik pozisyonlarında temsilinin düşük olduğu belirtilmektedir.

Gürhan (2010) tarafından yapılan *Toplumsal Cinsiyet ve Din* adlı çalışmada dinin toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerini nasıl oluşturduğu ve şekillendirip pekiştirdiği incelenmiştir. İlahi dinler ve ilkel dinlerin kutsal metinlerinde yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili pasajlar ele alınarak kadının statüsü üzerinde detaylı incelemelerde bulunulmuştur.

Gencer, Obuz ve Babahanoğlu (2021) tarafından yapılan “*Üniversite Öğrencilerinde Spiritüel İyi Oluş ve Toplumsal Cinsiyet Algısı*” adlı” çalışmada üniversite öğrencilerinde spiritüel iyi oluş ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişki çeşitli demografik değişkenler vasıtasıyla ele alınmıştır. Demografik değişkenlerde spiritüel iyi oluş puan ortalamalarında anlamlı farklılık tespit edilmemiş fakat ölçek alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu gözlenmiştir. Netice itibarı ile araştırmada katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarının olumlu ve spiritüel iyi oluş düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet kavramı TDK sözlüğünde, bireye üreme işine ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt eden yaradılış özelliği, cinslik, seks olarak tanımlanmaktadır (TDK, t.y.). Biyolojik bir kavram olarak cinsiyet (sex) bireyin erkek ya da kadın olarak ortaya koyduğu biyolojik, genetik ve fizyolojik özellikleri ve farklılığı anlatır (Marshall ve Ramsey, 1999:37). Toplumsal cinsiyet (gender) ise kadın ya da erkeğin yaşıması olduğu toplumda konumunu, rollerini, statüsünü toplumun ondan beklentilerini ve sorumluluklarını tarif etmektedir. Cinsiyet bireye doğuştan, kalıtımla gelen genetik özellikleri barındırırken, toplumsal cinsiyet ise bireye yaşantılar sonucu, toplum tarafından öğretilen ve sonradan aktarılan nitelikleri taşımaktadır. (Sancar vd., 2006:11).

Toplumsal cinsiyet 20. yüzyılın sonlarına gelmeden literatürde bilinen ve tam karşılığı olan bir kavram değildir. Terimin çağdaş ve son halini almasında çeşitli yazar ve düşünürlerin katkısı olmuştur. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını kullanan ilk yazar ve psikolog John Money olarak kabul edilmektedir. Terim ilk kez interseks bireyler üzerinde yapılan çalışmada kullanılmış olup, daha sonra cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farklılık psikanalist ekolünden Stoller'in eserlerinde yer almış, Mead, Beauvoir, Barret, Millett ve Oakley gibi ünlü feminist ve yazarlar tarafından benimsenmiştir (Şahin, 2020: 655; Topçu, 2024:11).

Toplumsal cinsiyet farklılıkları biyolojik olarak belirlenmeyip kültürel olarak üretilir. Burada erkeklerin ve kadınların farklı rollere göre toplumsallaştırılmaları söz konusudur. Cinsiyet rollerinin aile, medya, dış etkenler tarafından belirlenmesi cinsiyetin toplumsallaşması olarak kabul edilmektedir (Giddens, 2008:506).

Psikolog ve sosyologların ifadesi ile toplumsal cinsiyetin kapsamı şu şekildedir: (a) erkek ve kadınlara hangi davranışların daha uygun olduğuna dair toplumsal beklentiler, (b) bireylerin beklentiler karşısında geliştirdikleri kendilik anlayışları ve zihinsel nitelikler. Bu beklentilerin çeşitli kurumlar aracılığı ile- devlet, hukuk, aile, medya- hangisinin eril veya dişil olduğuna karar verilir. Örneğin kadınların itaatkâr olması arzu edilen bir şey ise, aksi davranış ilgili kurum tarafından cezalandırılır (Stone, 2016:89-90).

Butler *Cinsiyet Belası*'nda toplumsal cinsiyeti oluşturan ve yöneten düzenleyici birtakım "pratikler" olduğunun altını çizer. Günlük hayatta bunun çokça örneği görülmektedir: ev temizlemek, alışverişe gitmek, durakta beklemek. Bu etkinlikler bilinçli olarak değil, bedensel alışkanlıklar ve bedenler seviyesinde yapılmaktadır. Aynı şekilde kişi belirli kıyafetleri giyerek, saçını belirli biçimde uzatarak eril ya da dişil hale gelir. Butler bu pratikleri yaptıkça bireyin toplumsal cinsiyetli hale geldiğinin altını çizer, yani toplumsal cinsiyetin bireyin *sahip olduğu* şey olmayıp, bizzat *icra ettiği şey* olduğunu savunur (Stone; 2016: 98-99).

Butler'a göre toplumsal cinsiyet içinde bulunduğumuz kültürün inşası olarak kabul edildiği takdirde bedenler ve cinsiyet, söylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar ya da söylemler tarafından oluşturulmuş kabul edilir. Ona göre bu durum tam olarak cinsiyet ve beden kavramlarının söylem tarafından icat ediliği sonucuna götürmez. Bundan ziyade bedenin tekrar eden davranışlar yoluyla toplumsal cinsiyetli hale geldiğini savunur ve bu süreci "performatiflik" olarak adlandırır. (Rose, 2018: 39). Butler toplumsal cinsiyetin performatif olduğunu belirterek, onun toplum tarafından icra edildikçe bir gerçekliğinin olduğunu ifade eder. Benimsenen davranış kalıplarının, cinsiyetin performatif biçimlerle toplumsal alanda ön plana çıkarıldığını benimser (Yağmur ve Kelebek, 2022:36-37).

Sosyolog Raewyn Connell benzer bir yaklaşımı farklı bir şekilde dile getirir. Connell toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyete ait kalıpların bireyin bedenine fiziksel açıdan etkisi olduğunu ifade eder. Toplumsal cinsiyet dış dünya ile etkileşimde bulunduğu zaman bedenle bütünlük kurar:

Bu bütünleşmenin biçimleri zaman içinde ve ayrıca toplumsal amaçların ve mücadelelerin bir sonucu olarak değişir. Bu demektir bunlar tamamen tarihseldir, pratiğin gerçekliğinde ve çerçevesinde beden asla tarihin dışında değildir, tarih de hiçbir zaman bedensel mevcudiyetten ve bedene olan etkilerinden azade değildir (Rose, 2018:39).

Ann Oakley'e göre cinsiyet biyolojik bir görünüm arz ederken toplumsal cinsiyet psikolojik, sosyolojik ve kültürel bir boyuta sahiptir. Cinsiyette vurgulanan kavramlar erkek ve kadın, toplumsal cinsiyette ise erkeksi ve kadınsıdır. Kültürün, yaşantının ve geleneğin bu kavram üzerinde etkisi son derece önemli bir yere sahiptir (Kılıç, 2024:55).

Toplumsal cinsiyet kavramının temel yapıtaşının *iş bölümü* ve *iktidar yapısı* olduğunu vurgulayan Connell'a göre cinsel iş bölümü belirli iş ve meslek kollarının belirli insan ve cinsiyet kategorilerine göre ayrılmasını ifade eder. Bu iş bölümü cinsiyete dayalı üretim, tüketim ve dağılımı da içine alan geniş bir kavram silsilesi olarak belirginlik kazanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin iktidar boyutunda Connell, iktidarın ana unsurlarını güç, erk ve hegemonya olarak açıklamaktadır. Kültür aracılığıyla erkeklere güç, otorite ve üstünlük sağlanmış bu konuda büyük ölçekte çaba ve enerji harcanmıştır (Kılıç, 2024:56).

Alman tarihçi Gisela Bock'a göre toplumsal cinsiyete sosyo kültürel bir bakış açısı ile bakmanın toplumsal cinsiyet ve diğer sosyo kültürel öğeler arasındaki ilişkiyi tekrardan gözden geçirmemizi sağlamakta ve toplumsal cinsiyetin diğer ilişkilerin bir çoğunun kurucu unsuru olduğunu belirtmektedir. Örneğin araştırmacılar toplumsal cinsiyet ve ırkın veya sınıfın karşılıklı olarak oluştuğunu ve tarihi açıdan birlikte işlediğini saptayıp incelemek için ister kişiler arası ilişkiler ister ötekileri temsilen olsun gruplar arasındaki etkileşim ve teması değerlendirmek zorunda kalmışlardır (Rose, 2018: 59).

Konu kapsamında Kathleen Brown, *Good Wives, Nasty Wenches, and Anxious Patriarchs: Gender, Race and Power in Colonial Virginia* (Hanım Hanımcık Eşler, Pis Hizmetçiler ve Endişeli Aile Reisleri: Sömürge Virginia'da Toplumsal Cinsiyet İrk ve İktidar) adlı kitabında ırkçı köleliğin oluşmasında toplumsal cinsiyet rollerine dikkat çeker. Özellikle ırk kategorilerinin yapılandırılması ve oluşmasında toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin önemli olduğunu vurgular. Geçmişte İngiltere'de hanım

hanımcık kadınlar ile pis hizmetçi kadınlar arasındaki fark, saygıdeğer evli kadınlar ile ahlaki olarak yozlaşmış olan yoksul kadınları birbirinden ayırt etmeyi amaçlamaktaydı. Evlilik bu ayrımın yapılması hususunda son derece hayati bir konumdaydı. Çünkü kadınlar ancak evli olmakla hanım hanımcık statüsüne ulaşabiliyorlardı. Dolayısıyla pis hizmetçiler ile hanım hanımcık kadın-eşler arasındaki ayrım toplumsal cinsiyet ve medeni hal ile sosyal statü ve sınıf iktidarı ayrımı olarak görülmekteydi. Bu ayrım zaman geçtikçe ırkçı söylemlere bürünüp İngiliz kadınların faziletli ve dürüst olduğu Afrikalı kadınların ise kötülüğe yatkın ve cinsel açıdan münasip olduğu tutumu benimsenmiştir (Rose, 2019: 69).

2.2. Ortaya Çıkışı

Toplumsal cinsiyet kavramı uzun bir geçmişe sahip değildir. Toplumsal cinsiyet teorisinin (Gender Theory) kuramsal olarak ortaya çıkışı 1990 sonrası Mısır'da Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı'ı Pekin'de Dünya Kadın Konferansı'na dayanmaktadır. Bu konferans metinleri ile resmîyet kazanan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, biyolojik farklılıklardan kaynaklanan bir eşitsizlik olmayıp, temel olarak toplum tarafından inşa edilen bir kavramdır. Konferans süresince Vatikan, bu tanım hakkında çekincelerini ifade ederek kavramın erkek ve kadının kendisine ait rollerin olduğunu ifade eden “doğal aile” yapısına ters düştüğünü ifade etmiştir. Ayrıca cinsiyet eşitliğinden ziyade “kadın ve erkeğin haysiyet ve onuruna” vurgu yapmayı tercih etmiştir (Kuhar ve Zobec, 2017:33; Aytaç ve Sezgin, 2022).

2019 yılına gelindiğinde resmî açıklama yapan Vatikan, cinsiyetin Tanrı tarafından verilip sonradan tercih edilemez olduğunu ifade etse de bildiride papanın imzası bulunmamaktadır (Aktan, 2019). Papa 2020 yılında Vatikan'da geleneksel olarak yapılan halk kabul töreninde LGBT bireyler için “Tanrı çocuklarını olduğu gibi seviyor, zira hepsi de Tanrı'nın çocukları” şeklinde bir yorumda bulunmuştu (Pınar, 2020). Tüm bunların ardından, rahibelerin kilisede yönetici olarak atanması, rahiplere evlilik yasağının kaldırılması yönündeki talepler eklenmiş, Belçika Flaman Katolik Kilisesi'nin ise “hiç kimseyi dışlamayan misafirperver bir kilise” unvanına dayanarak eşcinsel çiftleri kutsayacağını duyurmuştur (Özkan, 2022). Bu da Vatikan'ı yumuşamaya, ılımlı tutumun ve reformun önünü açan, tüm insanlığa hitap edecek şekilde bir düzenlemeye ittiğini göstermektedir.

2.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Bireyin, ebeveyn ile ilişkisinden, toplumsal hayata dahil olmasına, kıyafet ve oyuncak seçiminden eş-meslek seçimine kadar çocukluk çağında edinmiş olduğu bilgi ve deneyim, son derece önemli bir yere sahiptir. Toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilip benimsenmesi de çocukluk dönemi ile başlamaktadır. Oyuncak seçimi gibi basit bir tercihte bulunmada dahi cinsiyet rolleri göz önünde bulundurulur. Kız çocuğu minyatür, bebek ve mutfak eşyaları ile ev içi rollere alıştırmaya çalışılırken, erkek çocuklar ise silah, araba, kılıç gibi şiddet unsur içeren oyuncaklarla oynaması teşvik edilir (Tolan, 1991:209).

Toplumsal cinsiyet rolleri, bir toplumda kültürel olarak kadına ve erkeğe uygun görülen kişilik özelliklerini ve davranışlarını içerir ve bunlar genellikle toplum tarafından basmakalıp yargılara dönüştürülür (Basow, 1992, Akt; Savaş, 2018:104). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri biyolojik yapıdan bağımsız olarak toplumun ve geleneklerin her iki cinse uygun gördüğü davranış ve yaşayış kalıplarını içermektedir.

Cinsiyet rolleri nasıl gelişir sorusuna, ilk olarak öğrenme ve bilişsel mekanizmaya vurgu yapılarak cevap verilmektedir. Rahl Dahrendorf gibi genel rol teorisi'ni benimseyenler toplumsal cinsiyet rollerinin sosyoloji ve psikolojinin kapsamında olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre bu rollerin öğrenilmesi, sosyalleşme ve içselleştirme vasıtasıyla gerçekleşir. Öğrenmeyi esas alan bu yaklaşım, birey herhangi sıradan bir şeyi nasıl öğrenmekteyse cinsiyete ait rolleri de o doğrultuda öğrenmektedir. Erkek çocuk araba veya silahla oynadığında anne-baba mutlu olmakta, oyuncak bebekler ile oynadığında ise çocuğa tepki göstermektedirler. Böylelikle taklit, cezalandırma ve pekiştirmeyle bireyde cinsiyet rolleri kazanılır (Vatandaş, 2007:34).

Bilişsel mekanizmaya göre ise çocuklarda cinsiyet rolleri, belli bir kognitif aşamaya eriştiklerinde oluşmaya başlar. Çocuk ilk önce kendi cinsel kimliğini ardından çevresindekilerin cinsel kimliğini öğrenir. Kendi cinslerine ilişkin kalıpsal tutumları öğrenen birey daha sonra bu tutumlara uygun davranışta bulunması gerektiğini anlar. Bilişsel kurama göre, birey ancak bu aşamalardan geçtikten sonra cinsiyetçi rolleri sergileyebilir. Kuram, çocukların cinsiyet rollerini öğrenmekle kalmayıp aynı

zamanda uygun ve önemli cinsiyet yargılarını da öğrendiğini vurgulamaktadır. (Vatandaş, 2007:34-35).

Birçok toplumda biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilir. Böylelikle kadın ve erkeklerin hangi hak ve sorumluluklara sahip olup olmayacağına ilişkin toplumsal beklentiler geliştirilir (Günay ve Bener, 2011:158). Dolayısıyla erkeklerden evin maişetini ve iâşesini sağlamaları, bulunduğu ortamda-aile dahil- otorite ve kontrol edici olması, kadının ise ev işleri ile ilgilenen, itaatkâr, sabırlı, anlayışlı ve uysal olması beklenir. Bu dikotomi geleneksel aile anlayışını ve yapısal kodlarını barındırmaktadır.

2.4. Gender (Toplumsal Cinsiyet) Teorisine Karşı Tepkiler ve Eleştiriler

2.4.1. Tepkiler

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler, toplumsal cinsiyete ve toplumsal cinsiyet teorisine karşı oluşum gösteren bir hareket olarak tanımlanmaktadır. 2010 ve sonrasında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde, İtalya, İspanya, Hırvatistan, Fransa, Macaristan, Bulgaristan ve Amerika'da oluşmaya başladığı görülmektedir (Şeker, 2020).

Gender teorisine karşı, Avrupa'da çeşitli ülkelerde, Amerika'da, Asya'da ve özellikle Türkiye'de yoğun tepkiler gösterilmektedir. Örneğin 2005 yılında İspanya'da aynı cins bireyler arasında evliliğe karşı, 2007'de İtalya'da Aile Günleri etkinliğinde anti LGBT ve anti-gender grupların yoğun protestoları, Polanya'da ise kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla Avrupa Konseyine üye devletler tarafından imzalanan İstanbul Sözleşmesi müzakerelerine onay verilmesine karşı gösterilen tepkiler, bunların başında gelmektedir (Kuhar ve Zobec, 2017:34).

Bu gruplara tepki gösterilmesinin temel nedeni eşcinsel evlilik, okullarda kademeli bir cinsel eğitim, toplumsal cinsiyete duyarlı eğitimler ve ilgili mevzuat ve sözleşmelerdir. Avrupa Konseyi ve pek çok ülke kadına yönelik şiddete karşı mücadele eden İstanbul Sözleşmesi'ni imzalarırken, Bulgaristan, Macaristan ve Hırvatistan bu anlaşmaya karşı sert tepki göstermiş, hatta Macaristan anlaşmayı imzaladıktan bir süre sonra ülke

yönetimi, akademik kurumlarda toplumsal cinsiyet ile alakalı çalışmaları yasaklamış, nihai olarak 2020’de sözleşmenin reddedilmesine yönelik bildiriyi kabul etmiştir. Hırvatistan’da ise solcu-feminist kesim de anlaşmayı desteklerken, muhafazakâr ve muhalefet kanadı ve kilise aile değerlerini zayıflattığı için söz konusu sözleşmeye karşı çıkmıştır. (Şahin, 2020:657-658).

Benzer bir adım da Rusya’dan gelmiştir. 2013’te Duma meclisinin hazırladığı, Eşcinsel Propaganda Yasağı federal bir yasa olup Rusya devlet başkanı tarafından onaylanmıştır. Kanunun amacı geleneksel olmayan ve çocukları eşcinselliğe yönelten içerik ve verilerden korumaktır. Geleneksel olmayan her türlü materyal ve propagandaya karşı çıkan yasa, aykırı davrananlara para cezası uygulanmasından sınır dışına sürülmeye kadar yaptırımlar içermektedir. Ayrıca alınan karar Rus halkı ve Ortodoks Kilisesi tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır (“Eşcinsel Propaganda Yasağı” , 2024). Bu anlamda, Katolik Kilisesi ile Rusya’da Ortodoks inancı arasında kısmen de olsa bu konu üzerinde görüş ayrılığı olduğu anlaşılmaktadır.

Dünyada toplumsal cinsiyet eşitliğini benimseyerek garanti altına alan ilk devletlerden biri Ukrayna’dır. Alınan bu karara karşılık ülkede “Stop Gender” (Toplumsal Cinsiyeti Durdur) şeklinde kampanya başlatılmış, bu kampanya ile geleneksel aile değerlerinin yozlaştırıldığı şeklinde eleştirilerde bulunulmuştur (Şahin, 2020; 658).

Ülkemizde İstanbul Sözleşmesi 2011’de parlamentoda, 2012’de Bakanlar kurulunda onaylanıp 1 Ağustos 2014’te yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2012). Aynı sözleşme 21 Mart 2021 Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile feshedilmiş, 2 Ocak 2023 tarihinde Danıştay tarafından resmen onanarak Türkiye İstanbul Sözleşmesinden hukuki olarak çekilmiştir (Özkaya, 2023).

Sözleşmeden çekilmeye gerekçe olarak devlet resmi yayın organından açıklama yapılmıştır. İletişim Başkanlığı, sözleşmenin ilk imzacısı olmasına rağmen, toplumsal ve ailevi değerlerle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmek için kimi mihraklar tarafından manipüle edildiği için Türkiye’nin bu sözleşmeden çekildiğini, ama kadın haklarının her daim savunucusu olacaklarını ve kadına karşı şiddete asla taviz vermeyeceklerini belirtmiştir (Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden Çekilmesine İlişkin Açıklama, 2021).

2.4.2. Eleştirilen Noktalar

Radikal feminist Millet'a göre aile vurgusunun kökeninde ataerkil bakış açısı yer almaktadır. Beaviour ise evliliği kadınlar için bir tehdit olarak görür. Benzer şekilde Firestone aile kurumuna karşı çıkararak, üreme araçlarının denetlenmesi, bununla birlikte doğal-biyolojik aile yerine yapay üremenin oluşturulması gerektiğinin altını çizmektedir. Feministlerin çoğu aileyi oluşturan zihniyetin ataerkil yapı olduğunu kabul etmektedirler. Buradan hareketle toplumsal cinsiyete getirilen eleştirinin başında “ailenin korunması” yer almaktadır (Şahin, 2020: 663).

Söz konusu Polonya'da bazı siyasi grup ve hareketler, toplumsal cinsiyet ideolojisinin geleneksel aileyi ve ulusal kimliği tehdit ettiğini ifade ederek, ailenin ve anneliğin itibar ve haysiyetinin korunması gerektiğinin vurgulamıştır. Yürüttükleri kampanyaya çeşitli aktörler, gönüllüler, kilise yöneticileri de destek vermektedir (Grzebalska, 2015:87).

Çek Cumhuriyeti'nde –bilhassa LGBT bireylerin hakları- cinsiyet ideolojisi ve feminizm, totalitarizme yol açan birer tehdit olarak görülmekte ve “aile yapısının” bu yapılara karşı korunması gerektiği vurgulanmaktadır (Madarova, 2015:40).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareket ve grupların eleştirdiği temel noktalardan diğeri, toplumsal cinsiyet teorisinin tutarlı ve bilimsel bir yönünün olmadığıdır. Bu iddiaları akademik olmamakla, ideolojik ve taraflı olmakla suçlamaktadırlar (Şahin 2020: 661). Konu kapsamında John Money'in, sosyo-psikolojik faktörlerin ve dışsal müdahalelerin cinsiyetin belirlenmesinde önemli bir etken olduğunu vurguladığı tezidir. Konu ile alakalı argümanı şu şekildedir: Joan takma adlı bir bireyin sünnet ameliyatı esnasında penisinin kazara alınması sonucu kendisine kadın kimliği tayin edilir. Söz konusu bu vakadan 1 yıl sonra kendisine orşiektomi (testislerin alınması) operasyonu yapılır ve çeşitli östrojen hormonları verilir. Tüm işlemler sonucunda Money, Joan'ın adeta bir kadın gibi davrandığını, kendisine tayin edilen kadın kimliğini başarılı bir şekilde benimsediğini ifade eder. Fakat yıllar sonra Diamond ve Sigmundson'ın Joan üzerinde yaptığı çalışmada kendisinin erkek gibi davrandığı gözlemlenmiş, asker gibi oynamaya çalıştığı, tüfek, silah ve kamyon gibi oyuncaklarla oynamayı tercih ettiğine şahit olmuşlardır. 14 yaşına geldiğinde ise erkek olarak hayat

sürmesine izin verilmediğinde intihar etmeyi düşündüğünü belirtmiştir (Poljakovic ve Dodig, 2022:23-24). Buradan hareketle anti-gender savunucuları, gender ideolojisinin ve destekçilerinin indirgemeci ve taraflı bir tutum sergilediklerini ifade etmektedir (Şahin, 2020:661).

2.5. Anti-Gender Harekete Karşı Tepkiler

Toplumsal cinsiyet taraftarları anti-gender hareketlerini eleştirdiği başlıca hususlar, onların aileye, ailenin doğallığının korunmasına, ebeveynlerin çocukların temel ve ilk eğitimcileri olduğu düşüncesine büyük bir önem vermeleridir. Burada anti-LGBT, toplumsal cinsiyet ve kürtaj karşıtlığı “aileyi koruma” diskuru altında birleşmektedir. Bu ise bu grupların destek almalarının önünü açmaktadır. Tüm anti-gender hareketlerin temel karakteristiği aşırı muhafazakâr ve sağ-milliyetçi kanattan olmalarıdır. Yabancı düşmanlığı, tek tip insan oluşturma ideali kendileri gibi olmayan gey, lezbiyen, trans ve biseksüelleri dışlamaya yönelmektedir (Rowland, 2023).

Anti-Gender ideolojileri, coğrafi olarak muhtelif yerlerde görülseler de söylemleri ortaktır. İdeolojinin temel karakteristiği kadın haklarına, trans haklarına, kürtaja, LGBT+ haklarına karşı olmalarıdır. Aşırı sağcılardan STK mensuplarına, çeşitli akademisyenden siyaset ve din adamlarına kadar savunucusu bulunan anti-gender ideolojisi, toplumsal cinsiyeti, yeni üreme teknolojilerini hedef almakta, özellikle gender ideolojisinin kadınları geleneksel rollerinden uzaklaştırdığını ve ailenin yapısını bozduklarını iddia etmektedirler (Aytaç ve Sezgin, 2022). Avrupa İnsan Hakları Komisyonu raporuna göre anti-gender hareketin sayıları her ne kadar az olsa da büyük ve etkili bir nüfuza ve iyi bir organizasyona sahiptirler (Şeker, 2020).

Aile yapısına, geleneğe ve dini dogmalara eleştirel yaklaşan ve yerine göre reddeden toplumsal cinsiyet teorisi ve bazı savunucuları, anti-gender hareketlerin temel iddialarını reddetmemekte; kadın erkek ilişkisine ve toplum düzenine farklı bir bakış açısı ile bakarak, eşcinsel evliliği kabul etmekte, eşcinsel bireylerin farklı yöntemlerle tüp bebek gibi- çocuk sahibi olmasının önünün açılmasını istemekte ve genç bireylerin ailelerin onayı olmaksızın da cinsiyet değiştirme (self-determination) yetkisine sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar (Aşan, 2021).

Toplumsal cinsiyet, LGBT ve feminizm hareketinin temsilcileri anti-gender hareketlerin yeşerdiği ve ortaya çıktığı mekanların yapısından, bulunduğumuz çağın konjonktüründen bağımsız olamayacağı kanaatindedirler. Milliyetçiliğin, otoriterliğin ve yabancı düşmanlığının hat safhada olduğu bir yerde toplumsal cinsiyet, LGBT ve benzeri yapılara karşı olumsuz tavır alınması kuvvetle muhtemeldir.

2.6. Feminizm

Yukarıda bahsettiğimiz toplumsal cinsiyet teorisi savunucularının önemle vurguladığı en önemli konulardan biri bireylerin özellikle kadın ve erkeğin eşitliği meselesidir. Söz konusu kadın hakları ve kadın-erkek eşitliğinden bahsedilirken akla ilk olarak feminizm ve feminizm kuramları gelmektedir. Bu kısımda başlıca feminist kuramlarını ele alıp feminizmin temel dinamikleri ve karakteristiğinden bahsedeceğiz.

Etimolojik olarak *feminizm*, Latince kadın anlamına gelen “femina” kökünden gelmektedir. Tarihi 19. yüzyıla dayanan feminizm, 1960’lı yıllarda gelişen, kadınlar için eşit, sosyal, siyasi ve politik haklar talep eden hareket veya öğretiyi anlamına gelmektedir (Dölek, 2019: 191; Cevizci, 2003:698). 1987 tarihli Feminist Ansiklopedisi’ne göre ise feminizm, toplumda kadına yönelik muamelede bir sorun olduğu algısından doğmuş olup, cinsiyetler arası eşitliği savunan bir kadın hareketidir. (Beasley, 1999:27; Koçak, 2020:576).

Dictionary of Sociology’ye göre, feminizm, kadınların modern zamanda zarar gördüğünü, kadın ve erkek için eşit imkanları savunan bir doktrindir (Beaseley, 1999:27). Feminizm bakış açısı, kadının baskı altında olduğunu, eşit muamele görmediğini ve bu konuda birtakım önlemler alınması gerektiğini ifade eder (J. Grimshaw, Feminist Philosophers, 1986; Akt; Beaseley, 1999: 27).

2.6.1. Feminizm Kuramları

Feminizm tarihine bakıldığında karşımıza bazı feminist teoriler çıkmaktadır. Bunların en başında Marksist feminizm, liberal feminizm, varoluşçu feminizm, kültürel feminizm, radikal feminizm ve post modern feminizm gelmektedir. Her birinin ortak noktası kadın hareketi olup, kadınların toplumsal cinsiyet kontekstinde sahip oldukları

hakları vurgulamaya, benimsemeye, korumaya ve erkek hegemonyasına karşı kadınları savunmaya ve korumaya çalışmalarıdır. Bu bağlamda aktif rol üstlenmektedirler (Dikici, 2016: 524).

2.6.1.1. Liberal Feminizm

Feminizm akımları ile ilgili genel olarak tüm kaynaklar, ilk akım olarak liberal feminizmi ele almakla işe başlar. Bunun sebebi hem liberal feminizmin diğer feminist kuramlardan önce gelmesi hem de diğer kuramların liberal feminizm ile hesaplaşma arzusu içinde olmasından kaynaklanır (Sevim, 2005:5; Özkay, 2019:9).

19. yy.'da kurumsallaşan liberal feminizm teorisinde, akla sonsuz bir inanç vardır. Bu kuramın ilk temsilcilerinden M. Wollstonecraft (1759-1797), Elisabeth Candy Stanton (1815-1902), J. Stuart Mill (1806-1873), gibi düşünürler insanları diğer canlılardan ayıran temel niteliğin zihinsel kapasite olduğunu ve sahip olunan zihinsel kapasite açısından insanlar arasında bir fark olmadığını, başka bir ifadeyle, birbirinden farklı erkek ve kadın tabiatından ziyade “insan doğasından” bahsetmenin daha isabetli olacağını önemle vurgularlar (Sevim, 2005:55-56).

Eğitimde fırsat eşitliği, kamusal alanda var oluş, ekonomik eşitlik, siyasal hakların ve özel alanın yeniden düzenlenmesi gibi temel niteliklere sahip olan liberal feminizm, liberal felsefe prensiplerinin sadece erkekler için değil aynı zamanda kadınlar için de geçerli olduğuna inanmaktadırlar. 19. yy.'da kanun önünde eşitlik, mülkiyet hakkı ve oy kullanma, feministler açısından önemli konular arasında yer almaktaydı. 20. yy.'a gelindiğinde ise liberal feministler, refah devleti anlayışına paralel olarak doğum ve emzirme gibi hakların kadınlara verilmesi için devletin devreye girmesi gerektiğini savunmaktaydılar (Demir, 1997:49-52)

Liberal feministlere göre kadının içinde olduğu ikincil konumun sebeplerinden biri ev hanımlığıdır. Günün tamamını evde geçiren kadın evin ve eşyanın kölesi haline gelmiştir. Betty Friedan'a göre köle olan kadınların bu durumdan kurtuluşu ancak ev dışına çıkmaları ile yani çalışma hayatına katılımı ile mümkündür. Liberal feministler kadının çalışmasını sadece evinin kölesi ya da hizmetçisi olmaması için

savunmamakta, ayrıca kadının özgürlüğe kavuşması için maddi açıdan erkekten bağımsız bir hayat sürmeleri gerektiğine inanmaktadırlar (Sevim, 2005:58-59).

2.6.1.2. Kültürel Feminizm

Kadını güç, gurur ve toplumsal yenilenme kaynağı olarak gören kültürel feminizm, siyasal değişim yerine kültürel dönüşüme vurgu yaparak, anaerkil bir yapıya geçilmesi gerektiğini savunur. Margaret Fuller 'in 1845'te yazdığı "19. yy.da Kadın" eseriyle şekillenen kültürel feminizm, aydınlanma yapısının mekanik paradigması yerine duyguya ve sezgiye vurgu yapar. Kadının bu bilgiye ulaşmada doğal yeteneği olduğunu vurgulayan Fuller, kadının gelişiminin, toplumu da radikal biçimde değiştireceğini ifade eder (Özsöz, 2008:53).

Salt akla, özgürlüğe ve bireyciliğe vurgu yapıp herhangi bir kültürel girişimde bulunmayan liberal feminizmin açığını kapatma iddiasıyla ortaya çıkan kültürel feminizm, feminist hareketin ayaklarını tam olarak yere basmasını temin edecek tarzda düşünsel eser ve ürünler ortaya koymakta ve ona insanlık tarihi ile ilgili gerekli birçok malzemeyi temin etmektedir. Kadın dıştan gelen baskılar yerine içten gelen duyguları izlemeli ve doğa gibi büyümelidir. Bu tür öz belirleme kadının dünya ile karşılaşmasında kişisel bir kuvvet geliştirmesini sağlar. Bu doğadan ilham alma düşüncesi, geleneksel ve klasik söylemlere de uygun olarak erkeği aşkınla, transandantal varlıkla, bilhassa İsa erkek olduğu için Tanrı'yla özdeşleştiren yaklaşımın karşısında kadını da doğa ile özdeşleştirme tutumu ile sonuçlanmıştır (Öztürk, 2011:67)

Kültürel feminizme göre, ataerkil dünyada bir meta olarak görülen kadının kendi bedeni üzerinde tasarruf hakkına sahip olması, doğum kontrolü ve kürtaj tamamen kadının kendi arzusuna bırakılması gerekmektedir. Eşcinselliğin de doğal bir olgu kabul edilip serbest bırakılması gerektiğini savunan ilk söylem kültürel feminizm olmuştur. Bu tür eşcinsel ilişkilerin serbest bırakılmaması sonucunda bireyin, özellikle kadının, özgür kişiliğinin engelleneceği ileri sürülmüştür (Özsöz, 2008:55).

Kültürel feminizmde kadınların kendi benliklerini ve doğalarını keşfettiklerinde erkekler gibi olmak istemeyeceklerini, kadınların kendi potansiyellerini

gerçekleştirmenin mümkün olduğu, bunun ise kadınların doğalarını takip etmesi ile mümkün olduğunun altı çizilmektedir. Kadın bedenini ve yapısını rasyonel düşünceye karşı bir tehdit olarak değil, hayat veren, besleyen, iyileştiren, barışı ve toplumu birleştirici güce sahip olan bir kesitten ibaret olarak görülmesi gerekir (Kaylı, 2009:63).

Dolayısıyla kültürel feminizm liberal paradigmanın mekanik algısına karşı çıkıp katı rasyonalist, kadın-erkek arasındaki benzerlikleri vurgulayan zihniyet yerine, kadın romantizmi ve kamusal yenilenme üzerinde ısrarla durmaktadır.

2.6.1.3. Marksist ve Sosyalist Feminizm

Marksizmin ve feminizmin ortak yanları vardır. Her ikisi de özgürlük ve özgürleşmeden yanadır, evrensel dayalı duyarlılıklara sahiptirler, hedeflere ulaşmak için parlamento harici stratejilere başvururlar (Yalvaç, 2020;15).

Liberal feminizmin vurgulamış olduğu kadın-erkek eşitliği politikasının uygulanıp uygulanmadığı tartışması Marksist feminizmin doğmasına sebep olmuştur. Marksist feministlere göre sorun, kadınların sınıflı toplumda ayrı bir sınıf oluşturması veya oluşturmaması değildir. Onlar sınıflı toplumda gerçek manada eşitlik olmayacağına inanarak, kadının ikincil konumda oluşunun, ezilmesinin ve haklarının çiğnenmesinin asıl nedeninin *kapitalizm* olduğunu ifade etmektedirler. Sosyalist yönetim sistemine geçilince kadınlar ekonomik özgürlüklerini elde edecek ve erkeklerle eşit konumda olacaktır. (Sevim, 2005:64).

Bu anlayışa göre eşitsizliğin temelinde kapitalizm ve dolayısıyla ataerkil sistem yer almaktadır. Erkek burjuva kadın ise proletarya konumundadır. Zira maddi gücü elinde tutan erkek asıl söz sahibi olmakta, kadın ise ikinci konuma düşmektedir. Ev işlerinin de ücretsiz yapılması kadının köle olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Sosyalist ve Marksist feminizmde ev işleri, çocuk bakımı gibi gündelik işler için kolektif metotlar geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Giddens ve Sutton, 2020: 660; Donovan, 2005;129).

Sınıf tanımının ögeleri itibarı ile bakıldığında kadınların toplumsal üretimdeki konumları, mülkiyet ilişkilerindeki yeri ve sahip oldukları bilinç itibarı ile tek bir sınıf oluşturmaları mümkün değildir. Zira kadın hem işçi pozisyonunda hem de burjuva sınıftan erkeklerle kardeş, arkadaş, eş veya annelik ilişkisi gütmektedir. Dolayısıyla kadınların müstakil bir sınıf oluşturmaları düşünülemez. Öte yandan, kadınların iş-ev hayatı ve çocuk bakımı ile ilgili sahip olduğu tecrübelerle bir sınıf oluşturmaları mümkündür. Bu işlerin ücretlendirilme kampanyası gibi mücadeleleri motive etmek için yeterli benzerlikler taşımaktadır. Ev işlerinin ücretlendirilmesi gerektiğini isteyen ve bunun için mücadele eden kadınlar, Marksist feministlere göre işçi sınıfı şuuruyla bilincine benzer bir şuur kazanmaktadır (Demir, 1997:66-67).

Marksist feministlere göre kadınların ezilmesine sebep olan etkenlerden diğeri de *yabancılaştırma*dır. Yabancılaştırma bireyin hayatını anlamsız bulması ve yaptığı işleri bir bütünlük içinde kavrayamaması neticesinde hissettiği bölünmüşlük duygusudur. Kadınlar erkeklere nazaran bu duyguya daha çok yaşamaktadırlar. Çünkü ev dışında iş ve arkadaş ortamıyla bütünleşip sosyalleşen erkekler kendilerine ait özel alan oluştururken, kadınlar böyle bir imkândan yoksun kalmakta, bu durum ise onların yabancılaştırılmasına sebep olmaktadır. Burada kadını eve hapseden işlerin başında ev işleri, annelik ve çocuk bakımı gelmektedir. Buna çözüm olarak Engels, çocuk bakımının toplumsal bir olgu olarak görülmesi gerektiğini ve topluma transfer etmenin zorunlu olduğunu ifade etmektedir (Demir, 1997:67-68).

Kadının ikincilleştirilmesine çözüm önerisi için Marksist feministler, ev işlerinin *toplumsallaştırılması* gerektiğini öne sürerler. Kadının aile içinde yaptıkları işlerin kamusal alana göre değersiz kabul edilmesi onu ikincil konuma düşürmektedir. Bunun nedeni ise yaptıkları işlerin piyasa değerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu sorunun çözülmesi kadının sadece dışarıda para getiren işlerde çalışması ile mümkün görünmemektedir. Çünkü bu durumda kadın hem ev işlerini üstlenmekte hem de dışarıda çalışarak daha çok yorulmakta dolayısıyla iki vardiya yapmış olmaktadır. Bunun için ev işlerinin kökten toplumsallaştırılması gerekmektedir. Nasıl ki eğitim okullara devredilerek toplumsallaştırılıyorsa, yemek yapımı çocuk bakımı, temizlik gibi kadınların hiçbir ücret almadan yaptıkları işler de toplumsallaşmalıdır (Giddens ve Sutton 2020:660; Demir, 1997:58-60).

Barret'e göre ev işlerinden kurtulamayan bir kadının üretime katılması onun kurtuluşuna sağlamaz, aksine ezilmesini daha da arttırmasına yol açar. Zira bugün ev içinde yaptığını yarın dışarıda yapacaktır. Asıl önemli olan ise kadını iş yükünden kurtarmak değil bizzat yaptığı işin değer ve kıymetini anlamaktır (Çakır, 2008:192).

2.6.1.4. Postmodern Feminizm

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren modernizmin eleştirilmesi ile pek çok yeni felsefi akım ortaya çıkmıştır. Savaşın akabinde ortaya çıkan entelektüel atmosfer içerisinde gelişen düşünce ve fikir akımlarının neden olduğu çeşitliği ifade etmek için postmodernizm tabiri kullanılır. Aydınlanma devrinde modern akımların etkisiyle ortaya konan feminist kuram, feminizme yöneltilen eleştirilerle yeni biçimler alır. Modernizme yönelen eleştirel post-modernizmi, post-modernizm de post-feminizmi doğması sebep olur (Öztürk, 2017:93).

Postmodernizm ile feminizm iyi anlaşan iki yol arkadaşı gibi görülse de dikkatli incelendiğinde birbiri ile karşıt tutumlar sergileyen ayrı akımlar olarak karşımıza çıkar. Çünkü belirlenimci, özcü bir anlatıya sahip tüm anlatılara karşı çıkan post-modernizme göre feminizm de bir üst anlatıdır. Post-modern düşünme tarzına göre feminizm bütün iddialarını ve varsayımlarını evrensel bir kadın tanımlaması üzerinden yapmaktadır. Yani feminizm, tarihin belli döneminde kendilerine karşı üstünlük elde ettikleri erkeklere karşı kendi değerlerini ve haklarını yeniden kazandırabilmek adına bir mücadele yürütürken kadınlığın tanımlanabilir belli bir özü olduğunu varsayar (Saliya, 2013:26). Bu açıdan ikisinin aynı zeminde buluşma ihtimalinin de mümkün olmadığı açıklık kazanmaktadır.

Feministlerin cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili birtakım teoriler öne sürmesi, yani konu ile alakalı teori oluşturma gayretleri, post-modernizmin feminizmle yaklaşmasını engelleyen en önemli nedenlerden birisidir. Çünkü post-modern paradigma, her türlü teoriyi totalleştiiren bakış açısını üst anlatı olarak kabul etmektedir.

Her ne kadar feminizm ile post modernizm arasında böyle bir ayrışma olsa da günümüzde post-modernizmin feminizm üzerindeki etkisi oldukça güçlü olmuştur. 1980'lerde post-modern düşünce, feminizm üzerinde etkili olmaya başlamış, feminist

teori üzerinde çok kültürlülüğün, yerelliğin ve post-modernizmin tesiri hissedilmiştir. Bu etki ile, cinsiyet ayrımcılığı gibi etkenler yerine daha somut eğilimlere kapı aralayan feministler, kadınlar arasındaki ırk, sınıf ve cinsellik gibi konular üzerinde durmaya başlamışlardır. Post-modern feminizm, cinsiyet kategorisi bağlamında, “kadınlık” kavramına karşı çıkmaktansa, muhtelif kadınlık deneyimlerine vurgu yapmakta ve feminizmde çoğulcu anlayışı benimseyen bir yol izlemektedir. (Saliya, 2013:28).

Post-modern feminizm, Aydınlanma felsefesinin erkek iktidarına dayandığını, bu algının temelinde ise bilginin üstünlüğünü iddia edip bunun kabul edilmesini asla mümkün görmemektedir. Kurama göre, kadınlar arası kültür, ırk, mezhep, din gibi farklılıkları dikkate almayan tüm evrensel paradigmlar totaliter bir görünüm arz etmektedir (Güriz, 2011: 76-79).

Post-modern feminizm erkeklikle ilgili değerlerin yerini kadınlıkla ilgili değerlerin almasına da karşıdır. Bazen kadın veya erkek karşıtlığını reddetmemek gerekebilir. Dolayısıyla belirli bir kadın cinsiyeti yerine çoğulcu bir yaklaşımı, yani etnik unsur, yaş, ırk gibi etmenleri öne çıkaran rölatif bakış açısını benimsemek daha doğru bir yaklaşımdır (Güriz, 2011:79).

2.6.1.5. Feminizm ve Psikanaliz

Düşünce ve fikirleri kendi döneminde olduğu gibi günümüzde de ciddi etki yaratan Sigmund Freud’un bilim camiasına kazandırdığı en önemli kuram psikanalizdir. Kurama göre insan davranışının temelinde saldırganlık, dürtüler ve libido (cinsellik) yatmaktadır. Bireylerin kendi davranışlarını analiz etmede tam yetkinliğe sahip olmadığını ifade eden Freud, zihnin bilinç dışı tarafından yönetildiğini belirtir. Topografik modelde bilincin farklı katmanlardan oluştuğunu ifade ederek bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışı olmak üzere 3 katmanlı bilinç modeli ortaya koyar. Psikanalizin yapısal modelinde ise ruhsal aygıtın (psişe), id (alt benlik), ego (benlik) ve süperegoda (üst benlik) oluştuğunu ifade eder. İd, insanın ilkel ve dürtüsel yönlerini barındırmakta ve haz ilkesine göre hareket etmektedir. İd’in tam karşısında süperego yer alır. Kişiliğin süperego kısmında, toplum tarafından benimsenen kurallar, ahlaki öğretiler ve vicdan yer alır. Ego ise sosyal normlara uygun olmayan istekleri

bilinçdışına göndermekte, id ve süperego arasında denge rolü üstlenmektedir. Ego denge kuramadığında psişe iki durum ile karşı karşıya kalmaktadır: (1) Süperego kontrol edilmediğinde birey ağır bir suçluluk duygusu yaşar. (2) İd kontrol altına alınmadığında sapkın davranışlar ortaya çıkar (Sağlık, 2021:440-442).

Freud'un cinsellik ve cinsiyetin oluşması ile alakalı teorisi ciddi etki yaratmakla birlikte bir takım eleştiriye de maruz kalmıştır. Konu ile alakalı psikoseksüel gelişim kuramında cinselliğin bireyin doğduğu andan itibaren başladığını savunur. *Cinsellik Kuramı Üzerine 3 Tartışma* (1915) adlı eserinde Freud, bireyin cinselliğinin ilk belirtilerinin beslenme, bağırsak ve idrar kesesi denetiminin oluşması gibi, cinsel özelliği olmayan bedensel işlevlerden kaynaklandığını ifade eder. Bu bağlamda çocukta cinsel ve ruhsal gelişim birbirini takip eden beş aşamada gerçekleşir. 1-1,5 yaş aralığını kapsayan *oral dönemde* haz kaynağı çocuğun ağız bölgesidir. Ağız bölgesinde uyarılmalar bebeğin ilk deneyimlediği cinsel dürtüdür (Stone, 2016:157). Ağız bölgesi ile açlık, susuzluk ve anne memesinin meydana getirdiği hoşlanma duyuları elde edilir. Temel gereksinimleri düzenli biçimde karşılanan çocukta dış dünyaya karşı güven hissi oluşmaya başlar (Geçtan, 2020:35).

1,5-3 yaşları arasını kapsayan *anal dönemde* dışkı salınımını düzenleyen kasların kontrolü sağlanmaya başlar. Dışkının düzenlenmesinden büyük haz alan çocuk, dışkıyı düzenlemekle aslında öfke kontrolünü öğrenmiş olur. Dışkıyı boşaltmaya karşı korku geliştiren çocuklarda ilerleyen dönemlerde titizlik, katı görüşlülük, inatçılık ve cimrilik gibi özellikler görülür. Freud'a göre olumlu ve uyumlu bir ilişkinin geliştirildiği anal dönemde çocuklar, bağımsız hareket edebilme ve düşünme, suçluluk duymadan girişimde bulunma ve hareket etme, kararsızlığa düşmeden hemen eyleme geçme, dik kafalı olmadan ve kendinden de fazla ödün vermeden çevresi ile iyi, olumlu, sıcak ve etkin ilişkiler kurmada başarılı olma ihtimalleri oldukça yüksektir (Geçtan, 2020:38).

Gelişimin üçüncü evresi olan *fallik evrede* (4-6) eşeyssel organın kendisi cinsel haz bölgesi haline gelmiştir (Esencan ve Rathfisch; 2017:77). Bu dönemde hem erkek hem kız çocuğu penise ilgi duymaktadır. Kız çocukları, önceden penise sahip olup sonradan ise yitirdikleri inancını taşıırken, erkek çocukları ise kastrasyon (iğdiş edilme) korkusu yaşarlar. Cinsel organlara ilgi ve mastürbasyon yapma isteği artar ve karşı cinsten olan

ebeveyne yönelik bilinçdışı cinsel metaforlar oluşmaya başlar (Geçtan, 2020:38). Burada küçük çocuklar anneleri ile heteroseksüel bir birleşmeyi arzu etmemektedirler. Cinsel birleşmenin ne olduğuna dair oldukça bulanık bir fikre sahiptirler (Stone, 2016: 158).

Freud'un kadın gelişiminin ele aldığı çalışmalar ve eserlerin ana temasını penis kıskançlığı olduğunu ifade edebiliriz. Kız çocuğunun fallik dönemde yaşadığı karmaşayı anneye karşı cephe alma takip eder. Erkek çocuğunun kastrasyon korkusundan farklı olarak, kız çocuğu babasının kendisine olan ilgisini kaybetmekten korkar ve bu dönemin sonunda annesi ile özdeşleşme içine girer. Böylece babasından vazgeçen kız çocuk, duygularını ergenlik döneminde başka bir erkeğe yöneltmek üzere kısa süreliğine nötrleştirir (Geçtan, 2020:40-41). Kastrasyon korkusu erkeğin psikik gelişiminde en önemli güçlüklerden biri olduğu için süper egonun gelişimi üzerinde büyük bir güdüleyici rolü vardır. Bununla birlikte kız çocuğu zaten kastrasyona uğradığı varsayıldığından, kendisinin endişe duyacağı bir şey yoktur ve dolayısıyla süperego geliştirme yönünde daha az baskı hissedecektir (Donovan, 2005:182).

Gizil (Latent) dönem (6-12) -cinsel dürtülerin durulduğu aşama- Oedipus kompleksinin (erkek çocuğun anneye olan arzusu) sona ermesi ile başlar. Ruhsal-cinsel sarsıntıların kesildiği bu aşamada süper ego ve toplumsal bilinç gelişmeye başlar. Anne-baba ile özdeşimin yanı sıra başkaları ile özdeşim de önem kazanır (Yılmaz Esencan ve Rathfisch, 2017:78). Toplumsal cinsiyet rollerini öğrenen çocuklar, aynı cins bireylerle arkadaşlık geliştirirler. Ebeveyn ile öğretmenlerini rol model alan birey ilgisi sosyal ve entelektüel beceriler de gelişmeye başlar.

Son olarak ergenliğin başlangıcından genç yetişkinliğe kadar süren *genital dönemde* bireyler, bedeninde hızlı bir şekilde fiziksel değişimlerin yaşandığı, odak noktasının kendisine çevrildiği dönemden geçerler. Cinsel yönelimli diyalog ve sohbetler artar ve romantik ilişkiler yoğun biçimde yaşanır (Celiloğlu, 2022: 289). Bu dönemde ergen, ebeveynine olan bağımlılıktan sıyrılarak aile dışındaki karşı cinsten olan bireylerle nitelikli ilişkiler kurmaya yönelir. Bunun yanı sıra toplumsallaşma, etkinliklere dahil olma, meslek seçimi ve yuva kurma isteğine ilişkin ilk adımlar atılmaya başlanır. Kişi giderek, zevk peşinde koşan özsever çocuktan, gerçeklere yönelik adımlar atan yetişkin bireye dönüşür (Geçtan 2020:42).

Freud'a göre zahmetli bir büyüme sürecinden geçmesi gereken kız çocuğu ilk evrelerde psikoseksüel olarak erkeğe benzemektedir. Oto erotik faaliyet her iki cinsten de ayırdır. Bu ifadeyle Freud, "Küçük kız çocuğunun cinselliği tamamen eril bir özellik gösterir" yorumunda bulunur. Feministleri son derece rahatsız eden bu düşünce oldukça göreceli yaklaşımdır. Şayet cinsellikleri özdeş ise erkek çocukların cinselliği aynı şekilde dişil olarak da değerlendirilecektir (Donovan, 2005:179).

Freud, kadınların kastrasyon korkusu yaşamadığı için süper egolarının daha az zayıf olduğu inancını şunları söyler:

Kadınların etik olarak erkeklerden farklı olduğu ön kabulünden kaçınmam. Onların süper egoları, erkeklerde olması gerektiği düzeyde merhametsiz, gayrişahsi ve duygusal kaynaklardan bağımsız olamaz. Kadınlar erkeklerden daha zayıf adalet duygusuna sahiptirler, yaşamın önemli zorunluluklarına boyun eğmeye daha az hazırdırlar ve kararlarında düşmanlık ve şefkat duygularından daha sık etkilenirler. İki cinsin tamamen eşit olduğunu kabul ettirmeye sabırsızlanan feministlerin karşı çıkışlarının sonuçlarımızdan vazgeçmemize neden olmalarına fırsat vermemeliyiz (Donovan, 2005:184).

Önde gelen psikanalistlerden Clara Thompson, penis kıskançlığı ve kastrasyon karmaşasının, kadınların biyolojik açıdan erkeklerden daha aşağı olduğu düşüncesine dayanarak öne sürüldüğünü savunur. Diğer feministler gibi Thompson da penis kıskançlığının geçerliliği varsa, bunun erkeğin toplumsal statüsünün, baskınlığının, gücünün ve özgürlüğünün kısıklanmasında yattığını vurgular. Yani kadın, penisi değil onun kültürel olarak temsil ettiği şeyi arzular. Benzer bir yaklaşımı Beauvoir da benimser. De Beauvoir "Eğer küçük kız penis kıskançlığı hissederse, bu ancak erkek çocukların sahip olduğu ayrıcalıkların simgesidir" kanaatini taşır (Donovan 2005:195)

Yukarıda bahsedilen bu anlatılara, karşıt argümanlar öne sürüldüğü gözlemlenmektedir. Konu kapsamında Hint Psikanaliz Derneği'nin kurucusu Dr. Bose Freud'a şöyle yazar: "Hintli hastalarım Avrupalı hastalarımın nazaran belirli iğdiş edilme korkusu yaşamıyorlar. Buna karşın kadın olma arzusu Hintli erkeklerde daha fazla su yüzüne çıkmaktadır." Harold Kelman bu tutumu, Hindu felsefe tarihinin çok eskilere dayandığı, yani anaerkil yapıya sahip oldukları, kadınların birden çok erkeğe sahip olabileceği gerçeğine dayandırmaktadır. Dolayısıyla Kelman, batılı hemcinslerine nazaran, Hindistan'da kadınların penis kıskançlığı sendromu ve iğdiş edilme endişesi yaşamadıklarının altını çizmektedir (Doğrusöz, 2016:88).

Amerikalı yazar ve feminist filozof Kate Millet ise Freud'un, hastaların tepkilerini toplum tarafından dayatılmış koşullara verilen tepki değil de penis kıskançlığı olarak algılaması, bu konuyu bağımsız ve evrensel bir dişi eğilimi belirtisi olarak gördüğünden dolayı gerçeğin farkına varamamıştır. Millet'a göre kadınların içinde olduğu mutsuzluğun temelinde hak ettikleri toplumsal konumlarında olması gerektiğini engellemiş olan erkek fizyolojisi üstünlüğü Freud'u tıkamıştı. Nasıl ki 1960'lar öncesi siyahların beyazları kıskanması, beyaz olmayı estetik bir üstünlük olarak kanıtlayamaz ise, penis kıskançlığı da dişi estetik değerlerin bir göstergesi olarak kabul edilemez. Her iki durum, sonuç olarak ayrıcalıklı bir konumun kıskanılmasını yansıtır (Donovan, 2005:196-197).

Freudcu bakışın kadının penise imrenmesini ön plana çıkarması, ego psikolojisinin önemli temsilcisi Alman kökenli Amerikalı psikanalist Karen Horney tarafından da eleştirilmiştir. Horney haklı olarak Freud'un bu imrenmeyi tek taraflı ele aldığını ifade eder. Nitekim Okyanusya halkları üzerine çalışmaları ile tanınan antropolog Margaret Mead'ın Yeni Gine'nin bazı bölgelerinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında erkekler, kadınların dişil kapasitelerini kıskandığı sonucuna ulaşır. Bütün törensel yaşamlarında kadınlar gibi davranmaya çalışan erkeklerin, penislerini kanatmaları - adet kanamasına imrenme- bir gelenek haline gelmiştir. Bu sayede kötü ruhlardan kurtulmayı amaçlamaktaydılar (Doğrusöz, 2012).

2.7. İslami Feminizm

Feminizm ile dinin bağdaştığı noktalar adeta iki ucu keskin kılıç mesabesinde. Zira dini özellikle de İslami feminizm denince feminizmin İslam ile olan ilişkisi; hakim kültüre bakış açısı, erkek egemenliği, fıkıh-şariat dikotomisi ve ataerkil düzen-anaerkil düzen ile hesaplaşma girişimi olarak belirir. Çalışmamızın bu kısımda bahsettiğimiz bu hususlar hakkında yapılan yorum ve değerlendirmelerinin neler olduğu üzerinde durulacaktır.

İslam'da kadın hakları sorunu ilk olarak Cemaleddin Efgani'nin önde gelen öğrencisi Muhammed Abduh tarafından ele alınmıştır. Cemaleddin Efgani ve daha sonra Muhammed İkbâl, Müslüman düşüncenin dinamik biçimde algılanışına dair İslam'ın kendi konteksinde yeniden düşünülmesini sağlayan düşünce sistemi ortaya atmıştır.

Müslüman Nahda'sı (Rönesans) olarak bilinen bu hareket, kutsal kaynaklara (Kuran ve Sünnet) dönmeyi ve eski ulemanın fikirlerinin yüceltmeye son vermeyi amaçlamaktadır. Bu görüş doğrultusunda, Müslüman reformcular zamanla gelişmiş olan *fıkıh* (İslâmi içtihat ve kanun) ve Tanrı tarafından tayin edilmiş ve Kuran'da yer alan hükümleri ifade eden *şeriat* (kelime anlamı ile "yol") arasında fark gözetilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. (Ali, 2019:18-19).

İslami feminizm kuramcısı ve Ortadoğu Müslüman toplumları tarihçisi Margot Badran'a göre 1990'lı yıllarda ortaya çıkan *İslami feminizm*, İslami bir perspektif dahilinde ortaya konulan feminist söylemler ve uygulamalar bütünü olarak ifade edilir. Anlayışını ve yetkisini *Kuran*'dan alan İslami feminizm, kadın ve erkekler için hak ve adaleti amaçlar (Badran, 2019: 37). Son yirmi yılda daha net bir görünüm kazanan İslami feminizm, 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan- Kuran'ı cinsiyetçi yorumlardan uzak tutmak için- İslam'ın asıl kaynaklarına (Kuran ve Sünnet) dönülmesini ve içtihadın Müslüman düşüncesinin gelişimine katkıda bulunacak şekilde tasarlanmasını savunur (Ali, 2019:24).

Temel argümanları kadın ve erkeğin eşit statüde olduğunu ifade eden İslami feminist diskur, erkekler ve kadınlar arasında bu eşitliği sağlamanın önündeki en büyük engelin ataerkil ideoloji veya düşünce biçimi olduğunu ileri sürer. Klasik biçimiyle 9. yüzyılda pekiştirilmiş olan İslam hukuku ve içtihat, dönemin ataerkil yapısının tahakkümü altındadır. Günümüzde muhtelif şeriat biçemlerine şekil veren de bu içtihat sisteminin ataerkil yorumudur (Badran, 2019:45).

2.7.1. Nitelik, Amaç ve Problemler

İslami feminizm savunucularına göre *gerçek İslam* ataerkilliği yüceltmez ve cinsiyet eşitliğini savunur. Sosyal bilimlerden istifade ederek eşitlik ve adalet ilkelerini çıkarmak ve bilhassa fıkıhın mirası olan ataerkil yapıya dayanan yorumları çıkarmak ve kaynakları yeniden okumaya çalışmaktadırlar (Ali, 2019:24).

İranlı antropolog ve feminist, aynı zamanda Musawah (Müslüman Ailede Eşitlik ve Adalet Hareketi)'in kurucularından olan Ziba Mir-Hosseini, İslam'ın eşitlikçi anlayışı ile feministlerin adil düzen vurgusu arasında güçlü bir ilişki olduğunu belirtir. İslam'da

kutsal geleneğinin ve hukuk geleneğinin incelenmesine sıkı sıkıya bağlı kalınmadığı sürece, Müslüman kadınların eşitlik arayışlarının 20. yüzyılda olduğu gibi çeşitli siyasi güç ve eğilimlerin kader tutsağı olmasından öteye gidemeyeceğini vurgular. Düşüncelerini bununla sınırlamayan Hosseini, despotizmi meşrulaştırmak için dini otoriteyi arkasına almaya çalışanlara karşı baş kaldırmak zorunlu bir hal alması gerektiğini savunur (Hosseini, 2019:124).

Bazı İslami feminizm söylemlerinde kadın hakları, cinsiyet eşitliği ve toplumsal adalet hususunda İslami savların ve öğretilerin yeri önemlidir, ama asla vazgeçilmez değildir. İranlı İslami feminist diskur söylemlerini daha da güçlendirmek için laik söylem ve metotlara gönderme yapar. Amina Wadud'un kadın meselesi üzerine inşa ettiği Kuran'ı yorumlama gayreti, klasik İslami metotlar ile sosyal bilimlerin yeni araçlarını, haklar ve adalet hususu ile ilgili laik argümanları bir araya getirmektedir (Badran, 2019:44). Fakat Abou Bakr'ın ifadesiyle Kuran ve Hadis referans alınmadığında feminizmin İslam çerçevesinin dışında kalacağı açık bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Tohidi, 2004: 281).

Mir-Hosseini, 1979 İran Devriminin halk nezdinde, bilhassa kadınlarda büyük umutlar oluşturduğunu özellikle Humeyni hükümetinin şeriatı yeniden kurmasındaki amacının “aileyi korumak” ve “kadınları daha yüksek bir statüye ulaştırmak” olduğunu ifade etmesine rağmen kadınların ikincil konumda kalmaya devam ettiğini ifade etmektedir. Mahkemede yaşananlara ve görülen davalara bizzat tanıklık eden Mir-Hosseini, kadınların erkeklerle eşit olmadığını, kocaların kendi eşlerini onların muvafakatleri olmadan boşayabildiklerini ifade etmekteydi. Hosseini, kadının içinde bulunduğu bu eşit olmayan durumun asıl sebebinin şeriat ve fıkıh dikotomisinde ele alır. Ona göre şeriat Hz. Muhammed'e vahiyle indirilen takdiri ilahidir. Fıkıh ise bireylerin kutsal metinlerden (Kuran ve Sünnet) yola çıkarak kural koyma girişimidir. Fıkıh popüler Müslüman diskurlarda olduğu kadar akademik camiada da şeriatla özdeşleştirilmiştir. Fıkıh metinlerini lafzen ve ruhen ataerkil bir yapıdan ibaret olduğunu iddia eden Hosseini, çoğu zaman bunun kaynağını İlahi yasalardan alınıyormuş gibi gösterilmekte ve Müslümanların evrensel adalet arayışlarını engellemek için kullanıldığını ifade etmektedir (Mir-Hosseini, 2019: 108-109).

2.7.2. İsimlendirme Sorunu

İranlı akademisyenlerden Afsaneh Najmabadeh ve Ziba Mir-Hosseini'ye göre İslami feminizm kavramını İran'da ilk olarak kullananlar, *Zanan* gazetesinin editörleridir. Suudi akademisyen olan Mai Yamani ise bu ifadeyi 1996 yılında *Feminism and Islam* adlı eserinde kullanmıştır. Ülkemizde ise İslami feminizm kavramı, 1990'lı yıllarda Yeşim Arat ve Feride Acar'ın kaleme aldığı makalelerinde ve Nilüfer Göle'nin *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling (Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme)* adlı eserinde yeni oluşmaya başladığını fark ettikleri bir feminist paradigmayı betimlemek için kullanılmıştır (Badran, 2019:40).

İslami feminizm ifadesinin İslamî çerçeveye uygun olduğunu öne süren Badran, İslami feminizmin prensiplerini uygulamaya koyanlar ve bu uğurda mücadele edenler bunu İslam adına yapmışlardır. Ona göre öncü bir feminist harekete ev sahipliği yapan Mısır'ın tarihini de göz önünde bulundurursak, Müslüman kadınlar tarafından müdafaa edilen feminizmin İslam'ın merkezinde yer aldığı bir gerçektir. İşleyiş biçimi İslami çerçeveye son derece uygundur, çünkü bu feminizm, kendisini aynı zamanda milliyetçiliğin, demokratik unsurların, insan haklarının ve insani hakların savları ile ifade eder (Badran, 2019:50).

İslam'da yükselen feminist sesleri kategorize etmenin ve İslami feministlerin yaklaşımlarını tam olarak saptayabilmenin zor olduğunu ifade eden Hosseini, diğer feministler gibi İslami feministlerin de sürekli değişim halinde olduklarını ifade etmektedir. Bazı kesimler, kendine İslami denmesine veya Feminist denmesine karşı çıkar. Hepsi her iki cinsiyet arasında eşitliği savunsa da bu eşitlik ve adaleti hangi unsurların sağlayacağı, hangilerinin daha iyi sonuç vereceği hususunda aynı görüşte değillerdir (Mir-Hosseini, 2019:118).

Müslüman feminist, İslamcı feminist gibi isimlendirme ve kategorileştirmenin Müslümanlar tarafından değil batılı ya da batıya yerleşmiş feministler tarafından formüle edildiğini düşünen Tohidı, 1895'te Elisabeth Cady Stanton ve arkadaşları *Womens Bible*'ı kaleme alınca hiç kimsenin onları "Hristiyan feminist" olarak tanımlamadığını, ama Amina Wadud'un "*Quran and Women: Rereading Sacred Text from a Womens*" adlı eseri Müslüman feminizmin bir temsili olarak kabul edildiğini

ifade eder. Kendi gibi düşünmeyen ve kendi ideolojisi dışında bir yaşam süren kadını ötekileştirmeyip dışlamadığı takdirde böylesi bir tanımlamanın kabul edilebilir olduğunu vurgular. Dolayısıyla, hâlihazırdaki bu adlandırma ötekileştirme ve özelleştirmeyi ima etmediği sürece zararsız olarak kabul edilebilir. (Tohidı, 2004: 286)

İster İslam ister Hristiyan olsun, dini feminizm açısından tehlike oluşturacak durum gruplaşma ya da totaliterlik eğilimidir. Asıl tehlike, Marksist ya da dini -İslami- olsun tek bir ideolojik feminizm türünün, bir toplumda kadınlar arasında farklı sesleri ve fikirleri bastırarak veya susturarak kendisinin asli yol olduğunu iddia ettiği zaman belirir. Müslüman feminizmi dahil olmak üzere, dini ve manevi feminizmi, kadınların güçlenmelerine, hoşgörüyü de katkı sunduğu takdirde feminist söylemin geniş spektrumuna katkıda bulunduğunu söylenebilir (Tohidı, 2014:288).

2.8. Feminizm ve Aile

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir işleve sahip olan aile kurumu gelecekte de bu işlevinin korumaya devam edecek potansiyele sahiptir. Güvenli bir liman ve sığınak olarak kabul edilen ailenin yapısı, fonksiyonu, tanımı çerçevesi ve işlevi oldukça değişkenlik göstermektedir (Doğancı ve Tuncay, 2020:1329). Birçok din, kuram ve düşünürü göre farklı bakış açısı ile ele alınan ailenin feminizm ile ilişkisi de dikkate değerdir.

Margaret Fuller'in 1945'te kaleme aldığı *19. Yüzyılda Kadın (Women in The Nineteenth Century)* adlı eseri ile temelleri atılan *kültürel feminizm*, tıpkı liberal feminizm gibi akıl-duygu ayrımı gibi kadını yok sayan ikileme itiraz etmektedir. Bu ayrıma itiraz etmekle birlikte, kültürel feminizm, duygu boyutunu kadınların lehine bir nitelik olarak kabul etmekle, liberal düşünceden farklı bir yaklaşım öne sürmüştür. Kadını rasyonel düşünme boyutundan ve kamusal alandan uzak tutulduğu anlayışını kabul etmeyen kültürel feminizm, duygu kategorisine giren hususların kadının erkekten daha aşağı tutan vasıflar olarak değil, aksine onu daha da üstün tutmaya yarayan nitelikler olduğunu savunur. Bu iddiayı daha da ileriye taşıyan bu düşünce, erkek ve kadın arasında eşitliği tesis etmek yerine, kadını üstün özellikleri ile ön plana

çıkararak anaerkil rejimi, ataerkil rejimin yerine ikame etmeyi istemektedir (Güneş, 2018:146).

Bu üstün özelliğe vurgu yapan kültürel feminizmin aileye olan yaklaşımında vurgulanan temel nokta kadının ayrıcalıklı yapısından kaynaklanmaktadır. Bu ayrıcalıklı yapıyı ortaya çıkarmaya çalışan kültürel feminizm, ev içi rollerinin ve çocuk bakımının da kamusal hizmete dönüştürülmesi gerektiğini savunur (Büyükkıncı, 2017:3; Güneş, 2018:146). Zira ev içine ve işlerine mahkum edilen kadın bunu kendi iradesi olarak değil hizmet olarak yapmaya mecbur hissetmektedir. Dolayısıyla kadın kendini keşfetmekten uzak kalmakta ve erkeğe daha da bağımlı hale gelmektedir.

Amerikalı feminist ve sosyolog C. P. Gilman'ın kaleme aldığı ütopyik eser *Herland*, kültürel feminizmin aile algısını destekler niteliktedir. Gilman, kadınların çocuklarını doğurduktan iki yıl sonra, bakımlarının diğer tüm kadınlar tarafından üstlenileceği ütopyik bir düzen tasarlamıştır. Çocuk doğurmanın zorunlu bir görev olmaktan çıkarıldığı ve annelik potansiyelini gerçekleştirmek istendiği bir düzenin inşa edilmeye çalışıldığı ütopyada (Güneş, 2018:148), kadın çocuk sahibi olduktan sonra eve, ev işlerini yapmaya mahkûm edilmekten kurtarılmış olacaktır. Özellikle Gilman'ın ifadesi ile çocuklar, herkesin kendilerini sevdiği bir düzende, tüm annelerin sevgisi, ilgisi, özen göstermesi, şefkati ve bilgeliğiyle mutlu ve düzenli bir hayat içerisinde yetişme imkanı elde edebilecektir (Gilman, 2020:122). Burada çocukların biyolojik annesini tanıma ve ayırt etme ayrıca kime “anne” diyeceği sorunu çıkmaktadır.

19.yüzyılda yaşayan İngiliz kadın hakları ve savunucusu Harriet Taylor ise 1832'de kaleme aldığı makalesinde evlilik ile ilgili tüm yasaların kaldırılması ve devletin evlilik kurumu ile herhangi bir bağının olmaması gerekir. Söz konusu Taylor'ın düşünceleri ciddi şekilde radikal olarak kabul edilmektedir (Altınbaş, 2010:31).

Marksist felsefede açısından bakıldığında aile kurumu, yabancılaşmış olan hukuk gibi bir kurumdur. Aile kurumu proletaryanın lehine yapılacak olan devrimle yok olmaya mahkumdur. Çünkü devrimden sonra ev işleri toplum tarafından üstlenilecek, çocuk büyütme ise devlet tarafından gerçekleştirilecektir. Marksistlere göre aile kurumu burada çözülmeye başlayacaktır. Bu çözümlenin önündeki en büyük engellerden biri

kadınların ev işlerini karşılıksız olarak ve sevgi temelinde yapmasıdır (Güneş, 2018:150).

Engels'a göre, tarihte ilk sınıf çatışmasının karı-koca arasındaki karşıtlığın gelişmesiyle, ilk sınıf baskısının da dışı cinsin erkek cinsi tarafından baskı altına alınması ile eş zamanlı olduğunu ifade etmektedir. Buna dayanarak Engels, yabancılaşmanın bu noktada başladığını, sonuç olarak kadının emeğinin değersizleşip eril egemenlik altında hizmetçiye dönüştüğünü savunmaktadır (Güneş, 2018:149).

Bu tarz radikal yaklaşımları benimseyenler olduğu gibi aile kurumunda reform ve düzenlemeler yapılması gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Özellikle ılımlı tutum benimseyenler aileyi, ataerkil yapıyı yıkmaya çalışmayıp aileyi kadınların kimliklerini koruyacağı bir alan olarak görmektedirler. Onlara göre kadının önündeki en büyük engel aile olmayıp, aile içindeki iş bölümüdür. Kendisine saygı duyulan bir kadın aile içindeki görevi ve konumu doğal bir görünüm arz eder (Koçak, 2020:577-578).

2.9. Dinler ve Toplumsal Cinsiyet

Geçmişten günümüze insan hayatının vazgeçilmez unsuru olan dinler, cinsiyet rolleri, kadın-erkek algısı ve aile içi rollerin oluşmasında büyük öneme sahiptir. Her ne kadar dinin temel kaynaklarının insana biçmiş olduğu roller olsa da toplumun paradigmasından ve dini algılayış biçiminden süzülerek gelen bir dindarlık ve din anlayışından bahsetmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet algısı bu doğrultuda ele alınması gereken bir konudur.

Tek tanrılı dinlerin ortak paydasına baktığımızda temelde kadının “doğurganlık” niteliğine vurgu yapılmaktadır. Bu doğurganlık ile kazanmış olduğu üstünlüğü erkeğe aktaran kadın sadece “taşıyıcı” konumuna, erkeğin tohumunu barındıran bir varlık haline indirgenir. Bu olgusal yaklaşım üç büyük dine olduğu gibi Ortadoğu toplumlarında da görülen bir gerçekliktir (Berktaş, 2012: 9-10). Bu realiteden hareketle çalışmamızın bu kısmında dinlerin kadına bakış açısını ele alarak konuya devam edeceğiz.

2.9.1. Yahudilik

Semavi dinler, akıl gibi büyük bir nimete sahip olduğu için, insanoğlunu diğer canlılardan ayrı tutmakta ve onu yeryüzünün halifesi/yöneticisi olarak konumlandırmaktadır. Bu yöneticilik ve üstünlüğün- dinlerin algılanış şekillerine göre- erkek tarafından sahiplenildiği görülmekte, Yahudilikte ve kısmen Hristiyanlıkta kadının yaratılış itibarı ile erkeğe kıyasla daha kusurlu olduğu göze çarpmaktadır (Kaval, 2016:308).

Yahudilikte konu ile alakalı sıkça dile getirilen mevzu, kadının yaratılış formudur. Yeni Ahit'in Tevrat bölümünde kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığından bahsedilir. Bu durum Kutsal kitabın Yaratılış bölümünde şöyle geçmektedir:

Rab, sonra, "Adem'in yalnız kalması iyi değil, Ona uygun bir yardımcı yaratacağım." dedi. Rab Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Adem'e getirdi. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı. Âdem bütün evcil ve yabani hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulunmadı. RAB Tanrı Adem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, RAB Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Adem'e getirdi. Adem, "İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, Etimden alınmış ettir" dedi, "Ona 'Kadın' denilecek, Çünkü o adamdan alındı." (Yaratılış 2/18-23)

Yaradılış bölümünde, Tanrı'nın yasakladığı meyveyi ilk olarak kadının (Havva) yediği, Adem'i de buna teşvik ettiği, derken çıplak oldukları, utançlarından ağaçların arkasına sığındıkları ve Tanrı'nın Adem'e "*Sana yasak ettiğim ağaçtan mı yedin*" şeklinde seslenmesi üzerine Âdem: "*Yanıma koyduğün kadın, ağacın meyvesinden bana verdi, ben de yedim*" şeklinde cevap verir. Tanrı kadına yönelince o ise yılanın kendini aldattığını söyler. Ardından yılan lanetlenir, Tanrı, kadının doğum sancısı ile cezalandırılacağını, kocasına istek ve arzu duyacağını söyler (Yaradılış 3/1-16).

Tevrat'ta geçen bu ifadeler Sümer mitolojisinde geçen bazı pasajlara benzemektedir. Aradaki benzerlikler bu inancın ilk kaynağının MÖ. 4000-2000 arasında yaşayan Sümer mitolojisi olduğunu düşündürülebilir. Sümer mitolojisinde durum şöyle tasvir edilir:

Ana-tanrıça Ninhursag'ı, tanrıların bahçesinde sekiz bitkinin yetişmesini sağladığı anlatılır. Enki bu bitkileri yemek ister ve ulağı İsimud'u bunları alıp getirmesi için gönderir. Sonra da bu bitkileri birer birer yer; buna öfkelenen Ninhursag, Enki'nin üzerine ölüm laneti okur. Bu

lanetin bir sonucu olarak, Enki'nin bedeninin sekiz organı hastalığa yakalanır ve kendisi ölme noktasına yaklaşır. Büyük tanrılar keder içindedir ve Enlil'in ona yardım edebilecek gücü yoktur. Ninhursag geri dönüp duruma el koyması yolunda ikna edilir. Tanrıça, her biri Enki'nin bedeninin hastalıklı ayrı bir bölümünü iyileştirmek üzere işe başlayan sekiz sağaltıcı tanrıça yaratır. Söz konusu hastalıklı bölümlerden birisi, tanrının kaburgasıdır ve kaburga ile uğraşması için yaratılan tanrıçanın adı, 'kaburgaların tanrıçası'anlamına gelen 'Ninti'dir. Ne var ki Sümerce 'ti' sözcüğü, kaburga kadar 'yaşam' anlamına da gelen çift anlamlı bir sözcüktür; böylece Ninti aynı zamanda 'Yaşamın Tanrıçası' anlamına gelebilmektedir.

İbrani mitolojisinde Adem'in kaburga kemiğinden alınıp şekil verilen kadına, 'Yaşam' manasına gelen “Havva” denildiğini de dikkate alınırsa aradaki benzerlik daha net bir şekilde görülecektir (Kılıç, 2006:11).

Her ne kadar Tevrat'taki erkek ile kadının birbirlerinin destekçisi olduğu yorumuna gidilse de bazı mezhep ve gruplarda kadını değersiz gören bir tutumun varlığı aşıkardır. Özellikle Ortodoks Yahudilikte erkeklerin sabah uyandıklarında: “*Beni kadın yaratmayan Ulu Tanrı'ya, bizlerin ve bütün dünyanın yüce efendisine şükürler olsun!*” şeklinde dua etmeleri bu gerçeği gözler önüne seren örnekler arasında yer almaktadır. (Kaval, 2016: 308).

Yahudilikte kadının saygınlığı kadının çocuk sahibi olmasına özellikle de çocuğun erkek olmasına bağlanmıştır. Harman, Yahudi metinleri üzerine yaptığı incelemesinde, Yahudilikte kadının asli görevinin evine bakmak ve çocuk doğurmaktan ibaret olduğu tespit etmiştir. Kadın kocanın mülkiyetinde olup kamusal alanın haricinde yer almaktadır. Poligaminin (çok eşlilik) yasak olmadığı Yahudilikte kişinin Yahudi olduğunu belirlemede kadın önceliğe sahiptir. Dolayısıyla Yahudi olmak için Yahudi bir anneden doğmak zorunludur (Yapıcı, 2020:66).

Geleneksel Tevrat metinlerinde kadının ikincil bir konumda olduğu gibi Talmud döneminde de kadının konumu ikincil bir görünüm arz etmektedir. Bu dönemde kadın toplumsal ayrımcılığa maruz bırakılmakta, kendi adları ile değil kocalarının adları ile çağrılmakta; babalar erkek çocuklarına Tora eğitimi vermekte mecbur iken kız çocuklarına bu eğitimi verme zorunluluğu hissetmemektedir. Zira kadının bilgeliğine ihtiyaç duyulmamaktadır (Topcan, 2010: 27-28).

2.9.1.1. Değişen Kadın Algısı

Kadına olan bakış açısında düzelmeler görülmesine rağmen muhafazakâr kesim liderlerinin önemli bir kısmı kadınlara karşı katı tutum benimsemeye devam etmektedir. Ortodoks ve Muhafazakâr Yahudilikte kadın algısı her ne kadar sert görünüm arz etse de zamanla bu tutumda yumuşamalar olmuştur. (Topcan, 2010: 31).

19. yüzyıla kadar Talmud öğretileri hâkim olup, bu asırdan sonra modern yaklaşım tarzları kendini göstermeye başlamıştır. Aydınlanmanın etkisi ile kadınlar erişemedikleri Tevrat metinlerine ulaşabilmiş, seküler üniversitelere girme imkânı bulmuştur. 19. yüzyılın ortasında yapılan Breslau Konferansında, kadınların tüm alanlarda eşit olduğu vurgusu yapılmış; ardından Amerikalı önde gelen Yahudi rabbi Isaac Mayer Wise, *Hebrew Union College (İbrani Birliği Koleji)*'i kurmuş ve bu koleje kadınların da katılımını talep etmiştir. (Topcan, 2010: 29). Bununla birlikte 1972'ye gelindiğinde Sally Priesand, Hebrew Union College tarafından, hahamlık ve eğiticilik görevine getirilmiş, ayrıca kendisi Kuzey Amerika'nın ilk kadın haham (rabbi) unvanına sahip olmuştur. Dolayısıyla kadınların sosyal hayatta görünürlük kazanmaya ve konularının güçlenmeye başladığı görülmektedir (Britannica, 2024).

Kadınların 19. yüzyıldaki aktif çabaları gözler önünde iken, son dönemde yaşanan gelişmelere bakıldığında, İsrail'deki Yahudi kadınların maruz kaldığı sorunlar dikkat çekmektedir. İsrail Başbakanı Bünyamin Netenyahu, 2023 yılında aşırı muhafazakâr, Ultra Ortodoks ve sağ partilerin desteğini alarak tekrardan göreve gelir. Yönetime tekrardan gelen hükümet, Yüksek Mahkemenin yetkilerini kısıtlamak ister ve yeni bir tasarımı kabul ettirmenin yollarını aramaya başlar. Bu girişim İsrail'de ciddi anlamda protestoya ve eleştirilere sebep olur.

Yüksek Mahkemenin haklarının kısıtlanmasının ve İsrail'de protesto seslerinin yükselmesinin sebebi hükümetin hazırladığı yasa tasarısı ile alakalıdır. Onaylandığı takdirde, Ortodoks Rabbanî Mahkemesine, boşanma davalarında tek yetkili mahkeme unvanı verilecek, ayrıca mahkemenin sadece erkeklere evliliği resmi olarak bitirme yetkisi verilmesi karara bağlanacaktır. Bu da kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kaygı verici bir sorun olarak göz önünde bulunmaktadır (İsrail'de Kadın Hakları Tehlikede, 2023).

Bu tartışmalar sürerken 2023 Ağustos'ta ulaşım araçlarında kadınlara yönelik uygulanan ayrımcılık binlerce İsraili'nin öfkesinin daha da artmasına sebep olur. İran asıllı Amerikalı tarihçi Shaul Bakhash *The Subjugation of Women* (Kadınların Boyunduruk Altına Alınması) adlı makalesinde, tüm yaşananları sert bir dille eleştirip, yeni kurulan hükümetinin kamusal alanların çoğunda- park, konser, sosyal tesisler- kadınları uzak tutmayı hedeflediğini iddia etmekteydi. (Bakhash, 2023; Kalaycıoğlu, 2023).

Fakat 7 Ekim'de başlayan İsrail-Gazze savaşları ile mahkemenin haklarının kısıtlanması tasarısı askıya alan hükümet tüm gücünü savaşa kaydırmıştır. 2024 yılının ilk aylarında Yüksek Mahkemenin yetkilerinin kısıtlanması teklifi, mahkeme yargıçlarınca iptal edilerek bu tasarının demokratik ilkelerle bağdaşmadığı ve parlamento ve hükümetin her şeye kadir olmadığına açık bir şekilde deklare edilmiştir (Khalil ve Ahmadi, 2024).

2.9.2. Hristiyanlık

Yahudilikten sonra gelen İlahi din Hristiyanlıkta kadına bakış açısında iki farklı tablo ile karşılaşmaktayız. Vahye dayalı kitaplardan Yeni Ahit'i oluşturan Matta İncili'nde kadın algısının yer yer olumlu yer yer olumsuz olduğu görülmektedir. Hz. İsa'nın ilk öğretilerinde toplumsal cinsiyet açısından olumlu ve eşitlikçi pasajlar yer alırken, aynı durumun Pavlus'un öğretileri için geçerli olmadığı görülmektedir. Kutsal kitabın Korintliler bölümündeki Pavlus'un söylemleri toplumsal cinsiyet algısı bakımından olumsuz ifadeler içermektedir. Konu ile alakalı Pavlus'un ifadeleri şöyledir:

- Ama şunu da bilmenizi isterim: Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır... Erkek Tanrı'nın benzeri ve yüceliğidir. Kadın da erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı" (Korintliler 11/3-9).
- Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın" (1. Timoteos 2/9-15).

Pavlus'un bu ifadesi Eski Ahit'te geçen Adem'in "*İşte bu benim kemiklerimden alınmış bir kemik, etimden alınmış bir ettir, ona kadın denilecek, çünkü o adamdan alındı*" (Yaratılış 2/2) ifadesi ile paralellik göstermektedir. Pavlus'un Titus'a yazmış

olduğu mektupta yaşlı kadınların şaraba düşkün olmamaları, iyi yürekli olmaları, çocuklarını sevmeleri, genç kadınların kocalarına bağlı birer ev kadını olarak yetiştirilmesi tavsiye edilmektedir (Titus 2/3-4-5).

Pavlus'un öğretilerine bakıldığında Yahudi geleneğinin yeniden ön plana çıktığına şahit olunmaktadır. Pavlus Eski Ahit ve Yeni Ahit öğretilerini göz önüne alarak kadının erkeğe itaat etmesini ve ağır başlı biçimde hareket etmesini istemektedir. Pavlus'un cinsiyetçi bir tutum sergilemesinin sebebi, Yahudi kültürünü benimsemesi ve Roma kültüründen etkilenmiş olması olabilir. Bundan ötürü Hristiyanlık'ta, Pavlus'un bu görüşlerinden etkilenmiş ve kadının dayakla terbiye edilmesi gerektiğine inanılmıştır (Cankurtaran, 2022: 40-41,53).

İsa'nın kadınlara olan tutumu Pavlus'tan oldukça farklıdır. Dine hizmet etmek amacıyla kadınları toplayıp kendisiyle dolaşmalarını müsaade ettiği, kadınlığın utanç vesilesi olarak addedildiği Yahudi geleneğinin aksine İsa, Yahudi olup olmamasına bakmaksızın kadınlarla konuştuğu, Yeni Ahit'te geçen, kadınların İsa'nın hem Celile hem de Yeruşalim'deki faaliyetlerine yardım ettiği göz önüne alınırsa (Dölek, 2019:204), kendisinin kadınlara olan tutumunun olumlu yönde olduğu görülmektedir.

Söz konusu kutsal metinlerin olumlu bir kadın imajı sunan başka pasajlar da barındırmaktadır. Bunlardan biri olan *Mecdelli Meryem*, doğduğu şehre nispeten Magdala'dan (Taberya Gölü civarında bir kasaba) gelmiş olup İsa'nın en sadık takipçilerinden biridir. Mecdelli Meryem'in günahkâr olduğu Papa büyük Gregor tarafından dile getirilip uzun yıllar boyunca kabul edilmiş olsa da bunun doğru olmadığına inananlar da vardır. II. Vatikan Konsili sonrası, kilise tarafından Mecdelli Meryem'in asıl itibarı iade edilmiş ve Mesih'e sadakatle bağlı bir takipçi olarak tanımlanmıştır. Söz konusu zikredilen Mecdelli Meryem'in Havarilere ekonomik destekte bulunmasından ve İsa'nın mesajının birçok yere ulaştırılmasından bahsedilir (Dölek, 2019:196-197).

Aynı şekilde Mecdelli Meryem'in 7 cinden İsa tarafından kurtarıldığı, kendi olanakları ile İsa'ya yardım edişinden (Luka 8/3), İsa'nın çarmıha gerilişine tanıklık etmesinden (Matta, 27/38-55) bahsedilmektedir.

Bunlar ilaveten Jane Schaberg, Mecdelli Meryem'in öne çıkan özelliklerini şöyle sıralar: Erkek öğrencilerine liderlik yapması, cesur olması, İsa'nın yakın arkadaşı olarak ön plana çıkması, cesurca konuşma yetisine sahip olması, üstün yetenek ve vizyona sahip oluşu... (Dölek, 2019:197).

Diğeri ise Vaftizci Yahya'nın annesi *Elisabeth*'dir. Harun'un soyunan gelen Elizabeth, Zekeriya'nın karısı, Tanrı'nın gözünde doğru kişi ve Rabb'in buyruğuna eksiksizce uymasından söz edilip övülmüştür (Luka 1/5-7). İlerleyen yaşına rağmen çocuk sahibi olamayan Elisabeth Tanrı'nın lütfu ile çocuk sahibi olur. Hamileliği sürecinde Meryem'in de kendisini ziyaret ettiği ifade edilen Elisabeth bu ziyaretten mutlu olduğunu da ifade etmektedir (Luka 1/39-43).

Bunun dışında Lazar'ın kız kardeşleri Meryem ve Marta, adları nadiren zikredilmiş olsa da Salome, Hirodiye ve Yoşe'nin annesi Meryem, Kenanlı bir kadın, Yahudi olmayan Samiriyeli kadından olumlu yönde bahsedilmektedir. Ayrıca İsa'nın başka kadınlara "*Ey kadın, imanın büyük!*" (Matta 15/28), hasta olup kendisini iyileştirmek için gelen kadına da "*Cesur ol kızım, imanın seni iyileştirir*" (Matta 9/21-22) şeklinde hitap etmesi de kadınlara karşı bakış açısını yansıtmaktadır.

Burada şu hususu eklemek gerekir: Pavlus'un, kendi yazdığı mektuplarda İsa Hareketinin liderleri ile çok az temas halinde olduğu açık seçik ortadadır. Pavlus, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna adlı 4 kutsal kitabın ilki yazılmadan önce ölmüştür. Fakat Pavlus'un yazılarının kutsal kitabın sonunda yer alması, kutsal kitabın yazılma sırasına göre dizayn edildiği düşüncesini oluşturmuştur. Pavlus'u okuyan birey, önündeki metnin "İncil" olmadığını farkında olarak okumalıdır. Dolayısıyla Pavlus, İsa'nın öğretilerine nadiren atıfta bulunmuş olup vaazlarında onu bir "otorite" olarak kabul etmemesi (Wilson, 2009: 70) İsa'ya tam olarak bağlı olmadığını göstermektedir.

2.9.3. İslam

İlâhi dinlerin son halkası olan İslamiyet kendisinden önce gelen Yahudilik ve Hristiyanlığı tasdik etmektedir (Al-i İmran 3/4). Bu tasdike rağmen İslamiyet, bu dinlerin tahribata uğrayıp Allah'ın kelâmının değiştirildiğini (Bakara 1/58-59-75; Nisa 4/46) açıkça ifade etmektedir.

İnsanı en mükemmel-değerli varlık olarak gören İslamiyet, özü ve yaratılış itibari ile onu değerli kılmış ve her bireyin Allah katında eşit olduğunu ifade ederek üstünlüğün ancak takvada -Allah’a itaatsizlikten sakınma- olduğunu (Hucurât 49/13) vurgulamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadisine şöyle buyurmaktadır:

“Arabın Arap olmayana, kızıl tenlinin siyaha, siyahın kızıl tenliye, takva dışında üstünlüğü yoktur”¹

Mümin erkek ve kadınların birbirlerinin velileri olduklarını (Tevbe 9/71) ifade eden İslamiyet, erkek olsun kadın olsun hiçbirinin amellerini boşa çıkarmayacağını (Al-i İmran 3/195), her ikisinin tek bir nefisten yaratıldığını (Nisa 4/1) vurgulayarak buradaki eşitliği gözler önüne sermektedir. Bu ve benzeri ayetler erkek ve kadının bireysel haklar açısından da eşit olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İslamiyet, üstünlüğü cinsiyete, ırka, kavmiyete ve dış görünüşe asla indirgememektedir. Bilhassa kız çocuğun utanç vesilesi olduğu ve yüzlerin kızarmasına sebep olduğu Arap toplumunda (Nahl 16/58-59) ve kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi (Tekvir 81/8-9) Kuran’ın eleştirdiği ve kınadığı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam dini zinayı hem kadın için hem de erkek için yasaklayıp haram kıldığı (İsra 17/32; Nur 24/2), hatta gözlerini haramdan sakınması hususunda ilk önce erkeklere uyarıda bulunduğu (Nur 24/31-32) göz önüne alınacak olursa, her iki cinsin ilahi ikaza eşit derecede muhatap oldukları açıkça ortadadır.

Din ve toplumsal cinsiyet bahsini İslam’da sıkça tartışılan konulardan birkaçına değinerek noktalayacağız.

2.9.3.1. Kaburga Kemiği Meselesi

Kadının kaburga kemiğinden yaratıldığına ilişkin rivayetlerin sıhhati tartışılan konulardan biridir. Konunun detaylı ayrıntılarına girmektense belirli hususlara

¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, cilt 38, (Beyrut: Müessesetu’r Risale, 2001), 474 .

değınmekle yetineceğiz. Konu ile alakalı göze çarpan iki husus vardır: Kadının yaratılış yönüne vurgu yapan hadisler ve benzetme formu ile nakledilen hadisler. Konu ile alakalı *yaratılış* formuna vurgu yapan Ebu Hureyre (r.a.)’den nakledilen bir hadiste, Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Size kadınlar hakkında hayırlı olmanızı vasiyet edip dilerim. Çünkü kadın eğre kemiğinden yaratılmıştır. Bu kemikte en eğri şey (yani kısım) üst tarafıdır. Eğer sen eğri kemiği doğrudmaya savaşırsan onu kırarsın. Onu kendi hâlinde bırakırsan daima eğri kalır (öyle kullanırsın). Onun için size kadınlar hakkında hayırlı olmanızı vasiyet ederim.”²

Teşbih formu ile nakledilen başka bir hadiste, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Kadın, kaburga kemiği gibidir. Eğer sen onu doğrudup düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Eğer ondaki eğrilikle beraber ondan faydalanmak istersen, ondan faydalanabilirsin.”³

Farklı iki anlatıma sahip yukarıda zikredilen her iki hadisin (yaratılış ve teşbih) sahih olduğunu öne sürenler olduğu gibi, yaradılış formu ile nakledilen hadisin tamamen uydurma olduğunu savunanlar da vardır. Üzerinde çokça tartışma bulunulan bu konu ile kısır döngüye girmektense olaya psikoloji penceresinden bakmayı tercih etmekteyiz. Burada Hz. Peygamber’in erkeklere hitaben *“kadınları kendinize benzetmeye çalışarak onları değiştirmeye kalkışmayın”* şeklinde uyarıda bulunmak istemiş olabileceği muhtemeldir. Kadını değiştirmeye kalkışmak yerine onu o haliyle kabul etmek, erkek için daha makul bir davranıştır. Aksi halde değiştirmeye (fitratı ve doğası ile oynamak) kalkışmak kadının, erkeğin talepleri ve kendi tabiatı arasında sıkışmasına ve mutsuz olmasına neden olacaktır (Coşkun, 2014: 106).

Konu ile alakalı Kuran Yolu Tefsiri bu meyanda zikredilen hadislerin gerçek-lafzi anlamı ile değil mecazi anlamı ile kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Zira asıl olarak vurgulanmak istenen kadın ve erkeğin fitri özellikleri olup onu değiştirmeye çabalamanın, kadının fitratını bozup onu erkeğe benzetmeye çalışmanın eğri biçimde olan kaburga kemiğini düzeltmeye kalkışmak olup, bu durumun onun özüne zarar

² Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi ‘u’s sahih, cilt 2*, (Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi ve Şürekauhu, 1955), 1091.

³ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, *el-Câmi ‘u’s sahih, cilt 7*, (Beirut: Daru Tavki’n-Necat, 2006), 26.

vereceğinin altı çizilmektedir. Eğimli olarak yaratılmış olan kaburga kemiğini düzeltmeye çalışmak nasıl ki insan anatomisine zarar verirse aynı şekilde kadınların tabii özelliklerini değiştirmeye kalkışmak fitratlarını bozmak da onları düzleştirmek anlamına gelmekte, yani yapılarını değiştirmek ve bozmak demektir. Şu hâlde erkeklerin kadınları düzeltmeye çalışması onları kırmak ve bozmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla onları değiştirecek ve kıracak her türlü tavır, davranıştan uzak durulması gerekir (Karaman, 2014: 9-12).

2.9.3.2. Çok Eşlilik

Birden fazla kadın ile evliliğin (polygamy, teaddûd-i zevcât) tarihçesi, İslam'dan önceki devirlere kadar uzanmaktadır. Söz konusu bu adetin eski Hindistan, Çin, İran, Yahudi, Roma ve Mısır toplumlarında nikahlanmak suretiyle erkekler birden fazla kadınla evlilik yapmaktaydılar. Bunun temel sebepleri arasında çevre üzerinde hakimiyet kurma, kırsal hayatta yaşamının güçlüğü ve birçok emekçiyi gerekli kılması, kabileler arası süren savaşların, talan ve yağmaların çok sayıda erkeğin ölmesine sebep olması, bunun ise kadın-erkek sayısının dengesini bozduğu gösterilebilir. (Karaman, 2014: 15-17).

Tarihi bir hakikat olarak karşımıza çıkan çok eşlilik (polygamy) İslamiyet'ten önce var olan ve günümüze kadar muhtelif coğrafya ve bölgelerde varlığını devam ettiren bir uygulamadır. İslamiyet muhatap aldığı toplumun kodlarını görmezden gelmeyip, çok eşliliğe çeşitli sınırlamalar getirmiştir. İlgili Kur'an-ı Kerim ayeti şu şekildedir:

“Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”(Nisa 4/129)

Bu ayette eşler arasında adaletli davranmanın ne kadar istenirse istensin pek mümkün olmayacağı vurgulanmaktadır. Eşler arasında hem maddi hem de manevi adaletin sağlanması oldukça zor bir sorunsal olarak karşımıza çıkar. Maddi adalet eşlerin giyinme, barınma, nafakasını temin etmek, manevi adalet ise her birine eşit derecede sevgi, muhabbet ve ilgi göstermektir. Bunun da eşit düzeyde gösterilmesi son derece zor ve meşakkatli olduğu için bir eşle yetinme tavsiye edilmiştir.

Eski kadı ve hukukçu olan Sabri Şakir Ansay'ın ifadesiyle, çok eşliliğin olduğu bir çatı altında saadet, huzur ve birlik tesis edilmesi neredeyse imkansızdır. Böyle bir yuvada müşterek menfaatlerden ziyade birbirine zıt hisler, bencillikler ve kıskançlıklar körükleneceği için dirlik ve birlik tesis edilemez. Dolayısıyla burada aile binası temelsiz kalmış ve yıkılmaya mahkûm edilmiş olur. Bu temel olmadan saadet ve medeniyetin kurulması mümkün değildir (Ulaş, 1992: 60).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, emir olarak değil belirli şartlar altında müsaade edilen bir ruhsat olarak görülmesi gereken birden fazla kadın ile evlilikte, diğer kadınları almak için hiçbir sebep yoksa kadın, kocasından ayrılıp boşanma yetkisine de sahiptir (Aliye, 2009: 43). Hristiyanlıkta kadının fuhuş suçu hariç boşanması dahi “zina” olarak kabul edilirken (Matta 19/1-12; Alija, 2017:68), İslamiyet böyle bir durumda dahi kadına boşanma hakkı tanınmaktadır. İslamiyetin kadına bakış açısı özellikle aşırı ataerkil zihniyetten ve kadının aleyhine aktarılan İsraili rivayetlerden arındırılıp vahyin özüne dönüldüğüne kadına değer verilip verilmeyeceği gibi bir tartışmanın dahi açılmadığına tanıklık edilir (Tuksal, 2012: 102-104).

2.9.3.3. Erkeklerin Kavvam Oluşu

Ataerkil toplumların, dinlerin çokça üzerinde durduğu önemli konulardan birisi erkeğin kavvam, yönetici, üstün, aile reisi oluşudur. Söz konusu toplumsal cinsiyete açısından ciddi problemler barındıran bu konu ile alakalı İslam bizzat vahiy indirmiştir. Üzerine çokça yorum yapılan ve tartışılan bir konu olan kavvamlıktan bahseden ayeti verip önemli bir iki hususun altını çizeceğiz.

Konu, Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

“Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar.”(Nisa 4/34)

Söz konusu bu yöneticilik ve koruyuculuk 2 gerekçeye dayandırılır: a) Allah bir kısım insanları diğerlerinden üstün olarak yaratmış dolayısıyla koruma ve yönetme açısından erkekler kadınlara göre daha uygun nitelikte yaratılmıştır. b) Erkekler mali yükümlülük ve aileyi geçindirmekle mükellef olduğu için koruyucu ve yönetici konumundadır (Karaman vd., 2020:59). Bu açıdan bakıldığında kadın-erkek

ilişkilerinde kavvamlık unsuru karşılıklı olarak var olabilen bir durumdur. Zira evlilik sadakat-itaat ilişkisine dayanan bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek sosyal sorumluluk, ekonomik geçim ve eşine bakmakla- çoğunlukla da ataerki zihniyetinin aşırı biçimde yüceltilmesinin sonucu olarak- itaat edilme hakkını kendinde görmektedir (Tuksal, 2012: 68).

Eşine asla zulmetmek ve ona tahakküm kurmak anlamına gelmeyen kavvamlık-koruyuculuk realitede oldukça zor bir meseledir. Yukarıdaki ayette geçtiği üzere, erkeğin kadın üzerine kavvam oluşundan bahsederken cinsiyet anlamına gelen “zeker” yerine “racul” tabiri kullanılmıştır. Aynı şekilde farklı ayetlerde:

*“Kentin uzak bir yerinden adam koşarak geldi” (Yasin 36/20),
“Firavun ailesinden imanını gizleyen bir adam şöyle dedi” (Mümin 40/28)*

geçen “racul” kelimesi için yiğitlik ve salabet (dayanıklık) anlamı verilmektedir. Ayrıca راجل kelime anlamı ile olgun erkek olarak da çevrilir (Isfahani, 2012:417). Diğer birçok ayette bu tür ayrımı görmemiz mümkündür.

Fakat erkek (cinsiyet) kavramına vurgu yapan ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Erkek (zeker) dişi gibi değildir” (Al-i İmran 2/36)

Burada fizyolojik ve biyolojik ayrıma gidilmiş olup erkek ve kadının cinsiyet olarak aynı olmadığı ifade edilmiştir.

Kavvamlık cinsiyete indirgenmeyip erkeğin olgunluğuna, sorumluluk yüklenebilmesine, ailesini geçindirecek potansiyele sahip olması, dolayısıyla kognitif ve duygusal olgunluğa erişmesi ile doğru orantılıdır. Düşünme, hızlı karar alma, malından ve nefsinden fedakarlıkta bulunma, çocuklarını terbiye etme ve pekala onların nafakasını karşılama gibi önemli ve güç vazifeleri barındırmaktadır. Yoksa kavvamlık fizyolojik olarak büyüdüğü halde halen çocuksu şekilde davranan ve realitede büyümemiş olan, sorumluluktan kaçınan, risk alamayan, kendi varlığından utanan, peter pan sendromunu, sinen erkekleri kapsamayacağı gayet açıktır (Karabaşoğlu, 2024).

Günümüz dünyasında aileden bilhassa anne ve ablalarından duygusal olarak bağıni koparamayan erkekleri göz önüne alacak olursak kavvamlık oldukça zor bir zanaat olarak karşımıza çıkar. Elbette erkeğin duygusal olarak ihtiyacı giderilmeli, değer verilmeli ve kendisi özel hissettirilmelidir. Netice itibarı ile kadın-erkek eşitliğinden bahsediyorsak bunu da dikkate almamız gerekmektedir. Fakat anne tarafından bağımlı şekilde büyütülen bir erkek çocuk ömrü boyunca kendini bakıp besleyen bir kadını arayıp duracaktır (Freud, 2022:111). Kadının itaat etmesini isteyen bir erkeğin bu tutumu kadın tarafından nasıl değerlendirilir? Böyle bir durumda erkeğin kavvamlık iddia etmesi ciddi anlamda tezat oluşturmaktadır. Zira o olgunluğu ve kavvamlığı sergilemesi için gerekli alt yapıya sahip değildir. Erkeğin yönetici, kavvam ve üstün olmasından bahsetmeden önce kendisini nasıl konumlandığı ve nasıl davranış sergilediği masaya yatırılmalıdır.

2.10. Din ve Dindarlık

2.10.1. Din

Din yeryüzünün bireysel ve sosyal bir realitesidir. Yer yüzünde din, dini kurum ve dindarlık ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantısı olmayan birey ve toplum bulmak neredeyse imkânsızdır. Kimi kurama göre yaşamda nihai anlam kaynağı, kimi kurama göre otoriteye boyun eğip eğmemesi açısından otoriter veya hümaniter, kimine göre yegâne sığınak, kimine göre başa çıkma vasıtası, kimine göre saplantılı nevrozdan öteye gitmeyen (Forsyth, 2017: 36, 219, 220) din, geçmişte insan zihnini kurcalayan bir fenomen olduğu gibi gelecekte de insanın ilgi alanında olmaya devam edecektir.

Geçmişten günümüze insan hayatında önemli bir rolü olan dinin, psikolojik ve teolojik birçok tanımı yapılmasına rağmen üzerinde ittifak edilen bir tanımı yoktur. İslami gelenekte ve Batı’da yapılan din tariflerini dikkate aldığımızda farklı varyantlarda din tanımı ile karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla burada belirli tanımlarla yetineceğiz.

TDK Sözlüğüne göre din, “Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum; diyanet” olarak tarif edilmektedir (TDK, t.y).

İslam geleneğinde meşhur olarak din, “Akıl sahiplerini peygamberlerin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi kanundur” şeklinde tanımlanmıştır (Tümer, 1994:314).

Batılı düşünce sisteminde yapılan din tariflerine baktığımızda, “sonsuzluğun duyulması, insanın kâinat karşısında duyduğu acizlik ve hayranlık” (Schleiermacher), “kâinatta her sonlunun sonsuzda, her fani olanın ebediyette yaşaması hakkındaki vasıtasız şuur” (Wundt), “ferdi şahsiyetleri ve tabiatları tanzim eden bir kuvvet” (Comte), “insanın bütün vazifelerinde İlahi emrin bilinmesi ve tanınması” (Kant) gibi farklı din tanımları ile karşılaşmaktayız (Pazarlı, 1972: 29-30).

2.10.2. Dindarlık

Dinler öğretileri ve pratikleri ile kendi yasalarının birey ve toplum bünyesinde pekişmesini arzular. Dinin müntesiplerinden bunu istemesi, bireylerde Tanrı şuurunu canlı tutulmasını sağlamak istemesidir. Bu şuurun nesillere aktarılması dini pratik, ritüel ve toplu ibadetler ile gerçekleşir. Birey ve toplumlar riayet ettiği bu dinin emirleri ve yasakları doğrultusunda dindar veya dindar değil etiketi almaktadırlar.

Genel anlamda kapsayıcı ve net bir din tanımı yapılamadığı gibi belirli bir dindarlık tanımından söz etmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla din psikolojisi bağlamında, dindarlığın tanımı ve tanımlanmasından ziyade onun tezahür ettiği ibadet, inanç ve bilgi alanlarındaki yansımaların farkına varılmaya çalışılmaktadır. Nihai olarak psikolojik bağlamda her din, kendi içindeki ibadet ve inanç çerçevesinde dindarlık tipolojilerini oluşturmaktadır (Aydın, 2020: 212)

Dindarlık, etimolojik olarak “religiosity, religiousness” gibi kelimelerle ifade edilen “religion” kökünden gelmektedir. Gündelik kullanımda din ve dindarlık kelimeleri birbirine yakın anlamda kullanılmaktadır. Fakat dindarlık, hissedilme ve yaşantı bakımından bireysel, bireye etkisi açısından ise sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkar. Başka bir ifade ile, bireysellik açısından öznel bir yapıya sahip olan dindarlık, sosyal görünümleri bakımından ise gözlemlenebilir ve objektif bir yapıya sahiptir (Kızılgöçer, 2021: 125).

İlk dindarlık tipolojisini yapan Carl Gustav Jung, bireyleri kişilik açısından “içer dönük” ve “dışa dönük” olmak üzere ikiye ayırmakta; dini şahsiyet açısından da içer dönük ve dışa dönük dindarlık olmak üzere iki gruba ayırmaktadır (Kıınter; 2008: 94;)

V. Frankl’a göre dindarlık bireyin kendi kararı olması doğrultusunda yani varoluşsal bir yapıya sahip olduğunda sahici bir nitelik kazanır. Bir insan bu sahiciliğe ne *id* ne de bir *doktor* vasıtası ile ulaşamaz. Burada bireyin kendiliğinden harekete geçmesi söz konusudur (Frankl, 2018:66).

“Samimi dindarlık” ve “mış gibi” dindarlık şeklinde iki farklı ayrıma giden Cüceloğlu ise, samimi dindar bireyin arzusunun gerçek realitenin anlamlı bir parçası olmaya gayret edip “hizmet sorumluluğu” içinde hayata yön vermenin gayreti içinde olduğunu ifade eder. “Mış” gibi dindarlık algısında ise “sevap-cennet” güdüsüyle dini emirleri ve yasakları yerine getiren, gösteriş tutkusuyla hareket eden ve yaptığı işin kendisine nasıl bir çıkar sağlayacağını düşünen bir anlayış hakimdir. Cüceloğlu, gerçek dindarı sorumluluk bilinci yüksek, şuur içerisinde düşünen, algılayan ve harekete geçen birey olarak tanımlar. Özellikle dış görünümü, kılık ve kıyafet üzerinden dindarlık taslamayı asli dindarlık unsurlarından görmek “mış gibi” dindarlarının bir karakteristiğidir (Cüceloğlu, 2002: 86-88).

İbadetlerin gösteriş ve beğeni kazanma amacı gütmesi hem ibadetin özüne zarar vermekte hem de bireyin o ibadetten doyum almasını engellemektedir. Burada birey *Dini Piyasalar Teorisi*’ni andıran bir durum ile karşı karşıya kalmaktadır. Temelini Adam Smith ve David Richardo’nun attığı genel iktisat teorisine göre bireyler, kendi menfaat ve çıkarlarını maksimum düzeye çıkarmak amacıyla davranışta bulunurlar. Kendi çıkarlarının peşinde koşan bireylerin ve şirketlerin birbirleri ile rekabet halinde olması toplumsal refahın artmasını sağlayacaktır. Garry Becker, bu klasik iktisat teorisinin sadece ekonomi alanında değil tüm toplumsal hayatımızda geçerli olduğunu savunur. Buradan hareketle Dini Piyasalar Teorisi, bireylerin dine girme, dini ritüelleri icra etme ve din değiştirme gibi olguların fayda-maliyet anlayışı içerisinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Buradan elde edilen fayda kimileri için mutluluk beklentisi iken kimileri için de sosyal sermaye ve statülerini artırmak olabilmektedir (Varol, 2017:124-125). Alman psikanalist, sosyolog ve filozof Erich Fromm’a göre, bireyin daha başarılı bir hayat sürmesi için Tanrı’ya iman etmesi, ibadetleri yerine

getirmesi, dinsel canlanma yaşamaya çalışması Tanrı'yı araçsallaştırmaktadır (Fromm, 2022:124). Bununla birlikte güç, statü, unvan elde etmek için yapılan her türlü dine yönelim ve ibadetler Tanrı'yı ve dini araçsallaştırma kapsamına girmektedir. Yüce bir varlık adına ve ilahi rıza için yapılacak olan her türlü iş ve oluş, adeta kendi bağlamından koparılmaktadır. Böyle bir durum, dinin tam olarak içselleştirilmediğinin göstergesi olup aynı zamanda İlahi varlık ile olan ilişkinin zarar görmesine yol açmaktadır. Bu durum karşısında bireyler arasında özellikle gençlerde ibadetleri yerine getirme oranının azaldığı, ihtiyaç odaklı dine yönelimin söz konusu olduğu görülmektedir. Nihai olarak farklı din arayışları, manevi yönelimler, deist yönelimlerin ortaya çıktığı da gözlenmektedir (Yapıcı, 2020:1).

BÖLÜM III

METODOLOJİ VE UYGULAMA

3.1. Saha Çalışmasının Uygulanması ve İstatistiksel İşlemler

Çalışmamız kapsamında Ağrı il sınırları içerisinde Ocak-Mayıs 2024 tarihleri arasında üniversite öğrencileri, akademik personel, esnaf, memur, ev hanımı, hizmet içi eğitim kurslarında çalışan ve eğitim gören bireyler, emniyet personelleri, Milli Eğitim Bakanlığı çalışanlarından anket ile veri toplanmıştır. Toplamda, Dindarlık Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği olmak üzere 2 adet ölçek kullanılmıştır. Her birinin doldurulması ortalama 8-10 dk sürmüştür.

3.2. Verilerin Analizi

Anketteki verilerin girilmesinde ve analiz edilmesinde SPSS (27.0) programı kullanılmıştır. Katılımcıların dindarlık düzeylerinin ortalamaları \bar{X}_d , puanların standart sapmaları S_d ile gösterilmiştir. Verilerin analiz edilirken frekans dağılımı (f), yüzde (%), Varyans Analizi (One Way ANOVA) Testi kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyet algısına ait verilerinin dindarlık ile ilişkisi korelasyon analizi ile hesaplanmıştır. Varyans analizleri sonucunda farkın hangi gruplar arasında daha önemli olduğunun belirlenmesinde Post-Hoc testleri kullanılmıştır. Post-hoc testleri, değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin (istatistiksel olarak) hangi grupta olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır (Terzi vd., 2023: 304).

3.3. Bulguların Analizi

Tablo 3.1. Değişkenlere Ait Frekans Sonuçları

DEĞİŞKEN			
		f	%
1. Cinsiyet	Kadın	192	54,5
	Erkek	160	45,5
2. Yaş	18-24	134	38,1
	25-34	102	29,0
	35-44	78	22,2
	45-54	23	6,5
	55 ve üzeri	15	4,3
3. Medeni Hal	Evli	164	46,3
	Bekar	183	51,7
	Dul	2	,6
	Boşanmış	3	,8
4. Eğitim Durumu	İlkokul	19	5,4
	Ortaokul	15	4,3
	Lise	50	14,2
	Üniversite	215	61,1
	Lisansüstü	53	15,1
5. Ekonomik Durum	Çok düşük	10	2,8
	Düşük	25	7,1
	Orta	198	56,3
	İyi	103	29,3
	Çok iyi	16	4,5
6. Hayatının Çoğunun Geçtiği Yer	Köy	70	19,9
	İlçe	45	12,6
	Şehir	203	57,7
	Büyükşehir	34	9,7
7. Annenin Eğitim Durumu	Okur yazar değil	145	41,2
	Okur yazar	66	18,8
	İlk-Orta	98	27,8
	Lise	30	8,5
	Üniversite	13	3,7

Tablo 3.1. (devamı)

Babanın Eğitim Durumu	Okur yazar değil	35	9,9
	Okur yazar	65	18,5
	İlk-Orta	142	40,3
	Lise	63	17,9
	Üniversite	47	13,4
Kardeş Sayısı	1	8	2,3
	2	22	6,3
	3	48	13,6
	4	66	18,8
	5	56	15,9
	6 ve üzeri	152	43,2
TOPLAM		352	%100

Tablo 3.1’de değişkenler ve değişkenlere ait frekans ve yüzdeler verilmiştir. Kadın katılımcı sayısının (192) erkeklerden (160) fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşı ilerledikçe frekans değerleri de düşmektedir. Öğretim durumunda 215 katılımcı ile ilk sırada üniversite yer almaktadır. İl ve örneklem göz önüne alındığında katılımcılar, annenin eğitim durumu sorusuna %41,2 ile okur yazar değil cevabını vermiştir. Ayrıca kardeş sayısına 6 ve üzeri şeklinde yanıt veren bireyler %43,2 ile ilk sırada yer almaktadır.

3.3.1. Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Örneklemin Dindarlık Düzeylerine İlişkin Sonuçları

**Tablo 3.2. Dindarlığa Ait Normallik Dağılım Değerleri
(Basıklık ve Çarpıklık Katsayıları)**

		Statistic	Std. Error	
Dindarlık	Mean	3,6694	,02944	
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	3,6115	
		Upper Bound	3,7273	
	5% Trimmed Mean	3,6787		
	Median	3,7500		
	Variance	,305		
	Std. Deviation	,55239		
	Minimum	1,00		
	Maximum	5,00		
	Range	4,00		
	Interquartile Range	,63		
	Skewness	-,780	,130	
	Kurtosis	3,913	,259	

Tablo 3.2’de dindarlığa ait normallik dağılım değerleri verilmiştir. Yaptığımız normallik analiz sonucunda dindarlık verilerin Skewness ve Kurtosis değerleri tablodaki gibidir. Genel kabullere göre, verilerin normal dağıldığını kabul edebilmek için çarpıklık ve basıklık (Skewness ve Kurtosis) değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında değişmesi gerekmektedir. Fakat, sosyal bilimlerde ciddi anlamda kabul gören Kline’in (2005) yapısal eşitlik modeline göre çarpıklık ve basıklık yani Skewness ve Kurtosis değerleri -3 ve +3 ile -10 ve +10 aralığında yer alabilir. Buradan hareketle verilerin normal değerlendirilmesinde Kline’in yaklaşımı esas alınmıştır. Dolayısıyla verilerimizin normal dağılıma sahip olduğunu ifade edebiliriz.

3.3.1.1. Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.3. Katılımcıların Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Cinsiyet	N	M	Sd	df=350
Erkek	160	3,75	,6663	f= 16,015
Kadın	192	3,60	,4251	p=0,14 (p>0.5)
Cinsiyet	N			

Tablo 3.3'te katılımcıların Dini Tutum Ölçeği'nden alınan dindarlık düzeylerine ait istatistiksel sonuçlar verilmiştir. Analiz sonucuna göre erkek katılımcıların sayısı 160, kadınların sayısı 192'dir. Dindarlık ortalama puanları erkek katılımcıların 3,75 kadınların ise 3,60 olarak bulunmuştur. Erkeklerin dindarlık ortalamaları kadınlardan daha yüksektir. p değeri 0.5'ten büyük olduğu için karşılaştırılan her iki grup arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

3.3.1.2. Medeni Hal ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.4. Katılımcıların Medeni Hali ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Medeni hal	N	M	Sd	Df=3	1/2-3
Evli	164	3,80	,5912	f=9,36.	2/3
Bekar	183	3,55	,4516	P=,001	
Dul	2	2,50	2,1213	(p<0.5)	
Boşanmış	3	3,70	,5051		
TOPLAM	352				

Katılımcıların medeni haline ait istatistiksel sonuçlar Tablo 3.4’te verilmiştir. One way ANOVA testi sonucunda, Tablo 4’te görüldüğü üzere evli katılımcı sayısı 164, bekar katılımcı sayısı 183, dul 2, boşanmış ise 3 kişidir. Evli bireylerin dindarlık puan ortalamaları 3,80; bekarların 3,55; dulların 2,50 ve boşanmışların ise 3,70 olarak bulunmuştur. p değeri 0.5’ten küçük olduğu için gruplar arasında anlamlı farklılık görülmüş ve farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu test etmek için Post-hoc analizi uygulanmıştır. Grup sayıları arasında oldukça fazla fark olduğu için Hochberg’s GT2 analiz seçeneği tercih edilmiştir. Sonuç olarak evli bireylerin bekar ve dul bireylerle, bekar bireylerin dul bireyler ile ilişkisinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.1.3. Yaş Aralıkları ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.5. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Yaş	N	M	Sd	
18-24	134	3,62	,36	Df=351 f=1,81 p=,126 (p>0,5)
25-34	102	3,61	,60	
35-44	78	3,76	,66	
45-54	23	3,86	,44	
55 ve üzeri	15	3,68	,93	
TOPLAM	352			

Tablo 3.5, katılımcıların yaş aralıklarına ait istatistiksel sonuçlarını göstermektedir. 18-24 yaş arası katılımcı sayısı 134, 25-34 arası 102, 35-44 arası 78, 45-54 arası 23 ve 55 ve üzeri yaş olanların sayısı 15’tir. 18-24 yaş arası bireylerin dindarlık puan ortalamaları 3,62; 25-34 yaşın 3,61; 35-44 yaşın 3,76; 45-54’ün 3,86, 55 ve üzerinin 3,68’dir. Görüldüğü gibi, p=,126 olup 0,05’ten büyüktür. Dolayısıyla gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.6. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Dindarlık Alt Boyutlara Ait Verilerin İstatistiksel Analizi

		N	M	Sd	P
Duygu Boyutu	18-24	134	4,34	,81	,36
	25-34	102	4,23	1,1	
	35-44	78	4,41	,87	
	45-54	23	4,65	,77	
	55 ve üzeri	25	4,20	1,2	
Tanrı ile İlişki Boyutu	18-24	134	4,80		,25
	25-34	102	4,667		
	35-44	78	4,660		
	45-54	23	4,89	,36	
	55 ve üzeri	15	4,666	1,0	
Davranış Boyutu	18-24	134	4,261	,74	,48
	25-34	102	4,11	,99	
	35-44	78	4,22	,97	
	45-54	23	4,47	,87	
	55 ve üzeri	15	4,266	1,1	
Biliş Boyutu	18-24	134	1,12	,58	,01
	25-34	102	1,43	1,0	
	35-44	78	1,8	1,5	
	45-54	23	1,47	1,2	
	55 ve üzeri	15	1,53	1,4	

Tablo 3.6, katılımcıların yaş aralıkları ve dindarlık alt boyutlarına ilişkin analiz sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen ANOVA testi sonuçlarına göre duygu alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 4,65 puan ile 45-54 yaş arası katılımcılar olduğu görülmektedir. Bunu 4,41 ile 35-44 yaş arası, 4,34 ile 18-24 yaş arası, 4,23 ile 25-34 ve 4,20 ile 55 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılar takip etmektedir.

Tanrı ile ilişki alt boyutunda bakıldığında 4,89 puan ortalama ile 45-54 yaş arası katılımcıların ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Sırasıyla 4,80 puan ile 18-24 yaş, 4,667 ile 25-34, 4,666 ile 55 ve üzeri ve 4,660 ile 35-44 yaş arası katılımcılar takip etmektedir.

Davranış alt boyutunda ilk sırada 4,47 puanla 45-54 yaş arası katılımcılar yer almakta iken sırasıyla 4,266 ile 55 yaş ve üzeri, 4,261 ile 18-24 yaş arası, 4,22 ile 35-44 yaş arası ve 4,11 ile 25-34 yaş arası bireyler takip etmektedir.

Biliş alt boyutunda 1,8 puan ortalaması ile ilk sırada 35-44 yaş katılımcılar yer almaktadır. Sırası ile 1,53 ile 55 ve üzeri yaş, 1,47 ile 45-54 yaş, 1,43 ile 25-34 yaş ve 1,12 ile 18-24 yaş arası katılımcılar takip gelmektedir.

Biliş alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu için ($p < 0,1$) Post-Hoc testi analizine gidilmiştir. Yapılan Post-Hoc testi sonucunda 35-44 yaş arası katılımcıların 18-24 yaş arası katılımcılar ile ilişkisinden kaynaklandığı gözlenmiştir.

3.3.1.4. Ekonomik Durumu ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.7. Katılımcıların Ekonomik Durumları ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Ekonomik Durum	N	M	Sd	Df=351 f=1,49 p=,20 (p>0,05)
Çok düşük	10	3,25	,99	
Düşük	25	3,69	,48	
Orta	198	3,64	,49	
İyi	103	3,73	,60	
Çok iyi	16	3,72	,59	
TOPLAM	352			

Tablo 3.7’de katılımcıların ekonomik durumları ve dindarlık düzeylerine ait istatistiksel sonuçlar verilmiştir. Ekonomik durumuna çok düşük diyen 10, düşük 25, orta 198, iyi 103 ve çok iyi olarak cevap veren ise 16 kişidir. Bireylerin ekonomik durum puan ortalamaları çok düşük 3,25; düşük 3,69; orta 3,64; iyi 3,73 ve çok iyi 3,72’dir. $p > 0,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.

3.3.1.5. Hayatlarının Çoğunun Geçtiği Yer ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.8. Katılımcıların Hayatlarının Çoğunun Geçtiği Yer ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Hayatınızın Çoğunun Geçtiği Yer	N	M	Sd	Df= 351
Köy	70	3,66	,42	f=1,96
İlçe	45	3,72	,41	p=,10
Şehir	203	3,62	,58	(p>0,5)
Büyükşehir	34	3,90	,67	
TOPLAM	352			

Tablo 3.8, katılımcıların hayatının çoğunun geçtiği yer ve dindarlık ilişkisine ait verileri göstermektedir. Hayatının çoğunun geçtiği yer sorusunda köy yanıtı veren katılımcı sayısı 70, ilçe 45, şehir 203, büyükşehir ise 34 kişidir. Hayatlarının çoğu köyde geçen bireylerin ortalama puanları 3,66; ilçede geçen 3,72; şehirde geçen 3,62; büyükşehirde geçen ise 3,90 olarak bulunmuştur. $p>0,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

3.3.1.6. Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.9. Katılımcıların Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Eğitim Durumu	N	M	Sd	Df=352
İlkokul	19	3,75	,30	f=,48
Ortaokul	15	3,69	,61	p=,74
Lise	50	3,63	,51	(p>0,05)
Üniversite	215	3,64	,51	
Lisansüstü (yl- doktora)	53	3,74	,74	
TOPLAM	352			

Tablo 3.9, katılımcıların eğitim durumu ve dindarlık düzeyine ilişkin istatistiksel sonuçları göstermektedir. Buna göre ilkokul mezunu katılımcı sayısı 19, ortaokul mezunu 15, lise mezunu 50, üniversite mezunu 215 ve lisansüstü mezun sayısı 53 kişidir. İlkokul mezunu katılımcıların puan ortalaması 3,75; ortaokul 3,69; lise 3,63; üniversite 3,64; lisansüstü ise 3,74 olarak bulunmuştur. $p>0,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

Tablo 3.10. Katılımcıların Eğitim Durumu ve Dindarlık Alt Boyutları ile İlişisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

		N	M	Sd	P
Duygu Boyutu	İlkokul	19	4,52	,96	,37
	Ortaokul	15	4,13	1,30	
	Lise	50	4,46	,97	
	Üniversite/Lisans	215	4,35	,91	
	Lisansüstü (Yüksek Lisans-Doktora)	53	4,15	1,08	
Tanrı İle İlişki Boyutu	İlkokul	19	4,81	,38	,16
	Ortaokul	15	4,90	,38	
	Lise	50	4,79	,63	
	Üniversite/Lisans	215	4,73	,67	
	Lisansüst (Yüksek Lisans-Doktora)	53	4,58	,73	
	Total	352	4,73	,65	
Davranış Boyutu	İlkokul	19	4,55	,74	,30
	Ortaokul	15	4,13	,99	
	Lise	50	4,30	,98	
	Üniversite/Lisans	215	4,21	,87	
	Lisansüst (Yüksek Lisans-Doktora)	53	4,09	,96	
Biliş Boyutu	İlkokul	19	1,10	,45	,001
	Ortaokul	15	1,46	1,12	
	Lise	50	1,05	,20	
	Üniversite/Lisans	215	1,34	1,01	
	Lisansüstü (Yüksek Lisans-Doktora)	53	2,15	1,70	
					5/1-3-4

Tablo 3.10, katılımcıların eğitim durumu ve dindarlık alt boyutları ile ilişkisine ait istatistiksel sonuçları göstermektedir. Duygu boyutunda 4,52 puan ile en yüksek ortalamaya sahip ilkokul mezunları olduğu görülmektedir. Ardından lise 4,46; üniversite 4,35; lisansüstü 4,15 ve ortaokul mezunları 4,13 puan ortalaması ile takip etmektedir.

Tanrı ile ilişki boyutuna bakıldığında en yüksek puan ortalamasına sahip katılımcıların 4,90 ile ortaokul mezunları olduğu görülmüştür. Sırasıyla ilkokul 4,81; lise 4,79; üniversite 4,73 ve lisansüstü mezunu 4,58 takip etmektedir.

Davranış boyutunda en yüksek puan ortalamasına sahip katılımcıların 4,55 ile ilkokul mezunları olup, onu sırasıyla 4,30 ile lise, 4,21 ile üniversite, 4,13 ile ortaokul ve 4,09 puan ile lisansüstü mezunları izlemiştir.

Biliş boyutunda ise 2,15 puan ortalama ile lisansüstü mezunları ilk sırada yer almaktadır. Sırasıyla ortaokul 1,46; üniversite 1,34; ilkokul 1,10 ve lise mezunları 1,05 puan ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Biliş boyutunda $p < 0,5$ olduğu için gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlılık söz konusudur. Yapılan Post-hoc analizi sonucu lisansüstü mezunu bireylerin ilk okul, lise ve üniversite mezunu bireyler ile ilişkisinden kaynaklandığı gözlenmiştir.

3.3.1.7. Anne Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.11. Katılımcıların Annenin Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Annenin eğitim durumu	N	M	Sd	
Okur-yazar değil	145	3,6	,50	Df=351 F=,54 p= ,70 (p>0,5)
Okur-yazar	66	3,6	,61	
İlk-orta okul	98	3,6	,56	
Lise	30	3,7	,61	
Üniversite	13	3,4	,47	
TOPLAM	352			

Annenin eğitim durumu ve dindarlık ilişkisini gösteren Tablo 3.11’de anne eğitim durumu okur-yazar olmayan katılımcıların sayısı 145, okur-yazar olanlar 66, ilk-orta okul mezunu 98, lise mezunu 30, üniversite mezunu ise 13 kişidir. Annesi okur-yazar olmayanların dindarlık puan ortalamaları 3,6; okur-yazar olanların 3,6; ilk-ortaokul mezunlarının 3,6; lise mezunlarının 3,7; üniversite mezunlarının ise 3,4 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen puanlar birbirine yakındır. $p>0,50$ olduğu için gruplar arası anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

3.3.1.8. Babanın Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.12. Babanın Eğitim Durumu ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Babanın Eğitim durumu	N	M	Sd	Df=351 f=,44. p=,77 (p>0,5)
Okur-yazar değil	35	3,6	,63	
Okur-yazar	65	3,7	,61	
İlk-orta okul	142	3,7	,56	
Lise	63	3,6	,35	
Üniversite	47	3,7	,56	
TOPLAM	352			

Tablo 3.12, babanın eğitim durumuna göre katılımcıların dindarlık düzeyine ait istatistiksel sonuçları vermektedir. Babası okur-yazar olmayan katılımcıların sayısı 35, okur-yazar olanlar 65, ilk-orta okul mezunu 142, lise mezunu 63, üniversite mezunu ise 47 kişidir. Alınan ortalama puanlara bakıldığında, babaları okur-yazar olmayan katılımcıların 3,6; okur-yazar olanların 3,7; ilk-orta okul mezunlarının 3,7; lise mezunlarının 3,6; üniversite mezunlarının 3,7 olarak hesaplanmıştır. $p>0,05$ olduğun için gruplar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

3.3.1.9. Kardeş Sayısı ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.13. Kardeş Sayısı ve Dindarlık İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Kardeş sayısı	N	M	Sd	Df=351
1	8	3,9	,71	f=,99 p=,42 (P>0,05)
2	22	3,7	,53	
3	48	3,5	,58	
4	66	3,6	,63	
5	56	3,6	,48	
6 ve üzeri	152	3,6	,51	
TOPLAM	352			

Tablo 3.13, kardeş sayısı ve dindarlık ilişkisine dair istatistiksel sonuçları vermektedir. Tabloya göre, tek kardeşe sahip olan katılımcı sayısı 8, 2 kardeş olanlar 22, 3 kardeş olanlar 48, 4 kardeş olanlar 66, 5 kardeş olanlar 56, 6 ve üzeri kardeş olanlar ise 152 kişidir. Katılımcı grupların ortalama puanları ise tek kardeşi olan katılımcıların 3,9; 2 kardeşi olanlar 3,7; 3 kardeşi olanlar 3,5; 4 kardeşi olanlar 3,6; 5 kardeşi olanlar 3,6 ve 6 ve üzeri kardeşi olanlar 3,6 olarak bulunmuştur. $P>0.05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

3.3.2. Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Örneklemin Toplumsal Cinsiyet Algılarına İlişkin Sonuçları

Tablo 3.14. Toplumsal Cinsiyet Algısına Ait Normallik Dağılım Değerleri (Basıklık ve Çarpıklık Katsayıları)

			Statistic	Std. Error
Toplumsal	Mean		129,4330	1,27682
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	126,9218	
		Upper Bound	131,9443	
	5% Trimmed Mean		129,3515	

Tablo 3.14. (devamı)

Cinsiyet Algısı	Median	129,0000	
	Variance	572,223	
	Std. Deviation	23,92119	
	Minimum	62,00	
	Maximum	183,00	
	Range	121,00	
	Interquartile Range	36,00	
	Skewness	,083	,130

Tablo 3.14'te, katılımcıların toplumsal cinsiyet algısına ait normallik dağılım değerleri verilmiştir. Dindarlık ile ilgili verilerde de kullanmış olduğumuz Kline'in modeline göre, toplumsal cinsiyet algısına ait verilerin Skewness değeri -3 ile +3, Kurtosis değeri ise -10 ile +10 arasında olduğu için veriler normal dağılım göstermektedir.

3.3.2.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.15. Katılımcıların Cinsiyetleri ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Cinsiyet	N	M	Sd	Df=349 F=,364 p=,01 (p<0,05)	
Kadın	192	135,94	22,35		1/2
Erkek	160	121,56	23,44		
TOPLAM	352				

Tablo 3.15, katılımcıların cinsiyetleri ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkiye ait istatistiksel sonuçları göstermektedir. Kadın katılımcı sayısı 192, erkek katılımcı ise 160 kişidir. Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalamaları kadınların 135,94, erkeklerin ise 121,56 olarak hesaplanmıştır. $p < 0,05$ olduğu için her iki grup arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Uygulanan Post-hoc testi sonucuna göre kadınların toplumsal cinsiyet algı düzeyleri erkeklerden daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

3.3.2.2. Medeni Hal ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.16. Katılımcıların Medeni Hali ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Medeni hal	N	M	Sd	Df=3/350
Evli	164	126,64	23,40	F=1,80
Bekar	182	131,73	24,13	p= ,14
Dul	2	125,00	22,62	(p>0,5)
Boşanmış	3	145,66	31,34	
TOPLAM	352			

Tablo 3.16, katılımcıların medeni halleri ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Evli bireyler 164, bekarlar 182, dullar 2, boşanmış olanlar ise 3 kişiden oluşmaktadır. Evli bireylerin toplumsal cinsiyet algısı puan ortalamaları 126,6; bekarların 131, 73; dulların 125,00 ve boşanmışların 145,66 olarak hesaplanmıştır. Analizi sonucunda $p>0,5$ bulunduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

3.3.2.3. Yaş ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.17. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Yaşınız	N	M	Sd	Df=4/350	1/5
18-24	134	133,08	22,37	F=4,37 p=,02 (p<,05)	2/5
25-34	102	128,78	24,78		3/5
35-44	78	127,56	23,67		4/5
45-54	23	131,86	27,28		5/1-2-3-4
55 ve üzeri	15	107,20	14,85		
TOPLAM	352				

Tabloda 3.17’de katılımcıların yaşları ve toplumsal cinsiyet algısına ait veriler yer almaktadır. 18-24 yaş arası katılımcı 134, 25-34 yaş arası 102, 35-44 yaş arası 78, 45-54 yaş arası 23, 55 ve üzeri ise 15 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların toplumsal cinsiyet algısı puan ortalamaları 18-24 yaş arası katılımcılarda 133,08; 25-34 arası 128,78; 35-44 arası 127,56; 45-54 arası 131,86; 55 ve üzeri ise 107,20 olarak

hesaplanmıştır. $p < ,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Yapılan Post-hoc analizi sonucu anlamlı farklılığın, 18-24, 25-34, 35-44 ve 45-54 yaş grubundaki bireyler ile 55 ve üzerindekiiler arasında olduğu görülmektedir. İlk 4 yaş grubunun toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin tutumları 55 ve üzeri yaş grubundan daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.18. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyutu Eşitlikçi Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar

		N	M	Sd	p
Eşitlikçi Cinsiyet Roller	18-24	134	32,70	5,47	,56
	25-34	102	31,69	5,79	
	35-44	78	30,65	6,35	
	45-54	23	32,73	5,02	
	55 ve üzeri	15	28,33	4,59	

Tablo 3.18, katılımcıların yaş aralıkları ve toplumsal cinsiyet alt boyutu eşitlikçi cinsiyet rollerine ilişkin istatistiksel sonuçları göstermektedir. Eşitlikçi cinsiyet rollerinden en yüksek puanı 45-54 yaş arası katılımcılar almıştır. Sırasıyla 32,70 puanla 18-24 yaş, 31,69 puan ile 25-34 yaş, 30,65 ile 35-44 yaş ve 28,33 ile 55 ve üzeri yaş katılımcılar takip etmektedir.

Tablo 3.19. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyutu Kadın Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar

		N	M	Sd	p
Kadın Cinsiyet Roller	18-24	134	3,26	,491	0,01
	25-34	102	3,15	,474	
	35-44	78	3,03	,513	
	45-54	23	2,87	,437	
	55 ve üzeri	15	3,16	,528	

Tablo 3.19 katılımcıların yaş aralıkları ve toplumsal cinsiyet alt boyutu kadın cinsiyet rollerine ait istatistiksel sonuçları göstermektedir. Kadın cinsiyet rollerine ilişkin olumlu tutumun 18-24 yaş grubu katılımcıların 3,26 puan ortalaması ile ilk sırada yer aldığı gözlenmiştir. Sırasıyla 55 ve üzeri 3,16 puanla, 25-34 3,15 puanla, 35-44 3,03 puanla ve 45-54 2,87 puanla takip etmektedir.

$p < 0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Yapılan Post-hoc testi analizi sonucunda 18-24 yaş grubundaki katılımcıların 45-54 yaş arasındaki katılımcılarla ilişkisinden kaynaklandığı gözlenmiştir.

Tablo 3.20. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyut Evlilik Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar

		N	M	Sd	p
Evlilik Cinsiyet Rolleri	18-24	134	1,83	,43	,00
	25-34	102	2,13	,65	
	35-44	78	2,05	,60	
	45-54	23	2,09	,52	
	55 ve üzeri	15	2,55	,46	2/1 5/1-3

Tablo 3.20, katılımcıların yaş aralıkları ve toplumsal cinsiyet alt boyutu evlilik cinsiyet rollerine ait istatistiksel sonuçları göstermektedir. İlk sırada 2,55 puan ortalaması ile 55 ve üzeri yaş grubu katılımcıları yer almaktadır. Sırasıyla 2,13 ile 25-34 yaş arası, 2,09 ile 45-54 yaş arası, 2,05 ile 35-44 yaş arası ve 1,83 ile 18-24 yaş arası grubundaki katılımcılar gelmektedir. $p < 0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüş ve Post-hoc analiz testine gidilmiştir. Elde edilen analiz sonucunda 25-34 yaş grubunun 18-24 yaş grubundaki katılımcılar ile, 55 ve üzeri yaş grubunun ise 18-24 ve 35-44 yaş grubu katılımcılar ile ilişkisinden kaynaklandığı görülmüştür.

Tablo 3.21. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyutu Geleneksel Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar

		N	M	Sd	p
Geleneksel Cinsiyet Roller	18-24	134	1,83	,43	,00
	25-34	102	2,13	,65	
	35-44	78	2,05	,60	
	45-54	23	2,09	,52	2/1
	55 ve üzeri	15	2,55	,46	5/1-3

Tablo 3.21, katılımcıların yaş aralıkları ve toplumsal cinsiyet alt boyutu geleneksel cinsiyet rollerine ait istatistiksel sonuçları göstermektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri istatistiksel sonuçlarında ilk sırada 2,55 puan ortalama ile 55 ve üzeri yaş grubu katılımcılar yer almaktadır. Sırasıyla 2,13 puan ortalama ile 25-34 yaş, 2,09 ile 45-54 yaş, 2,05 ile 35-44 yaş, ve 1,83 puan ile 18-24 yaş grubundaki katılımcılar gelmektedir. $p < 0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu tespit etmek için yapılan Post-hoc testi analiz sonucuna göre 25-34 yaş grubu katılımcıların 18-24 yaş grubu ile; 55 ve üzeri yaş grubu katılımcıların 18-24 ve 35-44 yaş grubu katılımcıları ile olan ilişkisinden kaynaklandığı gözlenmiştir.

Tablo 3.22. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Toplumsal Cinsiyet Alt Boyutu Erkek Cinsiyet Rollerine Ait İstatistiksel Sonuçlar

		N	M	Sd	p
Erkek Cinsiyet Roller	18-24	134	2,16	,70	,001
	25-34	102	2,42	,92	
	35-44	78	2,28	,77	
	45-54	23	2,31	,94	
	55 ve üzeri	15	3,08	,77	5/1-2-3-4

Tablo 3.22, katılımcıların yaş aralıkları ve toplumsal cinsiyet alt boyutu erkek cinsiyet rollerine ait istatistiksel sonuçları göstermektedir. Yapılan analiz sonucunda erkek cinsiyet rollerine yönelik olumlu tutuma sahip olan ilk sırada 3,08 puan ortalama ile 55 ve üzeri yaş katılımcılar yer almaktadır. Sırasıyla 2,42 puan ile 25-34 yaş, 2,31 ile 45-54 yaş, 2,28 ile 35-44 yaş ve 2,16 ile 18-24 yaş grubu katılımcılar gelmektedir. $p < 0,5$ olduğu için gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yapılan Post-hoc analizi sonucunda 55 ve üzeri yaş grubundaki bireylerin diğer tüm yaş grubu katılımcılar ile ilişkisinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

3.3.2.4. Ekonomik Durum ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.23. Katılımcıların Ekonomik Durum ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Ekonomik Durum	N	M	Sd	Df=4/450
Çok düşük	10	125,10	25,9	F=,17 p=,95 (p>0,5)
Düşük	24	127,91	29,4	
Orta	198	130,17	23,46	
İyi	103	128,92	23,68	
Çok iyi	16	128,50	23,37	
TOPLAM	352			

Tablo 3.23, katılımcıların ekonomik durumuna göre toplumsal cinsiyet algısını göstermektedir. Ekonomik durumu çok düşük olan katılımcıların sayısı 10, düşük olanlar 24, orta olanlar 198, iyi olanlar 103, çok iyi olanlar ise 16'dır. Katılımcıların toplumsal cinsiyet algısı puan ortalamaları, ekonomik durumu çok düşük olanlar 125,10; düşük olanlar 127,91; orta olanlar 130,17; iyi olanlar 128,92; çok iyi olanlar ise 128,50 olarak bulunmuştur. $p > 0.5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.

3.3.2.5. Hayatının Çoğunun Geçtiği Yer ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.24. Katılımcıların Hayatlarının Çoğunun Geçtiği Yer ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Hayatın Çoğunun Geçtiği Yer	N	M	Sd	Df=350
Köy	70	128,18	21,34	F=1,36
İlçe	44	136,35	23,75	
Şehir	203	128,89	25,09	P=,25
Büyükşehir	34	125,91	21,21	(p>0,5)
TOPLAM	352			

Tablo 3.24, bireylerin hayatlarının çoğunun geçtiği yere göre bireylerin toplumsal cinsiyet algısını yansıtmaktadır. Söz konusu hayatlarının çoğu köyde geçen birey sayısı 70, ilçede geçen 44, şehirde geçen 203, büyükşehirde geçen ise 34 kişidir. Hayatlarının çoğunu köyde geçiren bireylerin toplumsal cinsiyet algısı puan ortalamaları 128,18; ilçedekiler 136,35; şehirdekiler 128,89; büyükşehirdekiler ise 125,91 olarak bulunmuştur. $p>0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

3.3.2.6. Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.25. Katılımcıların Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Eğitim Durumu	N	M	Sd	Df=4/350
İlkokul	19	119,57	21,90	
Ortaokul	15	127,33	28,46	F=1,93
Lise	50	126,08	27,25	
Üniversite	214	132,00	22,76	
Lisansüstü (Yl- Doktora)	53	126,35	23,67	p=,10 (p>0,5)
TOPLAM	352			

Tablo 3.25, bireylerin eğitim durumu ve toplumsal cinsiyet algılarını göstermektedir. Tabloya göre ilkokul mezunu katılımcı 19, ortaokul 15, lise 50, üniversite 214, lisansüstü (Y1-Doktora) ise 53 kişidir. İlk okul mezunu katılımcıların toplumsal cinsiyet algısı puan ortalaması 119,57; ortaokul mezunlarının 127,33; lise mezunlarının 126,08; üniversite mezunlarının 132,00 ve lisansüstü (yl-doktora) mezunlarının 126,35 olarak bulunmuştur. $p>0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

3.3.2.7. Annenin Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.26. Annenin Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Anninin Eğitim Durumu	N	M	Sd	Df=4/350 F=1,0 p=,36 (p>0,5)
Okur-yazar değil	145	128,32	24,61	
Okur-yazar	65	128,10	24,10	
İlk-orta	98	131,10	23,33	
Lise	30	127,16	22,01	
Üniversite	13	141,07	23,22	
TOPLAM	352			

Tablo 3.26, katılımcılara ait annenin eğitim durumu ve toplumsal cinsiyet ilişkisine ait verileri göstermektedir. Annenin eğitim durumu okur-yazar olmayan bireylerin sayısı 145, okur-yazar olanlar 65, ilk-orta okul mezunu 98, lise mezunu 30, üniversite mezunu ise 13'tür. Annesi okur-yazar olmayan bireylerin toplumsal cinsiyet algısı puan ortalaması 128,32; okur-yazar olanların 128,10; ilk-orta okul mezunu olanların 131,10; lise mezunlarının 127,16; üniversite mezunlarının 141,07 olarak hesaplanmıştır. $p>0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.

3.3.2.8. Babanın Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.27. Babanın Eğitim Durumu ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Babanın Eğitim Durumu	N	M	Sd	Df=4/350 F=1,9 p=,10 (p>0,5)
Okur-yazar değil	35	119,97	20,98	
Okur-yazar	65	133,35	24,19	
İlk-orta	142	128,99	24,34	
Lise	62	131,46	24,74	
Üniversite	47	129,70	22,11	
TOPLAM	352			

Tablo 3.27, katılımcılara ait babanın eğitim durumu ve toplumsal cinsiyet algısına ilişkin analiz sonuçlarını göstermektedir. Buna göre babası okur yazar olmayan birey 35, okur-yazar olan 65, ilk-orta mezunu 142, lise mezunu 62, üniversite mezunu ise 47 kişidir. Katılımcıların baba okur-yazar olmayan bireylerin toplumsal cinsiyet algısı puanları 119,97; okur-yazar olanların 133,35; ilk-orta okul mezunlarının 128,99; lise mezunlarının 131,46; üniversite mezunlarının 129,70 olarak bulunmuştur. $P>0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

3.3.2.9. Kardeş Sayısı ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3.28. Kardeş Sayısı ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisine Ait İstatistiksel Sonuçlar

Kardeş Sayısı	N	M	Sd	Df=5/350 F=,50 p=,77 (p>0,5)
1	8	124,75	20,08	
2	22	128,54	26,13	
3	48	132,83	22,15	
4	66	130,90	19,07	
5	55	126,21	25,14	
6 ve üzeri	152	129,25	25,83	
TOPLAM	352			

Tablo 3.28, kardeş sayısına göre katılımcıların toplumsal cinsiyet algısına ait analiz sonuçlarını göstermektedir. Buna göre tek kardeşi olan katılımcı 8, 2 kardeşi olanlar 22, 3 kardeşi olanlar 48, 4 kardeşi olanlar 66, 5 kardeşi olanlar 55, 6 ve üzeri kardeşi olanlar 152 kişidir. Kardeş sayısına göre toplumsal cinsiyet algısı ortalama puanı tek kardeşe sahip olan bireylerde 124,75; 2 kardeş olanlarda 128,54; 3 kardeş olanlarda 132,83; 4 kardeş olanlarda 130,90; 5 kardeş olanlarda 126,21; 6 ve üzeri kardeşi olanlarda 129,25 olarak bulunmuştur. $p>0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

3.3.2.10. Toplumsal Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi

Tablo 3.29. Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Arasındaki İlişkiye Yönelik İstatistiksel Sonuçlar

			Toplumsal Cinsiyet Algısı	Dindarlık
Toplumsal Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi	Toplumsal Cinsiyet Algısı	Correlation Coefficient	1,000	-,179**
		Sig. (1-tailed)	.	,000
		N	352	352
	Dindarlık	Correlation Coefficient	-,179**	1,000
		Sig. (1-tailed)	,000	.
		N	352	352
**. Korelasyon $p<0,01$ düzeyinde anlamlıdır.				

Tablo 3.29, katılımcıların toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık arasındaki ilişkiye yönelik istatistiksel analiz sonuçlarını göstermektedir. Tablodan hareketle dindarlık ve toplumsal cinsiyet arasında güçlü düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki ($r= -,179$) olduğunu görülmektedir ($p<0,05$). Yani katılımcıların toplumsal cinsiyet algısına yönelik olumlu tutum arttıkça dindarlık düzeyi azalmakta; aynı şekilde dindarlık düzeyleri arttıkça olumlu yöndeki toplumsal cinsiyet algısı düşmektedir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmamızda kurmuş olduğumuz hipotezlerimizin doğrulanıp doğrulanmadığı 2 başlık altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

4.1. Örneklemin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Dindarlık Düzeyine İlişkin Hipotezlerin Değerlendirilmesi

H1: “Dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.” temel hipotezimizin, elde edilen korelasyon analiz sonucunda doğru çıktığı görülmüştür. Sonuçlara bakıldığında erkeklerin toplumsal cinsiyet algı puan ortalamaları kadınlara göre daha düşük çıktığı gözlemlenmiştir. Yani dindarlık düzeyi arttıkça toplumsal cinsiyet algısına yönelik olumlu tutumda düşüş meydana gelmektedir. Her ne kadar toplumsal cinsiyet ile alakalı farkındalık çalışmaları, seminerler ve düzenlemeler yapılsa da belirli kodlar ve toplum içerisinde büyümek gündelik hayatı ve kadın erkek ilişkisine eşitlikçi bakış açısını ciddi anlamda olumsuz yönde etkilemektedir. Yapılan birçok çalışma ve literatür taramasında da zikrettiğimiz gibi kadın katılımcıların toplumsal cinsiyet algısı erkek katılımcılara göre daha yüksek çıkmaktadır. (Arvas, 2021; Kes, 2022, Çağrıcı Zengin ve Cirhinlioğlu, 2022).

H1.1. “Kadın katılımcıların dindarlık düzeyleri erkek katılımcılara göre daha yüksektir.” hipotezi doğrulanmamıştır ($3,60 < 3,75$). İstatistiksel anlamda $p > 0,5$ farklılık olmakla birlikte, erkek katılımcıların dindarlık ortalama ($3,75$) puanları kadınlara göre ($3,60$) daha yüksek çıkmıştır. Arvas’ın (2021) Van ve İstanbul’da öğrenim gören öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada Van’daki kadın katılımcıların dindarlık puanları erkek katılımcılardan daha yüksek çıkmıştır. Ağrı’da ise erkeklerin dindarlık seviyeleri daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Nişancı ve ekibi tarafından yürütülen *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık (2023)* adlı projede Kuzey Doğu Anadolu Bölgesinde yaşayan bireyler kendini “çok dindar” olarak tanıtarak %80

oranla ilk sırada yer almıştır. Dolayısıyla ülkenin doğu Anadolu bölgesinde dindarlığın yüksek olduğu gözlemlenmekle birlikte örnekleme göre dindarlık düzeyleri kadın ve erkek arasında değişkenlik gösterebilmektedir.

H1.2. “Katılımcıların medeni hali ve dindarlığı arasında anlamlı bir ilişki vardır”. hipotezi doğrulanmıştır ($p=,001$). $p<0,5$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Dindarlık ortalamalarının en yüksek olduğu grup evliler olduğu görülmüştür. Yapılan Post-hoc analizi sonucunda sonuç olarak evli bireylerin bekar ve dullarla, bekarların evli ve dullarla, dulların evli ve bekarlarla olan ilişkiden kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Kes (2022)’in yaptığı çalışmada ise bekar katılımcıların dindarlık ortalama puanları evli katılımcılardan daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada çalışmamız özelinde bakacak olursak evlilik hayatının bireylerin dindarlık düzeylerini olumlu anlamda etkilediği, eşlerinin karşılıklı olarak bu konuda birbirlerini desteklediği sonucuna ulaşabiliriz. Dul ve boşanmış bireylerin sayısı oldukça az görülmektedir. Dul bireyler eşlerinin vefatı ardından yas sürecine girip din ve aşkın olanla aralarına mesafe koymuş olabilirler. Boşanmış bireylerde ise tam tersi bir süreç işlemiş olup Yaratıcı ile olan bağların kuvvetlenmesi söz konusu olabilir.

H1.3. “Katılımcıların yaş grupları ve dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,126$). $p>0,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Her ne kadar gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmasa da grupların genel dindarlık ortalama puanları yaş ilerledikçe artmıştır. Bununla birlikte 25-34 yaş arası bireylerin dindarlık puanlarının (3,61) bir önceki gruba kıyasla (3,62) fazla düşmediği gözlemlenmiştir. Fakat 55 ve üzeri yaş grubunun puan ortalaması ise (3,68) 35-44 ve 45-54 yaş aralığında olan bireylerin puan ortalamalarına göre (3,86) daha düşük çıkmıştır. 55 ve üzeri yaş grubu bireylerin dindarlık puan ortalaması, gruplar arasında 3. sırada yer almaktadır. Yani genç ve orta yaş katılımcı grubunun puan ortalamalarından daha yüksek çıktığı gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmalar çalışmamızın bulgularının aksine bireyler yaş aldıkça (istisnasız) dindarlık düzeylerinin arttığı gözlemlenmiştir (Arslan, 2009; Akbolat, 2021; Arvas, 2021).

Dini Tutum Ölçeği alt boyutları ile ilgili yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında *duygu* alt boyutunda en yüksek ortalama 4,65 puan ile 45-54 yaş grubunda olduğu gözlenmiştir. En düşük puan ortalamasına sahip yaş grubundaki katılımcıların ise 4,20 puan ile 55 ve üzeri yaş grubu olduğu tespit edilmiştir. İlerleyen yaşa rağmen bireylerin ezan, namaz ve dua gibi ibadetlerden zevk alma derecesi diğer yaş grubuna göre düşük çıkmıştır. *Tanrı ile ilişki* alt boyutunda yine en yüksek puan ortalamasının 4,89 ile 45-54 yaş grubu katılımcılarda olduğu gözlemlenirken en düşük puan ortalaması 4,660 ile 35-44 yaş grubu katılımcılarda görülmektedir. *Davranış* alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 4,47 ile 45-54 yaş grubu katılımcılarda olduğu görülmüştür. En düşük ortalama 4,11 ile 35-34 yaş grubu katılımcılara aittir. *Biliş* alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 1,83 ile 35-44 yaş grubu katılımcılarda gözlemlenirken en düşük puan ortalaması 1,12 ile 18-24 yaş grubunda olduğu gözlenmiştir. Görüldüğü üzere *duygu*, *Tanrı* ve *davranış* alt boyutlarında en yüksek puan ortalaması 45-54 yaş grubundaki katılımcıların olduğu gözlenmiştir. *Biliş* alt boyutunda ise en düşük puan ortalamaya sahip katılımcılar 18-24 yaş grubudur. Genel olarak 45-54 yaş grubu katılımcıların dindarlık puan ortalamaları yüksek çıkmıştır.

H1.4. “Katılımcıların ekonomik durumu ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,20$). Her ne kadar istatistiksel açıdan gruplar arasında anlamlı bir ilişki olmasa da tablodaki değerlere bakıldığında ekonomik durum düşükten ortaya ve iyiden çok iyiye geçişte biraz düşüş göstermektedir. Ama genel eğilim dindarlık seviyesinin ekonomik durum arttıkça arttığını yönündedir. Ekonomik durumu çok düşük olan bireylerin dindarlık seviyelerinin de düşük olması Allah ile aralarındaki bağın zayıflamasına sebep olmuş olabilir. Aynı şekilde bireyler, ekonomik refahının artmasını Allah’ın lütfu olarak algılamış ve bu durumun Allah ile olan bağlarının daha da güçlenmesine sebep olmuş olabilir.

Literatüre bakıldığında hipotezimizi destekleyen çalışmaların olduğu görülmektedir (Kes, 2022:67; Koç, 2008:129). Fakat Arslan (2009)’ın yaptığı çalışmada dindarlık ve ekonomik refah seviyesi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş, dindarlık ve ekonomik refah seviyesi arasında pozitif korelasyon olduğu gözlemlenmiştir.

Bununla birlikte Karşlı (2019)'nın yapmış olduğu çalışmada gençlerde dini şuur ve sosyo-ekonomik düzey arasındaki ilişkiye bakılmış, sosyo-ekonomik durum yükseldikçe bireylerin dini şuur düzeylerinde düşüş olduğu gözlemlenmiştir.

H1.5. “Hayatlarının çoğunun geçtiği yer ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,10$). Her ne kadar istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmasa da yaşamlarının çoğu “büyükşehirde” geçen bireylerin dindarlık düzeyi 3,90 ortalama ile ilk sırada yer almaktadır. Şehir ve büyükşehirlerde her ne kadar din ve dindarlıktan kopuşlara şahit olsak da bu durumun bireyin dindarlık düzeyini olumsuz yönde etkilemediği, bulgularımız bunun aksi yönde olduğunu göstermiştir. Modernleşme, şehirleşme ve gelişim ile dinin özelleşip kutsiyetini kaybedeceği (Köse, 2020:15) düşüncesine eleştirel bakış açısı ile yaklaşılması gerekmektedir. Şehir hayatının karmaşası ve sığınma ihtiyacı bireylerin Tanrı ile bağlarını daha da güçlenmesini sağlayabilir.

H1.6. “Eğitim seviyesi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” hipotezi doğrulanmıştır. ($p=,74$). Sırasıyla eğitim düzeyi arttıkça (ilkokul, orta okul ve lise) dindarlıkta puan ortalamalarında düşüş görülmektedir. Fakat üniversite bilhassa yüksek lisans ve doktora mezunlarında dindarlık ortalamaları gruplar arasında yüksek olduğu gözlemlenmiştir (3,74). Özellikle lisansüstü mezunlarının dindarlık ortalama puanları gruplar arasında 2. sırada yer almaktadır. Fakat Dini Tutum Ölçeği alt boyutlarının tamamında lisansüstü mezunu bireylerin dindarlık ortalamaları diğer gruplara göre en düşük seviyede olduğu görülmüştür (Biliş boyutu harici olarak değerlendirilmekle birlikte biliş boyutundaki maddelerin tersten kodlandığı gözden kaçırılmamalıdır).

Eğitim düzeyi ve dindarlık ile ilgili fazlasıyla ampirik araştırma bulunmaktadır. Batıda yapılan çalışmaların bir kısmında, dindarlık ve eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ülkemizde de genel olarak eğitim seviyesinin artışı ile dindarlık arasında negatif bir korelasyon vardır. Liberal, rasyonel ve aydınlıkçı paradigmaya sahip eğitim sisteminde, eğitim düzeyi arttıkça dindarlık düzeyinin azaldığı görülür (Koç, 2017:112). Söz konusu Ağrı ilinde medrese geleneğinin halen yaygın olması, medresenin başında yer alan, halk dilinde “seyda” adını verdikleri dini liderler bölgede itibar ve otorite sahibi olup el üstünde tutulmaları, ailelerin çocukların din eğitimine

oldukça değer atfetmesi gibi nedenler bireylerin dine olan bağlılığını daha da artırdığını söyleyebiliriz. Bilhassa üniversitede ve lisansüstünde bireylerin medreseler, cemaatler ve dernekler ile olan bağları kesilmeden devam etmektedir.

Bireylerin eğitim durumuna göre DTÖ alt boyutlarına puan durumlarına bakıldığında *duygu* boyutunda en yüksek puan ortalaması 4,52 puanla ilk sırada ilk okul mezunları yer almaktadır. En düşük puan ortalaması ise 4,13 puan ile ortaokul mezunları olduğu gözlemlenmiştir. *Tanrı* ile ilişki boyutunda en yüksek puan ortalaması 4,90 ile ortaokul mezunları olduğu, en düşük puan ortalaması ise 4,58 puan ortalama ile lisansüstü mezunları olduğu gözlenmiştir. *Davranış* alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 4,55 ile ilkokul mezunları olurken en düşük puan ortalaması 4,09 ile lisansüstü mezunu katılımcılar olmuştur. *Biliş* alt boyutuna bakıldığında en yüksek puan ortalaması 2,15 puan ile lisansüstü mezunu katılımcılar, 1,05 puan ortalama ile lise mezunu katılımcılar olduğu gözlenmiştir. Tanrı, davranış ve biliş boyutunda en düşük puanı lisansüstü mezunu bireyler almıştır.

H1.7. “Annenin eğitim seviyesi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki yoktur” hipotezi doğrulanmıştır” (p=,70). Her bir grubun ortalama puanları birbirine çok yakın çıkmıştır. Katılımcıların yarıya yakını annesi okur-yazar olmayanlardan oluştuğu gözlemlenmektedir. Yaş gruplarının almış olduğu puanlar birbirine oldukça yakındır. Fakat annenin eğitim seviyesi üniversite olan bireylerin dindarlık puan ortalamalarında ilk 4 gruba göre düşüş gözlemlenmiştir. Annenin eğitim durumu çocukların dindarlık algısını etkilediği söylenebilir. Sosyo-ekonomik imkânlar ve muhtemelen kadınların eğitim görmesine yönelik olumsuz algılar kadınların eğitim-öğretim alma haklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Fakat resmi kanallar aracılığı ile kadınların eğitim-öğretim faaliyetlerine katılmasının, sosyalleşmelerinin önünü açan uygulamalar yürütüldüğü ve destekleme kurslarının açıldığını ifade etmemiz gerekir. Ağrı’da Halk Eğitim Merkezleri bünyesinde bulunan destekleme kursları, Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde bulunan Aile Destek Merkezleri eğitim, el becerisi, sanatsal ve kültürel faaliyetler kapsamında hizmet vererek bölgedeki açığı kapatmaya çalışmaktadır (Ağrı Valiliği, 2015).

H1.8. “Babanın eğitim durumu ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki yoktur” hipotezi doğrulanmıştır (p=,77). Hem istatistiksel olarak anlamlı bir fark

bulunmamakta hem de puan ortalamalarının neredeyse aynı seviyede olduğu görülmektedir. Zengin (2019)'in yapmış olduğu çalışmada, katılımcıların anne ve baba eğitim durumunun kendi dindarlık düzeyine etkisini araştıran çalışmasında babanın eğitim seviyesi arttıkça katılımcıların dindarlık ortalamalarının düştüğü gözlemlenmiştir.

Bilecik (2017)'in “*Anne-Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi*” adlı çalışmada, otoriter ebeveyn tutumları çocukların din algılarını olumsuz yönde etkilemekte iken demokratik ebeveyn tutumları ise olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

H1.9. “*Kardeş sayısı ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,42$). Gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmasa da ($,42$) kardeş sayısı arttıkça (genel olarak) dindarlık puan ortalamalarında düşüş gözlemlenmektedir. Ortalama bir evde yaşayan kardeş sayısının en az 5 veya 6 olması Ağrı il genelinde oldukça normal görülmektedir. Kardeş sayıları 6 ve üzeri olan katılımcılar örneklemin neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Kardeşler arası rekabet, doğan her çocuğa aynı seviyede dini eğitim ve ilgi gösterilmesi anne ve baba açısından zorlaşma ihtimalini oluşturmaktadır. Çocuk ile kaliteli vakit geçirilmemesi Yaratıcı'ya olan inancı da sorgulamaya itebilir. Konu ile alakalı literatürde, elde ettiğimiz sonuçtan farklı olarak sadece Turan (2019)'in yapmış olduğu “*Dindarlık, Sorumluluk ve Öz düzenleme Arasındaki İlişki*” adlı tez çalışmasında kardeş sayısının artması ile içsel dini motivasyon ve dindarlık seviyesinde artış olduğu sonucuna varılmıştır. Turan yapmış olduğu tez çalışmasında kardeş sayısından ziyade evdeki dini atmosferin, dini boyutun ve dini yaşayışın bireyin dindarlık ve dini motivasyonunu etkilediğinin altı çizilmektedir.

4.2. Örneklemin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Toplumsal Cinsiyet Algı ve Tutumlarına Ait Hipotezlerin Değerlendirilmesi

H1.10. “*Erkek katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları kadınlara göre daha düşüktür*” hipotezi doğrulanmıştır ($121,56 < 135,94$). Yapılan çoğu çalışmada kadınların toplumsal cinsiyet algı düzeyleri erkeklerden daha yüksek çıktığı gözlemlenmiştir (Arvas, 2021; Kes, 2022; Geçer vd., 2017). Burada kadın

katılımcıların eşitlikçi puan ortalamalarının, erkek katılımcıların puan ortalamalarından klasik şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar eşitliğe, kendilerine değer verilmesine, nitelikli ilişkiler yaşamaya erkeklerden daha fazla önem vermektedirler.

H1.11. “Evli bireylerin toplumsal cinsiyet algısı puanı bekar bireylerin toplumsal cinsiyet algısına göre daha yüksektir.” hipotezi doğrulanmamıştır ($p=,14$). Evli bireylerin toplumsal cinsiyet algıları bekar bireylere göre daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Evlenmeden önce eşitlikçi algıların evlilik ile zayıfladığı görülmektedir. Evlilik sonrasında bireyler, olumlu toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde tutum sergilemekten vazgeçtiği söylenebilir. Dul katılımcı 2, boşanan ise 3 kişidir. İl genelinin, bilhassa örneklemin boşanmaya ve dul kalmaya karşı olumsuz bir tavır takındığı kuvvetle muhtemeldir. Anket sorularına dul ve boşanmış seçenekleri bilerek konulmuştur. Her ne kadar günümüzde boşanmış bireylerin nüfus kağıdında “dul, boşanmış” yerine “bekar” yazılsa da burada dul ve bekar bireylerin sayısının ne kadar olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca dul ve boşanmış bireylerin güvenlik ve korku gibi sebeplerden ötürü bekar seçeneğini işaretlediği ya da kendilerinin de “bekar” kabul edildiğini biliyor olmaları imkan dahilindedir.

Bulgularımızın aksini gösteren çalışma olduğu gibi Arvas (2021), hem evli hem de bekar bireylerin toplumsal cinsiyet algı ortalamalarının birbirlerine oldukça yakın olduğunu gösteren çalışma da mevcuttur (Yılmaz vd., 2022).

H1.12. “Yaş ve toplumsal cinsiyet ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,02$). Yapılan analiz sonucunda ilk 4 grubun toplumsal cinsiyet algıları, 55 ve üzeri yaş grubu ile anlamlı derecede farklılaştığı görülmektedir. Dolayısıyla ilk 4 grubun toplumsal cinsiyet algıları 55 ve üzeri yaş grubunun toplumsal cinsiyet algısından daha olumludur.

Yaş ilerledikçe toplumsal cinsiyet algısı ortalama puanları (genellikle) düşük çıkmaktadır. Gençlerin çoğu (18-24) evli değiller. Yaş alıp hayatın gerçekleri ve zorlukları ile karşılaşınca geleneksel kodlara geri yönelimlerin arttığı söylenebilir. Üniversiteden mezun olan, liseyi bitiren, köyde büyüüp ve evlendikten sonra iş hayatına atılmak isteyen erkek “ekmek parası” kazanmak için şehir dışına, batıya, mevsimlik iş için Karadeniz, Akdeniz ve Ege bölgelerine hatta yurtdışına gitmektedir.

Eşini ailesinin yanında ya da yalnız başına Ağrı'da bırakabilmektedir. Dolayısıyla kendini evine ekmek götürmek zorunda hisseden genç, yaş ilerledikçe daha da gelenekçi bir yapıya bürünebilmektedir. Bu tablonun toplumsal cinsiyeti olumsuz yönde etkilediğini ifade edebiliriz.

Çağrı Zengin (2019)'in yaptığı çalışmada bireylerin yaşı ilerledikçe toplumsal cinsiyet algısı ortalama puanları azalırken, Taşkın Demiralay (2021)'in çalışmasında söz konusu iki yaş ve toplumsal cinsiyet algısı ortalama puanları arasında düzenli bir artış ya da düşüş söz konusu değildir.

Katılımcıların TCRTÖ alt boyutları ve yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında *eşitlikçi cinsiyet rolleri* alt boyutunda en yüksek puan ortalamasının 32,73 ile 45-54 yaş grubu katılımcıların olduğu gözlemlenirken en düşük puan ortalamasının 28,33 ile 55 ve üzeri yaşıdaki katılımcılar olduğu gözlenmiştir.

Kadın cinsiyet rolleri alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 3,26 puan ile 18-24 yaş grubu ike en düşük puan ortalaması 2,87 puan ile 45-54 yaş grubu katılımcılar olduğu görülmüştür. Genç yetişkinlerin “kadının görevi anneliktir, aileler kızların flört etmesine izin vermelidir, kadın gece yarısı tek başına sokağa çıkabilmelidir” gibi kadın ile ilgili kalıp ifadelerin yer aldığı kadın cinsiyet rollerinde en yüksek puan aldığı gözlenmiştir.

Evlilik cinsiyet rolleri alt boyutuna baktığımızda 55 ve üzeri yaş grubu katılımcıların 2,55 puan ortalama ile ilk sırada yer alırken 18-24 yaş arası katılımcılar ise 1,83 puan ortalaması ile son sırada yer almaktadır. 55 ve üzeri yaş katılımcıların “kadının itaat etmesi, eşi olmayınca bir erkeğin tekrardan evlenmesi” gibi yargılar bağlamında 18-24 yaş grubu katılımcılara göre daha gelenekselci tutum benimsedikleri görülmektedir.

Geleneksel cinsiyet rolleri alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 2,55 ile 55 ve üzeri yaş grubuna ait iken en düşük puan ortalaması 1,83 puan ile 18-24 yaş grubu katılımcılarda olduğu gözlenmiştir. Kadının ve erkeğin temel görevi, kız-erkek çocukların kıyafetlerinde renk seçimleri gibi unsurları barındıran geleneksel cinsiyet rollerinde ilk sırada 55 ve üzeri yaş grubu katılımcıların yer aldığı ve dolayısıyla bu yaş grubun daha geleneksel tutuma sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu genç

katılımcıların bu konu bağlamında daha az gelenekselci tutum benimsediği tespit edilmiştir.

Erkek cinsiyet rolleri alt boyutunda ise en yüksek puan ortalamasını 3,08 ile 55 ve üzeri yaş grubu katılımcıların, en düşük puanı ise 2,16 ile 18-24 yaş grubu katılımcıların aldığı görülmüştür. Erkeğin gerektiğinde şiddet uygulaması, erkeğin yüksek statülü mesleklerde çalışması ve evlilikte erkeğin yaşının kadından daha büyük olması gibi yargılarda en yüksek puan 55 ve üzeri yaş grubu katılımcılara ait iken en düşük puanın 18-24 yaş grubu katılımcılarda görüldüğü tespit edilmiştir.

H1.13. “Ekonomik durum ve toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,95$). Gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olmamakla birlikte ekonomik refah seviyesi yükseldikçe grupların toplumsal cinsiyet puanlarında yer yer artış ve düşüş gözlemlenmiştir. Ekonomik refah bireylerin toplumsal cinsiyet algısına da yansıdığı görülmektedir. Dindarlığa ilişkin verilerde de benzer bir durum söz konusuydu. Mevcut ekonomik koşullar bireylerin Tanrıya, toplumsal olaylara, kendisine ve karşı cinse olan algısını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Gabor Mate’in neciz ifadesiyle karakterimiz, bulunduğumuz ve yetiştiğimiz ortamın ihtiyaçlarını yansıtmaktadır (Mate, 2023:200). Asli ihtiyacı olan ekonomik refah ve güvenlikten yoksun kalma durumu bireyin kendine ve çevresine yönelik algısını şekillendirmektedir. Aile-eş ilişkilerinden amir-memur ilişkisine, yönetici-yönetilen ilişkisinden birçok alana kadar, ekonomik statü ilişkileri şekillendiren en önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

H1.14. “Bireylerin hayatının çoğunluğunun geçtiği yer ile toplumsal cinsiyet algısı ilişki arasında, yerleşim yerinin büyüklüğüne göre pozitif yönlü korelasyon vardır.” hipotezi doğrulanmamıştır. Köy (128,18) ile şehir (128,89) ve büyükşehir (125,91) arasındaki puanlar birbirine yakındır ama genel olarak ortalamalar arasında pozitif korelasyon söz konusu değildir. Yapılan çalışmalarda hayatlarının çoğu köy ve kırsal yerleşim yerlerinde geçen bireyler, gelenekselliğe daha fazla kapı araladığı için şehir ve büyükşehirlerde yaşayan bireylere göre toplumsal cinsiyet algıları daha düşük çıkmaktadır (Geçer vd., 2017; Kes, 2022). Fakat örneklemimizde ilgili soruya “şehir”(128,89) olarak cevap veren bireylerin toplumsal cinsiyet algı düzeyleri ile “köy” (128,18) olarak yanıt verenlerin toplumsal cinsiyet algı düzeyleri birbirine çok

yakındır. Büyükşehir ise biraz fark (125,91) ile köy ve şehirde yaşayan bireylerin ortalama puanlarına yaklaşmaktadır. Hayatlarının çoğu köyde geçen bireylerin toplumsal cinsiyet algısı ortalama puanları büyükşehirde geçen bireylerin toplumsal cinsiyet algısı ortalama puanlarına kıyasla yüksek bulunmuştur.

H1.15. “Eğitim durumu ve toplumsal cinsiyet ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,10$). Genel olarak eğitim düzeyi arttıkça alınan ortalama puanlarda da artış gözlemlenmektedir. Fakat lisansüstü mezunları katılımcıların toplumsal cinsiyet algısı ortalama puanı üniversite ve ortaokuldan düşük çıktığını görmekteyiz. Lisansüstü mezunları bireyler evlilik aşamasında olabildiği gibi evlenmiş olma ihtimali de vardır.

Konu ile alakalı Zengin (2019)’in yaptığı çalışmada eğitim seviyesindeki düzenli artış ile toplumsal cinsiyet algısı arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğu gözlemlenmiştir. Gencer, Obuz ve Babahanoğlu (2021)’nin yapmış olduğu üniversite öğrencilerinde spiritüel iyi oluş ve toplumsal cinsiyet ilişkisini ele alan çalışmada da üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının olumlu, spiritüel iyi oluş seviyelerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Nasanlı Tam (2020)’in diyanet çalışanları üzerine yapmış olduğu çalışmada katılımcılardan lisans mezunu olanların eğitim toplumsal cinsiyet algı düzeylerinin olumlu olduğu tespit edilmiştir.

H1.16. “Annenin eğitim durumu yükseldikçe toplumsal cinsiyet algısı da olumlu yönde artmaktadır.” hipotezi doğrulanmamıştır. Annenin eğitim durumunu gösteren tabloya baktığımızda katılımcıların toplumsal cinsiyet algısı ortalama puanlarının yer yer azaldığı yer yer arttığı gözlemlenmektedir. Fakat annenin eğitim durumu üniversite mezunu olan bireylerin toplumsal cinsiyet algısı 141,07 puan ortalaması ile en yüksek olan grup olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim seviyesi yüksek olan anne, çocuklarını daha eşitlikçi bir yetiştirme tarzı ile büyüttüğü söylenebilir. Annesi okur-yazar olmayan katılımcı sayısı örneklemin neredeyse yarısını oluşturmaktadır (145). Bölgede kadınların okur yazarlığının düşük olduğu görülmektedir. Konu ile alakalı katılımcıların anne ve babanın eğitim durumu değişkeninin dahil edildiği toplumsal cinsiyet ve dindarlık ilişkisini ele alan tek çalışma Zengin (2019) tarafından

yapılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, annenin eğitim durumu yükseldikçe bireylerin toplumsal cinsiyet puanlarında kısmen azalma kısmen de artış görülmektedir.

H1.17. “Babanın eğitim durumu ile toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,77$). Gruplar arasında hem istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yok hem de ortalama puanlar arasında düzenli bir artış veya azalış da söz konusu değildir. Söz konusu Zengin (2019)’in yaptığı çalışmada babanın eğitim seviyesi arttıkça bireylerin toplumsal cinsiyet algı düzeylerinin de arttığı gözlemlenmiştir. Burada ev içerisinde ve dışarısında babanın anneye olan tutum ve davranışları, katılımcıların kadın-erkek ilişkilerine, rol kalıplarına, yetiştirilme tarzları, cinsiyet eşitliğine yönelik algı oluşturmalarında önemli bir paya sahip olduğu ifade edilebilir.

H1.18. “Kardeş sayısı ve toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” hipotezi doğrulanmıştır ($p=,77$). Gruplar arasında hem istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur hem de ortalama puanlar arasında artış-azalış düzenli değildir. Kardeş sayısı, kız veya erkek kardeşlerin varlığı, doğum sırası, ebeveynlerin onlarla olan ilişkileri gibi faktörler eşitlikçi algıları olumsuz etkileyebilir veya bu algıların daha da güçlenmesini sağlayabilir. Kız çocuğuna gösterilmeyen ilgi ve alaka, erkek kardeşleri daha da ataerkil tutuma yöneltebilir ya da onların da bu tutumu eleştirmelerinin önünü açabilir.

Güzel (2016) ve Dururalp (2023) tarafından yapılan katılımcıların kardeş sayısı ve toplumsal cinsiyet algısı tutumları arasındaki ilişkiye irdelenen çalışmanın bulguları hipotezimizi destekler mahiyettedir.

BÖLÜM V

SONUÇLAR

Bireylerin toplumsal cinsiyet algısı, örnekleme, bölgeye ve diğer parametrelere göre değişkenlik gösteren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yapılan çalışmalar, alınan örneklemin kültürel kodlarına göre şekil kazanmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık ilişkisini ele alan çalışmalar, dindarlık ve toplumsal cinsiyet arasında genel olarak negatif korelasyon olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda da Ağrı’da yaşayan bireylerin dindarlık düzeyleri ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişki (kadın-erkek eşitliği bağlamında) tespit edilmiştir. Veriler Ocak-Mayıs 2024 tarihleri arasında katılımcılardan online ve yüzyüze olacak şekilde toplanmıştır. Seçim atmosferinin olduğu tarihlerde anket ile veri toplamak işimizi çoğu zaman zorlaştırmıştır. Veri toplamak için Dini Tutum Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı ile analize tabi tutulup hipotezler test edilmiş ve bulguların sonuçları değerlendirilmiştir.

➤ **Dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasında nasıl bir ilişki vardır?**

Bu tez çalışmasının temel problemi toplumsal cinsiyet algısıyla dindarlık arasındaki ilişkinin doğasının incelemektir. Çalışmamızda, Ağrı ili örneğinde gerçekleştirilen nicel araştırma sonucunda, dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasında negatif bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Yani, dindarlık düzeyindeki artışla birlikte katılımcıların toplumsal cinsiyet eşitliği ve rollerine dair daha olumsuz tutumlar sergiledikleri gözlemlenmiştir. Literatürde bu tür bir ilişkinin çeşitli psikolojik, sosyo-kültürel ve dini temelleri üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Bu sonuç, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili tartışmaların ve bireysel tutumların dinî değerlerle nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, bireylerin kadın ve erkek rollerini nasıl algıladıkları ve bu algıların toplumsal yapılarla nasıl etkileşime girdiği ile ilgilidir. Dindarlık ise, bireyin dini

inançlarının ve pratiklerinin yaşamındaki belirleyici rolünü ifade eder. Dindar bireyler, dini öğretileri ve toplumsal normları kendi yaşamlarına entegre ederken, bu süreç toplumsal cinsiyet algılarında da izler bırakmaktadır.

Literatürde, dindarlığın toplumsal cinsiyet algısı üzerindeki etkisi genellikle geleneksel ve modern anlayışlar arasında farklılıklar göstermektedir. Geleneksel dini anlayışlar, genellikle cinsiyetlerin doğal bir şekilde farklı roller üstlenmesi gerektiğini savunur. Bu görüş, özellikle dini cemaatlerin, aile yapılarının ve toplumsal normların etkisiyle daha güçlü bir biçimde pekiştirilir. Bu nedenle, dindarlık ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasında ters bir ilişki kurulduğu söylenebilir. Özellikle dini temele dayalı toplumlar ve toplumsal yapılar, toplumsal cinsiyetin katı ve belirgin sınırlar içinde şekillenmesine yol açar (Özdemir, 2016).

Dindarlık ve Cinsiyet Eşitliği: Birbiriyle Çelişen Kavramlar mı?

Toplumsal cinsiyet eşitliği, bireyler arasında cinsiyetlerine bakılmaksızın eşit hakların ve fırsatların sağlanması gerektiğini savunur. Ancak dini perspektiflerden bakıldığında, özellikle konservatif dini yorumlar, erkek ve kadının biyolojik ve toplumsal rollerinin farklı olduğunu vurgular ve bu farkların toplumsal yapıyı düzenlemesi gerektiğini savunur. Bu bakış açısı, cinsiyetler arası eşitliği daha sınırlı bir perspektiften ele alır.

Dindarlık ile toplumsal cinsiyet algısındaki olumsuz ilişki, kadınların ve erkeklerin toplumsal rollerine dair katı ve geleneksel bir bakış açısının desteklendiği, daha az eşitlikçi bir algı oluşturulmasına neden olabilir. Bu durum, özellikle dindar bireylerin, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha temkinli ve genellikle eşitsizliği kabul eden bir tutum sergilemelerine yol açabilmektedir.

İslam'ın Toplumsal Cinsiyet Perspektifi

Dindarlık ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkiyi anlamada, İslam'ın toplumsal cinsiyetle ilgili öğretileri önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel İslami yorumlar, kadın ve erkeğin yaratılışta farklı görev ve sorumluluklara sahip olduğuna dair bir anlayışa dayanmaktadır. Bu görüş, özellikle erkek egemen toplum yapılarında, toplumsal cinsiyetin daha belirgin ve katı sınırlar içine çekilmesine neden olabilir.

Çalışmamızın bulgusu, bu geleneksel dini bakış açılarının, dindar bireylerde daha düşük eşitlikçi tutumlar sergilenmesine yol açabileceğini düşündürmektedir.

Ağrı Örneği: Kültürel ve Dini Etkiler

Ağrı ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ve kültürel olarak daha geleneksel yapıları barındıran bir bölge olarak, dinin ve toplumsal cinsiyet algılarının oldukça iç içe geçtiği bir coğrafyadır. Bu bağlamda, dindarlığın toplumsal cinsiyet algısına etkisi, toplumun dini pratikleri ve kültürel normlarıyla şekillenen bir süreçtir. Geleneksel dini anlayışlar, özellikle erkek egemen bir anlayışın egemen olduğu toplumsal yapılar, kadınların toplum içindeki rollerini genellikle sınırlı tutmaktadır.

Çalışmamızda elde edilen bulgular, erkek katılımcıların dindarlık düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu ve erkeklerin toplumsal cinsiyet algısında daha geleneksel ve katı tutumlar sergilediklerini göstermektedir. Bu, dindarlıkla birlikte kadın-erkek eşitliği konusunda daha negatif tutumların güçlenmesini açıklamaktadır. Kadın katılımcılar ise, daha esnek bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olmalarına rağmen, yine de dini değerlere ve toplumun kültürel normlarına bağlı olarak geleneksel bazı tutumlar sergileyebilmektedirler.

Dini Sosyalleşmenin Etkisi

Dindarlığın toplumsal cinsiyet algısı üzerindeki etkisi, bireyin dini sosyalleşme süreciyle de doğrudan ilişkilidir. Sosyalleşme, bireylerin toplumsal normları öğrenmesi ve bu normlara uygun davranışlar geliştirmesi sürecidir. Dini sosyalleşme süreci, özellikle geleneksel dini öğretilerle şekillenen toplumlarda, toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde etkili bir faktör olabilir. Dini cemaatler ve aile, bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine dair algılarını pekiştiren, sınırlayan ve bazen de değiştiren önemli sosyal kurumlar olarak işlev görür.

Modernleşme ve Dini İnançlar: Bir Çatışma Alanı

Modernleşme süreçleriyle birlikte, dini inançlar ve toplumsal normlar arasında bir gerilim yaşanması mümkündür. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve dindarlık arasındaki ilişki, özellikle toplumsal değişim ve modernleşme ile birlikte daha karmaşık bir hale gelmektedir. Geleneksel dini anlayışlar, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı durarak, kadınların toplumsal alanda daha geri planda kalmasını savunabilir. Ancak modern

dini yorumlar ve daha liberal dini yaklaşımlar, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edebilir ve bu alanda daha eşitlikçi bir bakış açısını benimseyebilir.

Sonuç olarak, dindarlık ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki olumsuz ilişki, özellikle geleneksel dini yorumlar ve toplumsal yapılar ile şekillenen bir süreçtir diyebiliriz. Bu ilişkinin anlaşılabilmesi için, sadece dini metinlerin değil, aynı zamanda toplumsal normların, kültürel yapının ve eğitim düzeyinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

➤ Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Toplumsal Cinsiyet Algısı

Toplumsal cinsiyet algısının sosyo-demografik değişkenlere göre nasıl şekillendiğini anlamak, bireylerin toplumsal yapılar ve kültürel normlar içindeki rollerini nasıl deneyimlediklerini ortaya koymak açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, çalışmamızda katılımcıların cinsiyet ve yaş gruplarına göre toplumsal cinsiyet algılarındaki farklar irdelenmiş, farklı demografik özelliklerin bireylerin toplumsal cinsiyetle ilgili tutumlarını nasıl şekillendirdiği ele alınmıştır.

Yaş Grubunun Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerindeki Etkisi

İlk olarak, yaş aralıklarına göre yapılan değerlendirmede, 55 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların toplumsal cinsiyet algıları, diğer yaş gruplarına göre daha olumsuz ve geleneksel bir çizgide şekillenmiştir. Bu bulgu, yaşanmışlıkların ve kuşaklar arası kültürel farklılıkların toplumsal cinsiyet algısını nasıl etkilediğini göstermektedir. Yaşlı kuşaklar, daha geleneksel ve katı cinsiyet rolleri algısına sahip olabilir, çünkü eski nesillerde toplumsal yapılar ve aile dinamikleri, kadın ve erkeğin belirli ve net rollerle tanımlanmasına dayanıyordu. Bu noktada, psikososyal açıdan sosyalleşme süreçleri, yaşlı bireylerin toplumsal cinsiyet konusundaki tutumlarını şekillendiren önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Aile içindeki roller, toplumdaki dini ve kültürel normlar, yaşanan kuşak farkları, bu algının güçlenmesinde etkili olmuştur.

Özellikle geleneksel cinsiyet rolleri, kadının ev içindeki bakım ve ebeveynlik rolüne, erkeğin ise evin dışındaki iş gücüne katkı sağlamak gibi dışa dönük sorumluluklara dayanıyordu. Bu durum, geleneksel toplumsal yapılar içinde büyüyen bireylerin, toplumsal cinsiyet eşitliğine daha mesafeli olmasını açıklayabilir. Yaşlı kuşaklar, modernleşme ve toplumsal değişimlere daha geç adapte olabilen bireyler

olduklarından, cinsiyetler arası eşitlikçi tutumları benimsemekte daha temkinli olabilirler.

Özellikle 18-24 yaş grubu katılımcılarında, toplumsal cinsiyet rollerine dair daha karmaşık ve çoğunlukla eşitlikçi tutumlar gözlemlenmiştir. Ancak, bu yaş grubundaki bireylerin toplumsal cinsiyet algılarında bazen geleneksel, bazen de eşitlikçi tutumların bir arada bulunması, toplumsal cinsiyet normlarının halen karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Genç kuşaklar, toplumsal değişim ve modernleşme ile birlikte daha eşitlikçi bir bakış açısı benimsemekte, ancak aynı zamanda aile ve toplum baskılarından da etkilenmektedirler. Gençlerin aile içi eğitim ve toplumsal beklentiler doğrultusunda, cinsiyet rollerine yönelik kararsızlıklar yaşayabilmesi, bu yaş grubunda farklı tutumların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Kadın ve Erkek Katılımcılar Arasındaki Farklar

Çalışmada, katılımcıların cinsiyetlerine göre toplumsal cinsiyet algılarında da anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Kadın katılımcılar, erkeklere kıyasla daha yüksek olumlu toplumsal cinsiyet algı puanları göstermiştir. Bu durum, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği ve rol algıları konusunda daha duyarlı ve bilinçli olduklarına işaret edebilir. Sosyo-psikolojik açıdan, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik daha pozitif bir algı geliştirmeleri, kadınların tarihsel olarak daha fazla toplumsal baskı ve eşitsizlik yaşamalarıyla bağlantılı olabilir. Kadınlar, toplumda görünürlüklerini artırmak ve eşit haklar talep etmek adına daha fazla sosyal mücadeleye girmekte, dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha yüksek bir bilinç geliştirmektedirler.

Erkek katılımcılarda ise toplumsal cinsiyet algısının genellikle daha geleneksel ve statükocu bir şekilde şekillendiği gözlemlenmiştir. Erkek egemen toplumsal yapılar ve erkeklik normları erkeklerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha geleneksel ve bazen katı tutumlar benimsemelerine yol açabilir. Bu bağlamda, erkeklerin toplumsal rollerindeki sabitlik ve güç dinamikleri, erkeklerin cinsiyet eşitliği gibi konularda daha az eleştirel ve daha statükocu bir duruş sergilemelerine neden olabilir.

Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerindeki Diğer Değişkenlerin Rolü

Diğer sosyo-demografik değişkenler, örneğin eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve toplumsal konum, toplumsal cinsiyet algısını doğrudan etkileyen faktörler arasında yer

alabilir. Ancak bu çalışmada, belirli değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. Eğitim seviyesi arttıkça, genellikle daha eşitlikçi ve ilerici tutumların benimsenmesi beklenebilirken, bu değişkenin toplumsal cinsiyet algısıyla ilişkisi düzenli bir biçimde şekillenmemiştir. Psiko-sosyal açıdan, eğitim düzeyinin arttıkça bireylerin toplumsal cinsiyet algılarının daha esnek ve çağdaş hale gelmesi beklenir, ancak bireysel ve toplumsal koşullar bu genellemenin önünde engel teşkil edebilir.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet algısı, bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim ve sosyokültürel yapılarına göre şekillenen, çok katmanlı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu algının nasıl şekillendiğini anlamak, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında yapılacak müdahaleler için önemli bir çıkış noktası olabilir. Psiko-sosyal açıdan, toplumsal cinsiyet algılarındaki farklılıkların bireylerin toplumsal deneyimleri, aile içi sosyalleşme süreçleri ve toplumun genel kültürel yapısı ile şekillendiği söylenebilir.

➤ **Öneriler**

Bu tez, dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkiyi inceleyerek önemli empirik bulgular sunmaktadır. Ancak, bu alandaki çalışmaların sınırlı olması ve birçok bilinmeyen varlığı göz önünde bulundurulduğunda, gelecekteki araştırmalar için bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Din Psikolojisi perspektifinden, dini inançların bireylerin toplumsal normlar ve cinsiyet rollerine dair algılarını nasıl şekillendirdiği, bu algıların psikolojik sağlık, toplumsal ilişkiler ve kişisel değerler üzerindeki etkileri araştırılmaya değer bir alandır. Bu bağlamda, gelecekteki çalışmalara katkı sağlayacak toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık ilişkisini daha kapsamlı ve derinlemesine incelemek isteyen araştırmacılara yönelik birkaç öneri bulunmaktadır:

- I. **Farklı Coğrafi Bölgelerde Karşılaştırmalı Araştırmalar Yapılabilir:** Bu çalışma, yalnızca Ağrı ili örneğinde gerçekleştirilmiştir ve sonuçlar yerel toplumsal dinamiklerle şekillenmiştir. Gelecekte yapılacak araştırmalar, farklı coğrafi bölgelerde (örneğin, batı ve doğu bölgeleri, kırsal ve kentsel alanlar) benzer çalışmalar yaparak, dindarlık ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkinin kültürel ve sosyo-ekonomik faktörlerden nasıl etkilendiğini incelemelidir. Bu tür karşılaştırmalar, bölgesel farklılıkların ve yerel dini

geleneklerin toplumsal cinsiyet algısını nasıl şekillendirdiğine dair daha zengin bir anlayış sağlayabilir.

- II. **Daha Geniş Katılımcı Grupları Kullanılmalı:** Araştırmanın örneklemini, yalnızca Ağrı ili ile sınırlı kalmıştır ve bu da bulguların genelleştirilmesi konusunda bir sınırlama oluşturabilir. Çalışmalarda, farklı yaş grupları, eğitim seviyeleri, sosyo-ekonomik düzeyler ve toplumsal sınıflar gibi demografik faktörleri daha geniş bir şekilde kapsayan örneklemeler kullanmak, toplumsal cinsiyet ve dindarlık ilişkisini daha kapsamlı bir şekilde incelemeye olanak tanır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlayabilmek için, gençler, orta yaş grubu ve yaşlılar gibi farklı yaş gruplarına yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir.
- III. **Nitel Araştırmalarla Derinlemesine Analiz Yapılabilir:** Bu tezde nicel bir yöntem kullanılarak veri toplanmıştır, ancak toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık ilişkisini daha derinlemesine incelemek için nitel araştırma yöntemleri (örneğin, derinlemesine mülakatlar, odak grup görüşmeleri) kullanılabilir. Bu tür araştırmalar, bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri ve dini inançları hakkındaki algılarını daha ayrıntılı bir şekilde anlamamıza yardımcı olabilir. Özellikle, katılımcıların kişisel deneyimleri, dini pratiği ve toplumsal etkileşimleri üzerine yapılan nitel araştırmalar, bu ilişkiye dair daha kapsamlı ve kişisel bilgiler sağlayabilir.
- IV. **Dini İnançların Farklı Boyutları İncelenebilir:** Çalışmada, katılımcıların dindarlık düzeyleri ve toplumsal cinsiyet algıları arasında genel bir ilişki bulunmuş olmasına rağmen, dini inançların daha ayrıntılı boyutları (örneğin, dini ritüeller, dini eğitim, dinin pratikteki yeri) üzerinde yapılacak araştırmalar, bu ilişkinin farklı açılardan daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Örneğin, dini inançların toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkileri, sadece dindarlık düzeyine bakılarak değil, aynı zamanda dini inançların günlük yaşamda nasıl uygulandığı ve dini normların bireylerin düşünce sistemlerinde nasıl yerleştiği göz önünde bulundurularak incelenebilir.
- V. **Dinin Psikolojik Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerindeki Rolü İncelenebilir:** Dinin bireylerin psikolojik yapıları üzerindeki etkisi, toplumsal cinsiyet algısının şekillenmesinde önemli bir faktördür. Din Psikolojisi açısından, bireylerin dini inançları, toplumsal cinsiyetle ilgili değerler, normlar ve yargılar hakkında nasıl bir düşünsel çerçeve geliştirdiğini anlamak kritik bir

önem taşır. Dini doktrinler, inanç sistemleri ve kutsal metinlerin bireylerin cinsiyet rollerine dair tutumlarını nasıl şekillendirdiği üzerine yapılacak psikolojik analizler, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha derinlemesine bir anlayış sağlayabilir.

- VI. **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Dindarlık Arasındaki Etkileşimde Kültürel ve Sosyal Değişimlerin Rolü Araştırılabilir:** Dindarlık ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişki, zaman içinde değişen toplumsal normlar ve kültürel dönüşümler bağlamında yeniden şekillenebilir. Bu nedenle, dinî değerlerin ve toplumsal cinsiyet normlarının değişen toplumsal koşullara nasıl adapte olduğuna dair daha uzun dönemli ve uzunlamasına (longitudinal) çalışmalar yapılması önemlidir. Kültürel, sosyal ve dini normların zaman içinde nasıl evrildiği, bireylerin cinsiyet eşitliği ve dindarlıkla ilgili tutumlarının nasıl değiştiği konusunda değerli veriler sunabilir.
- VII. **Çeşitli Dini Akımların Etkisi İncelenebilir:** Bu çalışmada, dindarlık genel bir kavram olarak ele alınmıştır. Ancak, farklı dini akımlar ve dini yorumlar, toplumsal cinsiyet algısını farklı şekillerde etkileyebilir. Dini akımların toplumsal cinsiyet eşitliği ve geleneksel cinsiyet rollerine yönelik tutumları üzerine yapılacak daha ayrıntılı araştırmalar, bu ilişkiye dair daha geniş bir anlayış sağlayacaktır.

Bu çalışmanın bulguları, toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Gelecek araştırmalar, bu ilişkiyi daha kapsamlı bir şekilde anlamak ve daha derinlemesine incelemek için önerilen araştırma alanlarını göz önünde bulundurmalıdır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği ve dini inançlar arasındaki etkileşimi daha iyi kavrayabilmek, bu iki konunun toplumların sosyal yapıları içindeki rolünü anlamak açısından önemli bir adımdır.

REFERANSLAR

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş Şeybânî. el-Müsned, cilt 38. Beyrut: Müessesetu'r Risale, 2001.
- Ağrı Valiliği. (2015, 24 Ekim). Ağrı'da Aile Destek Merkezinin Açılışı Yapıldı. Ağrı Valiliği. <http://www.agri.gov.tr/agrida-aile-destek-merkezinin-acilisi-yapildi>
- Akbolat, A. (2021). Yaşlılarda yaşam kalitesi-dindarlık ilişkisi. Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, (11), 201-232.
- Aktan, S.(2009, 11 Haziran) Vatikan: *Cinsiyet, tanrı tarafından verilir sonradan tercih edilmez.* Euronews. 1 Eylül, 2024 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/06/11/vatikan-cinsiyet-tanri-tarafından-verilir-sonradan-tercih-edilmez> adresinden erişilmiştir.
- Ali, Z. (2019). *İslami Feminizmler.* İletişim Yayınları.
- Alija, N. (2017). *Hristiyanlıkta Evlilik Sakramenti* [Yüksek Lisans Tezi]. BursaUludağ Üniversitesi.
- Aliye, F. (2009). *İslam Kadınları.* İnkılab Yayınları
- Altınbaş, D. (2010). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. Kadın Araştırmaları Dergisi, 0 (9), 21-52.
- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si.* Say Yayınları.
- Arslan, M. (2009). Geleneksellik ve yaşlı dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2(2), 112-125.
- Arvas, G. (2021) Üniversite Öğrencilerinde Toplumsal Cinsiyet, Hegemonik Erkek Algısı ve Dindarlık İlişkisi Van ve İstanbul Örneği [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Aşan, E. (2021, 11 Ağustos). *Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Hareketler.* Feminist Bellek. 13 Eylül, 2024 tarihinde <https://feministbellek.org/toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketler/> adresinden erişilmiştir.
- Aydın, C. (2020). Ruh Sağlığı ve Dindarlık [içinde] ed. H. APAYDIN, Z. AĞILKAYA ŞAHİN. *Din Psikolojisi* (ss. 208-234).
- Aytaç, Bilgin, G. ve Sezgin, A. (2022, 25 Şubat). *Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Hareketlere Kısa Bir Bakış: Macaristan, Polonya ve Türkiye Örnekleri.* Birikim Dergisi. 17 Ekim, 2024 tarihinde

<https://birikimdergisi.com/guncel/10926/toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketlere-kisa-bir-bakis-macaristan-polonya-ve-turkiye-ornekleri> adresinden erişilmiştir.

- Badran, M. (2019). İslami Feminizm Nedir? [içinde] ed. Z. Ali. *İslami Feminizmler* (ss.37- 50). İletişim Yayınları.
- Bakhash, S. (2023, 27 Ağustos). Iran and Israel find common purpose: The subjugation of women. The Hill. 20 Mayıs, 2024 tarihinde <https://thehill.com/opinion/international/4170035-iran-and-israel-find-common-purpose-the-subjugation-of-women/> adresinden erişilmiştir.
- Beasley, C. (1999). *What is feminism anyway? Understanding contemporary feminist thought*. Allen & Unwin.
- Berktaş, F. (2012). *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. Metis Yayınları.
- Birni, G. (2021). *Evli Bireylerin Psikolojik İyi Oluşları İle Evlilik Doyumu, Öz-Anlayış ve Mutluluğu Artırma Stratejileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Bilecik, S. (2017). Anne baba tutumlarının bireylerin din algısına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(33), 7-38.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2024, April 16). *Isaac Mayer Wise*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Isaac-Mayer-Wise>
- Büyükkağmıcı, A. (2017). Kültürel Feminizm. SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI KADIN ÇALIŞMALARI DERSİ ÖDEVİ. <https://sosyoloji.mu.edu.tr/tr/bolumumuzde-yapilan-lisans-tezleri-5289>
- Cankurtaran, U. (2022). *Kitab-ı Mukaddes'te toplumsal cinsiyet anlayışı* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Celiloğlu, B., (2022). Cinsel Gelişimde Freud'un Psiko-seksüel Gelişim Aşamaları ve Cinsel Eğitim. *INSAC Contemporary Trends in Education Sciences* (pp.285-295), Duvar Kitabevi.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe terimleri sözlüğü* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). Paradigma Yayınları.
- Coşkun, S. (2014). *Hadise Bütüncül Bakış*. Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2002). *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*. Sistem Yayıncılık
- Çağrı Zengin, A. (2019). *Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı* [Doktora Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

- Çakır, S. (2016). Kapitalizm ve Patriyarkaya Karşı: Sosyalist Feminizm. *Toplum Ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 185-196.
- Demir, Z. (1997). *Modern ve Postmodern Feminizm*. İz Yayıncılık
- Demiralay, Taşkın, A. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erillik Algısı ve Din İlişkisi: Ankara Örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldırım Bayezit Üniversitesi.
- Dikici, E. (2016). FEMİNİZMİN ÜÇ ANA AKIMI: LİBERAL, MARXİST VE RADİKAL FEMİNİZM TEORİLERİ. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2, 523-523. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3100>
- Doğancı, H. K., & Tuncay, T. (2020). Tarihsel Süreçte Kadının Aile İçindeki Konumunun Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde Değerlendirilmesi. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1324-1351. <https://doi.org/10.33417/tsh.687922>
- Doğrusöz, M. (2012, 19 Ocak). *Freudcu Kuramdaki Penis Kıskançlığı Olgusu ve Psikanalitik Feminist Perspektiften Eleştirisi*. Mahandoğrusöz.net. 12 Eylül, 2024 tarihinde <https://mahandogruso.net/freudcu-kuramdaki-penis-kiskancligi-olgusu-ve-psikanalitik-feminist-perspektiften-elestirisi/> adresinden erişilmiştir.
- Doğrusöz, M. (2016). *Freud ve Cinsiyetçilik*. Agora Kitaplığı.
- Donovan, J. (2005) *Feminist Teori*. (Bora, A., Gevrek, M. A., & Sayılan, F., Çev.). İletişim Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 1985, 14. Baskı)
- Dökmen, Z.Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. Remzi Kitabevi.
- Dölek, İ. (2019). Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadınların Konumu ve Rolü. *Antakiyat*, 2(2), 190-208.
- Durualp, E. (2024). Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Sosyodemografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 53(243), 1255-1288.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi. *el-Câmi 'u's sahih*, cilt 7. Beyrut: Daru Tavki'n-Necat, 2006.
- Eşcinsel Propaganda Yasağı. (11.12.2023). *Wikipedia içinde* https://tr.wikipedia.org/wiki/Rus_eşcinsel_propaganda_yasası
- Forsyth, J. (2017). *Psikolojik Din Kuramları*. (M. ULU, Çev.). Kimlik Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 2002, 1. Baskı).
- Frankl, V. E. (2018). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.). Okyanus (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 1946).

- Freud, S. (2022). *Musa ve Tektanrıcılık*. (K. ŞİPAL, Çev.). Say Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 1939).
- Fromm, E. (2022). *Sevme Sanatı*. (I. Gündüz, Çev). Say Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 1956).
- Geçer, H., Kartopu, S., & Hacikeleşoğlu, H., (2017). GENDER AND RELIGIOUS: AN EMPIRICAL RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS. *ASSOS JOURNAL Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* , 5(56), 494–521.
- Geçtan, E. (2020). *Psikanaliz ve Sonrası*. Metis Yayınları.
- Gencer, N., Obuz, A. T., & Babahanoğlu, R. (2021). Üniversite öğrencilerinde spiritüel iyi oluş ve toplumsal cinsiyet algısı. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 20(2), 717-750.
- Genç, H. (2015). WOMEN EDUCATION IN EMILE BY JEAN-JACQUES ROUSSEAU. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 25-34
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (C. GÜZEL, Ed.). Kırmızı Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 2008).
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (C. GÜZEL, Ed.). Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. ve Sutton, P.W. (2020). *Sosyoloji*. (E. Arzu KAYHAN, Çev.). Kırmızı Yayınlar (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 2008).
- Gilman, C.P.S. (2020). *Herland*. Platanus Publishing.
- Grzebalska, Weronika (2015). Poland. In Eszter Kováts & Maari Pöim (eds.). Gender as symbolic glue. The position and role of conservative and far right parties in the anti-gender mobilizations in Europe (pp. 83–103). Brussels, Budapest. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/11382>
- Günay, G., & Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153(153). <https://doi.org/10.20296/tsad.3626>
- Güler, F. (2020). *Sosyal Tabakalaşma, Toplumsal Cinsiyet ve Din İlişkisi: Üst Sosyoekonomik Tabakaya Mensup Dindar Kadınların Gündelik Hayatı Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Güneş, H. N. (2018). Feminist Akımlarda Aile. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 142-153.
- Güriz, A. (2011). *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*. Phoenix Yayınevi
- Güzel, A. (2016). ÖĞRENCİLERİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİTUTUMLARI VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(4), 1-11.

- İsfahanî, e.R. (2012). *Müfredat: Kuran Kavramları Sözlüğü*. (A. GÜNEŞ, M. YOLCU, Çev.). Çıra Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 1018).
- İsrail’de Kadın Hakları Tehlikede* (2023, 16 Ağustos). SES. 20 Mayıs, 2024 tarihinde <https://esitlikadaletkadin.org/israilde-kadin-haklari/> adresinden erişilmiştir.
- İstatistiklerle Kadın* (2023, 6 Mart). TÜİK. 20 Haziran, 2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668> adresinden erişilmiştir.
- Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi*. (2012, 10 Şubat). *Resmî Gazete (Sayı: 28227)*.<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.htm>
- Kalaycıoğlu, S. (2023, 6 Eylül). *İsrail ve İran’ın artan benzerlikleri*. Şalom. 20 Haziran, 2024 tarihinde <https://www.salom.com.tr/haber/128375/israil-ve-iranin-artan-benzerlikleri> adresinden erişilmiştir.
- Karaman, H. (2014). (Ed.) *Kur’an yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. 2 (5. baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Karaman, H., Çağırıcı, M., Dönmez, İ.K. ve Gümüş, S. (2020). *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir: II. Cilt*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karlı, N. (2017). GENÇLERDE ÖZSAYGI-DİNDARLIK İLİŞKİSİ. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 16-46.
- Kaval, M. (2016). İLAHİ DİNLERDE KADIN’IN KIYMET PROBLEMİ. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(55), 306-324
- Kaylı, D. (2009). *Feminist Eleştirel Yaklaşımlarda Özgürleşme ve Kadın Bedeni*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Kes, Ö. (2022). *Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Dindarlık İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Keskin, F. (2019). *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Khalil, S. ve Ahmadi, A.A. (2024, 1 Ocak). *İsrail’de Yüksek Mahkeme, tartışmalı yargı reformunu iptal etti*. BBC News Türkçe. 15 Ekim, 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4nypdzvp6ko> adresinden erişilmiştir.
- Kılıç, S. (2006). Kadın Erkeğin Kaburga Kemigine İndirgenecek İkincil Bir Fenomen Değildir. *EKEV Akademi Dergisi* 10(27), 1-20.
- Kılıç, S. (2013). Örneklem yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-6. <https://doi.org/10.5455/jmood.20130325011730>
- Kılıç, S. (2024). *Babanın Toplumsal Cinsiyet Merceğinden Çocukluk Algısı: Türkiye’de Çocuk ve Çocukluk*. [Doktora Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

- Kımtar, N. (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Kızılgeçit, M. (2021). *Din Psikolojisinin 300'ü*. Otto Yayınları.
- Kline, R.B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Guilford Press, New York.
- Koç, M. (2008). *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki* [Doktora Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Koç, M. (2017). Dindarlığın Oluşumuna Din Eğitiminin Psiko- Pedagojik Katkıları: 'Değer-Yoksun Dindarlık' Tipolojisi Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(33), 87-138.
- KOÇAK, F. (2020). Feminizmin Aile Kurumuna Bakışı: Teorik ve Uygulamalı Bir Analiz. *Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı CİLT-II*, 575-585.
- Köse, A. (2020). *21. Yüzyılda Dinin Geleceği: Kutsalın Dönüşü*. Timaş Yayınları.
- Kuhar, R., & Zobec, A. (2017). The Anti-Gender Movement in Europe and the Educational Process in Public Schools. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 7(2), 29-46. <https://doi.org/10.26529/cepsj.168>
- Kur'an-ı Kerim. (2024, 5 Ekim). Diyanet Kuran. 13 Ekim, 2024 tarihinde <https://kuran.diyaret.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Kutsalkitap. (2024, 12 Ekim). Kutsalkitap.org 12 ekim,2024 tarihinde <https://kutsalkitap.info.tr/?q=1ko%2011:%203-9> adresinden erişilmiştir.
- LUCAL, B. (1999). WHAT IT MEANS TO BE GENDERED ME: Life on the Boundaries of a Dichotomous Gender System. *Gender & Society*, 13(6), 781-797. <https://doi.org/10.1177/089124399013006006>
- Madarova, Z. (2015). Love and fear argumentative strategies against gender equality in Slovakia. Heinrich Böll Foundation (Ed.), *Anti-Gender movements on the rise? Strategising for gender equality in Central and Eastern Europe* içinde (ss.33-42). Berlin: Heinrich Böll Foundation.
- Marshall, M. G., & Ramsey, D. (1999). *Gender empowerment and the willingness of states to use force*. Unpublished research paper, Center for Systemic Peace. Available at <http://www.members.aol.com/CSPmgm>
- Mate, G. (2024) *Normal Efsanesi* (E. SÜREN, Çev.). Hepkitap. (Orijinal Eserin Basım Tarihi,2022).
- Mir- Hosseini, Z. (2019). Gerçekleştirilememiş Bir Proje: İran'daki Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı? [içinde] ed. Z. Ali. *İslami Feminizmler* (ss.101-125). İletişim Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 2008).

- Müslim el-Kuşeyrî, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. *el-Câmi 'u's sahih*, cilt 2. Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi ve Şürekauhu, 1955.
- Nasanlı, Tam, G. (2020). *Diyanet Çalışanlarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları* [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Nişancı, Z. vd. (2023, 21 Mart). Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık. Marmara Üniversitesi Üniversitesi.17 Eylül, 2024 tarihinde https://nsp.marmara.edu.tr/dosya/nsp/Raporlar/Sayilarla%20Türkiye'de%20İnanç%20ve%20Dindarlık_ebook.pdf adresinden erişilmiştir.
- Rose, O. S.(2018). *Toplumsal Cinsiyet Tarihciliği Nedir?* (F.B. AYDAR, Çev.). Can Yayınları. (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 2010).
- Ok, Ü. (2011). Dini tutum ölçeği: ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 528-549.
- Oruk, Güzel, S. (2007). *Toplumsal Cinsiyetin Oluşumunda Psiko-Sosyal ve Dinsel Faktörlerin Rolü ve Önemi* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özkan, Y. (2022, 12 Şubat). *Katolik Kilisesi'nde bir ilk: Flaman rahipler LGBTI+ Çiftleri kutsayacak.* BBC Türkçe. 12 Eylül, 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/c1r05vq57x0o> adresinden erişilmiştir.
- Özkay, M. (2019). *Feminizmin İslâm Hukuku açısından değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Özkaya, T. (2023, 2 Ocak). *Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden çekilme kararı hukuken kesinleşti.* Anadolu Ajansı. 8 Temmuz, 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilme-karari-hukuken-kesinlesti/2778146> adresinden erişilmiştir.
- Özsöz, C. (2008). Kültürel Feminist Teori ve Feminist Teorilere Giriş. *Sosyoloji Notları*, 6, ss. 51-55.
- Öztürk, E. (2011). *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*. Rağbet Yayınları.
- Pazarlı, O. (1972). *Din Psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Peşkersoy, K.(2021). *Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursları Etkinlik Kitapları ve Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Kurumları Etkinlik Kitapları İçeriğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- Poljokovic, I.ve Dodig, G. (2022). Toplumsal Cinsiyet Kuramının Sorunları. [içinde] çev. N. Güner. *Eşcinsellik, Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Faktörler* (ss. 9-45). Ayık Kitap (Orijinal Eserin Basım Tarihi, 2022).

- Rowland, J. (2023 ,13 Kasım). *Transgender Rights Triumph in Scotland: Court Affirms Gender Recognition Act*. LinkedIn. 10 Eylül, 2024 tarihinde <https://www.linkedin.com/pulse/transgender-rights-triumph-scotland-court-affirms-gender-rowland-ov3ue/> adresinden erişilmiştir.
- Saliya, D.A. (2013). *Judith Butler ve Postmodern Feminizm* [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi
- Sezen. A. (2010). Dinsel Fundamentalizm Ölçeğinin Türkçe Çevirisinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 30(30), 135-148.
- Şeker, B. (2020, 22 Nisan). *Avrupa 'da ve dünyada toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı Akımların etkileri*. KAOS. 23 Ağustos, 2024 tarihinde <https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/avrupa-da-ve-dunyada-toplumsal-cinsiyet-esitligi-karsiti-akimlarin-etkileri> adresinden erişilmiştir.
- Sağlık, G. N. (2021). Psikanalitik kuram ve sosyal hizmet. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 435-455.
- Sancar S., Acuner, S., Üstün İ. ve Bora, A. (2006). Cinsiyet eşitsizliği bir kadın sorunu değil toplumun sorunudur. UNDP-kalkınma ve demokratikleşme projelerinde cinsiyet eşitliği hedefinin gözetilmesi eğitimi, 2005-2006, UNDP, İstanbul.
- Sancar, S. vd. (2018). *Din Hizmetlerine Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Ceid Yayınları.
- Savaş, G. (2018). Türkiye'de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı - Gender (In) Equality Perception of Individuals Living in Turkey. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 101-121.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İnsan Yayınları.
- Stone, A. (2016). *Feminist Felsefeye Giriş*. (Bilge T. Ve Yonca C., Çev.). Otonom Yayıncılık)Orijinal Eserin Basım Tarihi, 2007)
- Şahin, M. (2020). Dünyada Toplumsal Cinsiyet Karşıtı (Anti-Gender) Hareketler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 654-670. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.736397>
- Stone, A. (2016). *Feminist Felsefeye Giriş*. (B. TANRISEVER ve Y.Çev.). Otonom Yayıncılık Orijinal Eserin Basım Tarihi, 2007).
- Terzi, C., Şahin, M., & Yurdugül, H. (2023). İKİ-YÖNLÜ OLUMSALLIK ÇİZELGELERİNDE GÖZENEK ARTIK TESTİ: Kİ-KARE ANALİZİ İÇİN POST HOC TESTLERİ. *Eğitim Teknolojisi Kuram Ve Uygulama*, 13(1), 304-328. <https://doi.org/10.17943/etku.1075830>
- Tohidı, N. (2004). 'İslami feminizm' Tehlikeler ve Ümit Vaad Eden Unsurlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45 (11), s. 279-289.

- Tolan, B. (1999). Aile Cinsiyet ve Cinsel Roller. E. Akkuş vd.(ed), *Türk Aile Ansiklopedisi*, (ss. 208-2013). Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Topcan, Ö. (2010). *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Topçu, F. (2024). *Instagramda İnşa Edilen Sanal Kimliklerin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi* [Doktora Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
- Tuksal, H. Ş. (2012). Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri. Otto Yayınları.
- Turan, Ş. (2019). *Dindarlık ile sorumluluk ve öz düzenleme arasındaki ilişki: Çukurova Üniversitesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Tümer, G. (1994). Din. B. Topaloğlu (ed). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*.(ss. 312-320).
- Türk Dil Kurumu (TDK).cinsiyet. sozluk.gov.tr Türk Dili Kurumu Sözcükleri içinde.2 Haziran, 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmesine İlişkin Açıklama*. (2021, 21 Mart). İletişim Başkanlığı. 23 Kasım, 2023, tarihinde <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama> adresinden erişilmiştir.
- ULAŞ, S. (1992). İslâm'da Çok Kadınla Evlilik. *İslâmî Araştırmalar* 4(1), 52-63.
- Varol, F. (2017). Dinî Piyasalar Teorisi: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58(2), 121-143.
- Vatandaş, C. (2011). TOPLUMSAL CİNSİYET VE CİNSİYET ROLLERİNİN ALGILANIŞI. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(35), 29-56.
- Yalvaç, F. (2017). *Marksizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramları*. İmge Kitabevi.
- Yağmur, Ö., & Kelebek, S. (2022). PERFORMATİF PRATİKLER BAĞLAMINDA CİNSİYETÇİLİK KAVRAMI. *Sanat Dergisi*(39), 34-43. <https://doi.org/10.54614/AI.2022.979392>
- Yapıcı, A. (2020). Şüphe ve inanç kıskacında gençlerin din ve dindarlık algıları. *İlahiyat Akademi*, (12),1-44.
- Yapıcı, A. (2020). *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*. Çamlıca Yayınları.
- Yılmaz Esencan, T., & Rathfisch, G. (2017). Psikoseksüel Gelişim Kuramının Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Alanına Yansımaları. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 3(2), 68-82.

Yılmaz, Y., Gürkan, S., Akdeniz, E. T., & Tınaz, S. N. (2022). Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Ve Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1021-1032.

Zengin, Ç. A. (2019). *Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı*. [Doktora Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

ZENGİN ÇAĞRICI, A., & CİRHİNLİOĞLU, Z. (2022). DİNİ YÖNELİMLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE YÖNELİK TUTUMLAR: SİVAS ÖRNEĞİ. *Dinbilimleri Journal*, 22(2), 1087-1118).

Zeyneloğlu, S., & Terzioğlu, F. (2011). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 409-420.

Wilson, B. (2009). *How Jesus Became Christian*. St. Martin's Press.

EKLER

EK A

Aydınlatılmış Onam Formu

Değerli Katılımcı;

Bu çalışma, İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda yürütülmekte olan yüksek lisans çalışması kapsamında, Prof. Dr. Hasan Kaplan danışmanlığında, yüksek lisans öğrencisi Muhammed Kadir ATİLA tarafından yürütülmektedir.

Çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet ve dindarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. 2 bölümden oluşan ve yaklaşık 8-10 dakika süren ankete katılım, gönüllük esasında dayalı olup zorunlu değildir.

Anketten elde edilen veri ve veri setleri sadece bilimsel çalışma maksadıyla toplanacak olup vereceğiniz bilgiler araştırmacı haricinde kişi, kurum ve kuruluşlarla asla paylaşılmayacak, SİZDEN KİMLİK BİLGİSİ TALEP EDİLMEYECEKTİR. AYRICA ÇALIŞMA İLE ALAKALI YASAL İZİNLER ALINMIŞTIR.

Sorulara vereceğiniz cevaplar, çalışmamızın verimli olması ve güvenilirliği açısından son derece önemlidir. Bu konuda gerekli hassasiyeti göstereceğinize inanıyor, çalışmaya verdiğiniz katkılardan dolayı şimdiden şükranlarımı sunuyorum.

Konu ile alakalı herhangi bir soru ve görüşünüz için iletişime geçebilirsiniz.

Muhammed Kadir ATİLA

İbn Haldun Üniversitesi- Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

EK B

Kişisel Bilgi Formu

Aşağıda verilen kişisel bilgilerde ize uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

Yaşınız

- 18-24
- 25-34
- 35-44
- 45-54
- 55 ve üzeri

Cinsiyetiniz

- Kadın
- Erkek

Medeni Durumunuz

- Evli
- Bekar
- Dul
- Boşanmış

Öğretim Durumunuz

- İlkokul
- Ortaokul
- Lise
- Ön Lisans/Lisans
- Lisansüstü (Yüksek Lisans- Doktora)

Ekonomik Durumunuz

- Çok Düşük
- Düşük
- Orta
- İyi
- Çok iyi

Hayatınızın Çoğunluğunun Geçtiği Yer

- Köy
- İlçe
- Şehir
- Büyükşehir

Annenin Eğitim Durumu

- Okuryazar değil
- Okuryazar
- İlkokul
- Ortaokul
- Lise
- Üniversite

Babanın Eğitim Durumu

- Okuryazar değil
- Okuryazar
- İlkokul
- Ortaokul
- Lise
- Üniversite

Kardeş Sayısı

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6 ve üzeri

EK C

Ok-Dini Tutum Ölçeği

Değerli katılımcılar, toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık ilişkisini tespit etmek amacıyla sizlere Dini Tutum Ölçeği verilmiştir. Size uygun gelen seçeneği işaretlemeniz (X) gerekmektedir. Verilen seçenekleri 1- Hiç katılmıyorum 5- Tamamına katılıyorum olacak şekilde işaretleyiniz

	Hiç Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Yarı yarıya katılıyorum	Çoğuna katılıyorum	Tamamına katılıyorum
Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum					
Dini İnançın insanlara yararından çok zararının olduğunu düşünüyorum					
Ezan, dua ve ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım					
Dini Etkinliklere katıldığımda zevk alırım					
Yaşantımın dini değerler uygun olup olmadığına dikkat ederim					
İnandığım dinin					

gereklerini yerine getirmeye çalışırım					
Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünürüm					
Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum					

EK Ç

Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği

Değerli katılımcılar, toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık ilişkisini tespit etmek amacıyla sizlere Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği verilmiştir. Size uygun gelen seçeneği işaretlemeniz (X) gerekmektedir. Verilen seçenekleri 1-Kesinlikle katılmıyorum 5-Tamamen katılıyorum olacak şekilde işaretleyiniz.

<i>Tutum İfadeleri</i>	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Katılıyorum</i>	<i>Tamamen Katılıyorum</i>
1. Kızlar, ekonomik bağımsızlıklarını kazandıklarında ailelerinden ayrı yaşayabilmelidir.					
2. Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.					
3. Kadının yapacağı meslekler ile erkeğin yapacağı meslekler ayrı olmalıdır.					
4. Evlilikte çocuk sahibi olma kararını eşler birlikte vermelidir.					
5. Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.					
6. Kadının erkek çocuk doğurması onun değerini artırır.					
7. Kadının doğurganlık özelliği nedeniyle, iş başvurularında erkekler tercih edilmelidir.					
8. Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır.					
9. Kadının yaşamıyla ilgili kararları kocası vermelidir.					
10. Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir .					
11. Bir genç kız, evlenene kadar babasının sözünü dinlemelidir.					
12. Ailenin maddi olanaklarından kız ve erkek çocuk eşit yararlanmalıdır.					
13. Çalışma yaşamında kadınlara ve erkeklere eşit ücret ödenmelidir.					
14. Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır.					
15. Kadının çocuğu olmuyorsa erkek tekrar evlenmelidir.					
16. Kadının temel görevi anneliktir.					
17. Evin reisi erkektir.					

<i>Tutum İfadeleri</i>	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Katılıyorum</i>	<i>Tamamen Katılıyorum</i>
18. Dul kadın da dul erkek gibi yalnız başına yaşayabilmelidir.					
19. Bir genç kızın, flört etmesine ailesi izin vermelidir.					
20. Ailede kararları eşler birlikte almalıdır.					
21. Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir.					
22. Eşler boşandığında mallar eşit paylaşılmalıdır.					
23. Kız bebeğe pembe, erkek bebeğe mavi renkli giysiler giydirilmelidir.					
24. Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir.					
25. Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır.					
26. Evlilikte, kadın istemediği zaman cinsel ilişkiyi reddetmelidir.					
27. Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanınmalıdır.					
28. Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır.					
29. Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır.					
30. Ailede erkek çocuğun öğrenim görmesine öncelik tanınmalıdır.					
31. Erkeğin evleneceği kadın bakire olmalıdır.					
32. Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır.					
33. Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır.					
34. Ailede kazancın nasıl kullanılacağına erkek karar vermelidir.					
35. Bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir.					
36. Evlilikte gebelikten korunmak sadece kadının sorumluluğudur.					
37. Bir kadın hastaneye gittiğinde kadın doktora muayene olmalıdır.					
38. Evlilikte erkeğin yaşı kadından büyük olmalıdır.					

EK D

Etik Kurul İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 13.12.2023-34358

T.C.
İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Başkanlığı

Sayı : E-71395021-050.06.04-34358
Konu : Etik Kurulu Kararı - Muhammed
Kadir ATİLA

13.12.2023

İLGİLİ MAKAMA

Kurulumuza başvuran Muhammed Kadir ATİLA'nın, "Toplumsal Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi-Ağrı Örneği" isimli projesi; amaç, araştırma türü, veri toplama araçları, süreç ve işlemler, veri analizleri dikkate alınmak suretiyle 15.09.2023 tarihinde değerlendirilerek 2023/07-02 karar numarası ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi arz/rica ederim.

Prof. Dr. Alev ERKİLET
Başkan

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyadı:

Muhammed Kadir ATİLA

Eğitim:

2010-2015	Anadolu İmam Hatip Lisesi, Türkiye
2015-2016	İlahiyat Hazırlık, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Türkiye
2016-2020	İlahiyat Lisans, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

İş Deneyimi:

- 2022: Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Görevlisi
2022-Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Araştırma Görevlisi

Yayımlar (varsa):

- 1.Mevlâna ve Erich Fromm'da Sevgi (Uluslararası Ahmed-i Hâni Sempozyumu- Tebliğ)
- 2.Depremzede Bireylerde Kader Algısı ve Manevi İyi Oluş: Antakya Osman Ötken Anadolu Lisesi Öğrenciler- Tübitak 2209 Projesi- Akademik Danışman
- 3.Din Psikolojisi Alanında Dindarlığın Yapay Zekâ Teknikleri İle İncelenmesi- Bursiyer
- 4.Toplumsal Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi- Ağrı Örnekleme (Uluslararası Ahmed-i Hâni Sempozyumu- Tebliğ)